

Viljandimaa

tervishoiuline kirjeldus.

Description sanitaire de l'arrondissement de Viljandi.

Beschreibung der sanitären Verhältnisse des
Fellinschen Kreises.

Toimetaja — Rédacteur

Prof. A. Rammul.

T a r t u s , 1 9 3 3 .

E. V. Tervishoiuvalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituudi
väljaanne.

Edition de l'Administration d'Hygiène de la République d'Estonie et de
l'Institut d'Hygiène de l'Université de Tartu (Dorpat).

Herausgegeben von der Sanitätsverwaltung der Republik Estland und
dem Hygienischen Institute der Universität Tartu (Dorpat).

Viljandimaa.

JÄRVAMA A

Mõõt 1:600 000
0 1 2 3 4 5 Kilom.

Märkide seletus:

- Linn-ville
- ▣ Alev-bourg
- Alevik-petit bourg
- ⊙ Vallamaja - Administration de la commune

PÄRNU
MAA

Ühe valla

osad teises vallas:

- Ad - Adavere vald
- A - Aidu v.
- K - Kaarli v.
- Kr - Kurista v.
- L - Loodi v.
- Pt - Puiatu v.
- P - Pärli v.
- PU - Põltsamaa Uue v.
- PK - Põltsamaa Vana v.
- S - Soosaare v.
- SK - Suure Kõpu v.
- T - Teevere v.
- VT - Vana Tānasilma v.
- Vr - Viiratsi v.
- Vl - Viljandi v.
- UV - Uue Võidu v.
- VK - Vana Võidu v.

TARTU
MAA

VALGAMA A

Viljandimaa

tervishoiuline kirjeldus.

Description sanitaire de l'arrondissement de Viljandi.

Beschreibung der sanitären Verhältnisse des
Fellinschen Kreises.

Toimetaja — Rédacteur

Prof. A. Rammul.

20544

T a r t u s , 1 9 3 3 .

E. V. Tervishoiuvalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituudi
väljaanne.

Edition de l'Administration d'Hygiène de la République d'Estonie et de
l'Institut d'Hygiène de l'Université de Tartu (Dorpat).

Herausgegeben von der Sanitätsverwaltung der Republik Estland und
dem Hygienischen Institute der Universität Tartu (Dorpat).

J. Mällo trükk, Tartus.

A-8827

2

K a a s t ö ö l i s e d. — Collaborateurs. Mitarbeiter.

Viljandimaa uurimisest või kirjeldusest on osa võtnud: dr. Ch. Gross, dr. O. Leesik ja dr. V. Reinthal (Viljandi linn), agr. J. Jaanhold (piimatalit.), E. Jaanuska, L. Kangur, dr. M. Kask [elumajad, elanikud (osal.), asulad (osal.) jne.], A. Kuiv, dr. E. Lasberg (rahvatervishoid), L. Leik, dr. ing. E. Leppik (Viljandi veevarust. ja kanalisatsioon), dr. S. Lind, dr. nat. A. Luha (geol. osa), dr. vet. K. Pitkart (loomatervishoid), dr. C. Prima (Põltsamaa linn), prof. A. Rammul (osal. elanikud, vesi, ühingud, koolid, prantsus- ja saksak. kokkuvõte jne.), dr. A. Reimann, dr. T. Reimann, dr. N. Snamensky, cand. J. Sütt (meteorol. osa), dr. A. Tammark, prof. A. Tammekann (maateadusl. osa), dr. J. Valdmann, lektor J. V. Veski (keel. korrektor), dr. L. Volmer, stud. J. Zwiebelberg.

Tänu kõikidele isikutele ja asutistele, kes kaasa aidanud, iseäranis Viljandi maa-
valitsusele, Viljandi ja Põltsamaa linnavalitsusele, maa- ja linnade
tervishoiuarstidele.

Viljandimaa.

Maateaduslik ülevaade.

Aperçu géographique. Geographische Übersicht.

Viljandimaa asub Lõuna-Eesti keskosas, Liivi (Riia) lahe ja Võrtsjärve vahelisel kõrgustikul, mida kutsutakse selle järgi Viljandi ehk Sakala kõrgustikuks. Loodes ulatub Viljandimaa kõrgustikult alla Pärnu jõe äärsesse madalikku ja kirdes Võrtsjärve madalikku. Viljandi kõrgustiku lõunaosa jätkub Viljandimaa piiridest välja Valgamaale ja üle riigipiiri Lätimaale.

Suuruselt on Viljandimaa keskmisi maakondi Eestis, võttes oma alla 4 057 km², millel elas 1922. a. rahvalugemisel ümmarguselt 77 000 inimest. Ühe km² kohta tuleb seega keskmiselt 19 inimest, missugune tihedus on üleriikliku keskmisega (23,3) võrreldes suhteliselt madal. Seda põhjustavad ulatuslikud vähese asustusega sood, rabad ja metsad Pärnu ja Võrtsjärve madalikul. Viljandi kõrgustiku piirkond oma viljakama pinna ja rohke põllumaaga omab aga tunduvalt suuremat rahvastikutihedust.

Pärnu madalikku Võrtsjärve nõoga ühendav lai Navesti orund jagab Viljandimaa kahte maastikuliselt erinevasse ossa. Navesti orund on Viljandimaa kohal ühtlasi piiriks Põhja-Eesti lubjakivise ja Lõuna-Eesti liivakivise aluspõhja vahel, millest on suurel määral tingitud Viljandimaa kahe poolmiku maastikuline erinevus. Põhja-Viljandimaal — Pilstvere, Kolga-Jaani ja Põltsamaa kihelkonnas — on paest aluspõhja kattev lahtine pinnakate enamasti õhuke, 1—3 m, ja paepind tuleb selle alt kohati otse päevavalgele. Pinnakatteks olev savikas paerühk läbiseigi kruusa ja liivaga moodustab vaid madalaid ja lamedaid kõrgendikke, mille tõttu valitsevad ühetoonilised lamedad, kohati päris laudtasased maastikud. Kõrgendikud on sageli piklikkude künniste kujulised, eriti ala lääne-, kagu- ja idaserval, kuna keskosas on rohkem äärmiselt lamedaid ümmariku kujuga kühmi. Piklikud künnised, nn. voored, rühmituvad isekeskis röö-

biti voorestikeks, millest lääne- ning loodepoolne asetseb peamiselt Järvamaal Türi kihelkonnas, ulatudes Viljandimaasse vaid oma servaga. Siia kuuluvad madalad, kirde-edela ja põhja-lõuna suunalised künnised Pilistvere kihelkonna lääneosas, vastu Pärnu- ja Järvamaa piiri (Rassi, Tõrvaugu, Villevere, Muriku ja Jälevere küla kohal). Pilistvere ja Kõo kohalt ida poole hakkab esinema juba loode-kagu suunalisi vooi, mis esmalt lühikeste ja madalatena kerkivad ida poole üha silmapaistvamaiks. Selle idapoolse voorestiku keskuseks on Põltsamaa ümbrus. Siit ida poole hakkavad voored uuesti madalduma ja kaovad viimati Viljandi- ja Tartumaa piiril oleval madali-

Uueveski org Viljandi juures. — Vallée de Uueveski près de la ville de Viljandi (Fellin). — Uueveski Tal bei Fellin.

kul. Voorestik jätkub Pilistvere ja Võisiku poolt kakku, moodustades Võrtsjärve põhjarannikuni ulatuva rühma Kolga-Jaani kihelkonnas. Pikad kitsad voorekünnised ja -seljakud kerkivad siin saartena madalast soisest ümbrusest, andes maastikule selgesti viirulise ilme. Kohati jääb voorte vahele laiemaidki ühetoonilisi kõrg-rabalaike, nagu Soosaare raba, Epu raba ja Umbuse raba.

Navesti orund käib loogana ümber Viljandi kõrgustiku põhjapoolse otsa. Olustvere ja Kõo vahel paisub orupõhi laiaks soomadalikuks, kuhu suubub põhjast Pilistvere poolt Navesti jõe ülemjooks. Orund ise käändub siit laia sooribana kagu poole, suubudes Võrtsjärve nõkku. Keset orundit asetseb soises ümbruses Parika järv,

millest valgub vesi väiksema ojana Võrtsjärve. Navesti orundi põhi kerkib läänes 36 m, idas, Parika järve kohal aga 43 m üle merepinna. Võrtsjärve pind on teatavasti taas 35 m kõrgusel merepinnast. Navesti orund moodustab seega silmapaistva vagumuse Viljandimaa põhja- ja lõunaosa vahel, ühendades Pärnu madalikku Võrtsjärve nõoga. Orulammil levivad pideva ribana sood ja soised niidud.

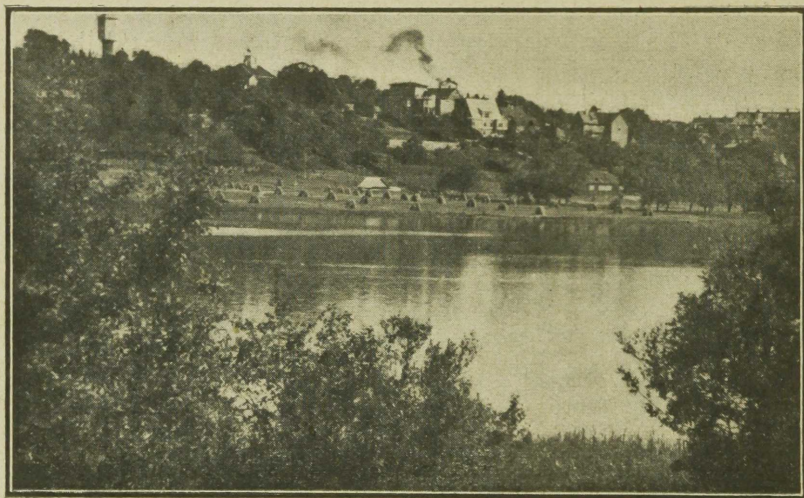
Navesti orundist lõunas kerkib järsu astanguna Lõuna-Viljandimaa kõrgustik, mis on Viljandimaa olulisemaks, viljakamaks ja tihedamini rahvastatud osaks. Kõrgustiku tuuma moodustab devooni liivakivi kühm, mis kerkib kõrgustiku keskuses, umbes 100 m kõrgusele merepinnast, kaetud mõne meetri түseduse moreenkihiga. Kõrgustiku servadel moodustab moreenkate voorestikke, mis ümbritsevad pärjana kõrgustiku keskust mõlemalt poolt. Kõrgustikku lõhestavad suured läbikäivad orud, mis lõikuvad läbi moreenkate all-olevasse aluspõhja. Orustiku peateljeks on Viljandi org, mis käib risti läbi kõrgustiku idast läände, ühendades Võrtsjärve nõgu Pärnu madalikuga. Oru keskel, Viljandi linna all asetseb pikk Viljandi järv. Viljandi orgu suubub põhjast ja lõunast rida vähemaid lisatorge. Orgude vahele jäävad viljaka moreenpinnaga lavad, mis on üleni põllustatud ja tihedalt asustatud. Orulammidel levivad ribadena niisked niidud. Viljandi kõrgustiku suurimaks ja silmapaistvaimaks kõrgendikuks on Sürgavere mägi — suur põllustatud kuppel Türi-Viljandi raudtee ääres; see mägi kerkib 128 m kõrgusele üle merepinna.

Viljandi kõrgustik moodustab üldjoontes veelahkme ühelt poolt Liivi lahte ja teiselt poolt Võrtsjärve ning Emajõe kaudu Peipsisse laskuvate vete vahel. Viljandi kõrgustiku ja ühtlasi kogu Viljandimaa läänepoolse kalda veed kogunevad Pärnu jõkke. Viimase suurimaiks lisajõgedeks Viljandimaa piirides on Navesti ja Kõpu jõgi; viimasesse suubub omakord Viljandi järvest lähtuv Raudna jõgi. Kõik need jõed voolavad suuris jää-aegseist sulamisvetest uuristatud ürgorgudes. Võrtsjärve ja Emajõe poole valguvad Viljandimaa idaosa veed; neist on tähtsaimad Põltsamaa, Tánassilma ja Tarvastu jõgi. Järvedest on tähelepandavamad juba ülemal mainitud Viljandi ning Parika järv ja Viljandimaa edelapiiril Öisu järv, millest saab alguse Kõpu jõgi.

Asulastiku keskuseks on Viljandi linn, mis asetseb ilusal kohal, Viljandi ürgoru järsul loodeveerul ja pervel, orulammil oleva järve ääres. Linna kohal lõhestab ürgoru veeru rida vähemaid salkorge, millest eraldatud veeruneemikul, nn. Lossimäel, kerkivad vana ordulossi vared. See oli Viljandi esimeseks tuumaks, mille ümber kasvas vähehaaval linn, peamiselt kirdesuunas piki oruperve. Kitsarööpalise raudtee ehitamisel kujunes selle vanema linna edelarservale uus linnaosa raudteejaama, tööstuste ja tööliiskonna elamu-

tega. Suurem osa linnast levib praegu kõrgel, tasasevõitu moreenlaval, mis laskub järsult Viljandi oru poole. Siit alla viivad tänavad on järsud ja raskesti liigeldavad.

Peale Viljandi on maakonnas veel teine, vähem linn — Põltsamaa, samanimelise jõe keskjooksul, maakonna idaosas. Ka siin on linna vanaks tuumaks praeguseni hästi säilinud loss keset laialdast varjurikast puiestikku. Linna lihtne ja madal ehitistik levib selle kõrval kahel pool Põltsamaa jõge.

Viljandi, vaade üle Viljandi järve. — Vue sur la ville de Viljandi prise du bord du lac de Viljandi. — Fellin vom See gesehen.

Muist rahvarikkamaist asulaist tuleks nimetada Suure-Jaani ja Mustla alevit ning Pilistvere, Võhma ja Paistu alevikku, mis on kujunenud kirikute või raudtee-jaamade ümber.

Liiklemisteed koonduvad Viljandisse, tulles Tallinnast (Türi ja Paide kaudu), Jõgevalt ja Põltsamaalt, Tartust, Valgast, Ruhjast ja Pärnust. Liiklemist takistavaiks kohiks on ulatuslikud sood ja rabad maakonna lääneosas, Pärnu jõe madalikul, samuti idas, Võrtsjärve nõos. Nii toimub läbikäimine Pärnuga suures kaares kaugelt lõuna poolt läbi, üle Halliste ja Kilingi-Nõmme, samuti Tartuga osalt ümber Võrtsjärve lõunaotsa.

Geoloogiline ülevaade.

Aperçu géologique. Geologische Übersicht.

Lõunapoolne Viljandimaa kuni Navesti jõe — Kolga-Jaani jooneni asetseb devooni punase liivakivi piirkonnas, kuna põhja pool sellest joonest sügavama aluspinna moodustavad siluuri dolomiidid ja lubjakivid, peamiselt n. n. Adavere lademest. Selle lademe iseärasuseks on ränipesad (konkretsioonid) ja kohati, eriti Võhma ümbruses, samuti tinalaigu omad, mille kasustamisega on varemmail aegadel seotud isegi majandusliku kasustamise lootusi. Neil lisandusil ei ole aga tegelikku kasustamisväärtust ega näi olevat mõju ka põhjavete koosseisule ning iseloomule.

Karedust mõjustab loomulikult põhjapoolse maakonnaosa lubjakivimite rikkus, aga et moreenmaterjal on samade kivimite murdosi küllaldaselt olemas, siis ei saa pinnapoolsete põhjavete kareduse suhtes regionaalseid ühikuid eraldada. Küll aga tähendab see piiri aluspinna regioonide vahel ka piiri mullapindade regioonides, kus lõuna pool, üldiselt savikaile raskele mullaliikidele, oma isesuguse, sageli ka silmaga eraldatava värvingu annab aluspõhja moodustav devooni punane liivakivi. Selle paljandeid esineb kõigi suuremate jõgede orgudes (Viljandi, Tännassilma, Suure-Kõpu, Holstre, Tarvatu, Suislepa, Kärstna ümbruses).

Nagu teisteski Lõuna-Eesti maakondades, mõjustab siingi pinnapoolsete põhjavete hulka ja levimist moreenmaterjalist tingitud mitmekesine pinnareljeef, mis kohati (näit. Kolga-Jaanis) edendab soostumist pikkade vallseljakute vahemikus, teisel, nagu maakonna läänepoolsemas osas, annab liivamoodustistele materjali. See mõjustab vastavalt ka mullapindade iseloomu.

Hea kruusa rohkus ja hea loomulik drenaaž annavad end Viljandimaal tunda teede võrdlemisi heas seisukorras. Põhja pool esinevad paed on enamikus kõlvulised ehituseks; ka head lubjakivi, isegi marmoritaolist kristalliinset (Kalana marmor) esineb seal, kuna lõunapoolne devooni ala pakub kohati kasustatavaid savivahekihte (näit. Viljandi lähedal).

Kliima.

Climat. Klima.

Kliima ülevaate seisukohalt tuleb Viljandimaa läänepoolset administratiivpiiri järgmiselt muuta: 1) lääneosas arvata Pärnumaa külge Kuresoo, Valgeraba, Ärde soo ja Suure-Kõpu, milline maa-ala oma iseloomult ühtib Pärnumaa soise maaga; 2) edela-osas arvata Viljandimaasse kuuluvaiks Halliste ja Karksi kihelkonna idaosad. Seega saaksime maakonnale pea õigejoonse läänepiiri.

Jagades maakonna ala kahte ossa, põhja- ja lõuna-ossa, saame kaks erinevat ala kliima suhtes. Põhjapoolset osa läbib idast läände suubuv kõrgem veer, (Põltsamaa, Pilistvere), mis piirab Võrtsjärve ja Emajõe vesikonna laialdast soist ala. Seega on maakonna põhjapoolse osa kliima tublisti mõjustatud soodest, kuna lõunapoolne osa on sellisest vaba. Põhjapoolne osa on üldiselt ka madal ning tasane, Võrtsjärve piirkonnas 20—50 m, Jõgeva-Pilistvere joonel 50—100 m üle merepinna. Lõunapoolne osa on kõrgem ning mägisem, üldiselt 50—100 m, Sürgavere, Paistu ja Karksi joonel 100—150 m.

Ainult maakonna väike osa (Põltsamaa piirkond) kuulub jahekontinentaalsesse kliimavaldkonda, muidu aga jääb kogu maakond paras-kontinentaalsesse valdkonda.

Maa aluspõhja moodustavad päris põhja-osas n. n. Adavere si-luurilademed, mujal aga punane liivakivi. Taimestiku suhtes domineerivad põhja pool heinamaad (30%), lõuna pool aga põllumaad (30—40%). Ka on lõunaosa rikkam metsadest (30—40%). Ebapro-duktiivset maad on põhjaosas 20—30%, lõunaosas aga ainult 10%.

Kõiki eelpoolnimetatud elemente tuleb arvestada kliimaolude vaatlemisel.

Praegusel ajal töötavad II järgu meteoroloogia-jaamad Olustve-res ja Pollil (viimane on arvatud Viljandimaa kliimapiiri kuulu-vaks), kuid nende jaamade andmed pole veel kasustatavad nende lühikese kestvuse tõttu. Endisel ajal on ainult Viljandis XIX ja XX sajandite vahetusel 12 aastat töötanud II järgu ilmajaam, kuid selle jaama andmed pole küllaldaselt usaldusväärsed. Seega jääks kliima ülevaate saamiseks kasustada peajasjalikult vihmajaamu, millistest kestvamalt töötanud on 10, nimelt põhjaosas Kurista (22 a.), Põltsa-maa (23 a.), Adavere (26 a.), lõunaosas Viljandi mõisa (22 a.), Uue-võidu (26 a.), Tarvastu (14 a.), Massumõisa (25 a.), Õisu (26 a.), Polli (11 a.) ja Karksi (20 a.) vihmajaam. Andmed puuduvad Kolga-Jaani ja Suure-Jaani kihelkonnast.

T e m p e r a t u u r .

Temperatuuri suhtes võimaldavad ülevaadet vihmajaamades hommikul k. 8 vaadeldud andmed. Üldiselt näitavad need vähe madalamat temperatuuri, kui seda normaalne keskmine temperatuur on. Nagu võrdlusvaatlused näitavad, võib normaalkeskmisele õige lähedaks lugeda k. 8¹/₂ vaadeldud temperatuuri, kuna k. 8 aegsed on liiga varajased ja seega madalamad. Järgnevas tabelis on esitatud vihmajaamades vaadeldud temperatuurid.

1. tab. Hommikune (k. 8) temperatuur C^o.

	<i>Tempér. matinales (8 h.). Morgentemperaturen (8 U.).</i>												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A.
Kurista	−6,8	−8,1	−5,4	2,2	10,0	14,6	16,4	14,3	9,2	4,1	−0,6	−4,8	3,8
Põltsamaa	−6,5	−7,5	−4,8	2,3	9,6	14,5	16,4	14,4	9,6	4,5	−0,9	−4,6	3,9
Adavere	−6,3	−7,5	−4,8	2,6	10,4	15,1	17,2	14,8	9,9	4,5	−0,6	−4,4	4,2
Viljandi	−6,3	−7,6	−4,8	2,8	10,4	14,9	16,7	14,7	9,7	4,3	−0,3	−4,6	4,2
Uue-Võidu	−6,1	−7,0	−4,8	2,1	9,4	13,8	15,8	14,0	9,4	4,2	−0,7	−4,6	3,8
Tarvastu	−6,6	−8,7	−5,1	2,9	10,9	15,3	16,5	14,9	10,1	4,7	−0,3	−3,9	4,2
Massumõisa	−6,6	−8,0	−5,2	2,4	9,5	14,2	16,1	14,3	9,2	4,0	−1,0	−5,1	3,7
Õisu	−6,1	−7,3	−4,6	2,8	10,2	14,6	16,4	14,5	9,7	4,7	−0,6	−4,5	4,2
Polli	−6,4	−7,8	−4,6	3,3	10,7	14,7	16,6	15,1	9,8	4,5	−0,5	−4,3	4,2
Karksi	−6,5	−7,6	−4,7	2,7	10,1	14,3	16,2	14,5	9,6	4,3	−0,5	−4,8	4,0
Keskm.	−6,4	−7,7	−4,9	2,6	10,1	14,6	16,4	14,6	9,6	4,4	−0,6	−4,6	4,0

Nagu tabelist näha, on maakonna põhjaosas, eriti kirdes, temperatuur vähe madalam (0,3^o) kui lõunaosas. Läänepoolses vöös esineb madalam temperatuur ka Uue-Võidus ja Massumõisas, tingituna nähtavasti kohalistest oludest. Muidu on lääne- ja lõuna-piirkonnas temperatuur kaunis ühtlane. Üldiselt on Viljandimaa temperatuur kaunis ühtiv Pärnumaa omaga, välja arvatud merest mõjustatud Pärnumaa rannik. Keskmine aastatemperatuur on ainult paar kümnendikku kraadi madalam Pärnumaa omast, mis ka arusaadav geograafilise asendi tõttu. Kui võrrelda Viljandi keskmist normaaltemperatuuri (vaadeldud hommikul k. 7, lõunal k. 1 ja õhtul k. 9) Pärnu ja Tartu vastavate andmetega, siis näeme, et see on nende kahe vaheline, nagu seda võib oodatagi.

2. tab. Keskmine õhutemperatuur.

Tempér. moyen. du mois et de l'année. Mittlere Monats- u. Jahres-temperaturen.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Pärnu	−5,3	−5,6	−3,0	2,8	9,4	14,8	17,3	15,6
Viljandi	−4,7	−6,0	−3,2	3,3	10,1	14,8	17,0	15,3
Tartu	−6,6	−6,6	−3,2	3,4	9,9	15,0	17,0	15,2

	IX	X	XI	XII	A. max.	min.	Ampl.
Pärnu	11,5	5,9	0,8	-3,4	5,1	28,3	-23,6 51,9
Viljandi	10,3	5,2	0,1	-4,6	4,8	27,9	-21,8 49,7
Tartu	10,6	4,9	-0,6	-4,9	4,5	30,7	-25,3 56,0

Kevade (aprill) ja sügise (oktoober) temperatuuri poolest ühtib Viljandi rohkem Tartuga kui merest mõjustatud Pärnuga. Maksimum- ja miinimum-temperatuurid ja temperatuuri kõikumus (amplituud) peaksid olema õieti ka Pärnu ja Tartu vahelised, kuid andmed näitavad Viljandis ümberpöörduvalt väikest kõikumist. Eriti selles osas ongi Viljandi andmed vigased ja ei tule neid usutavaiks lugeda. Prof. Wild hindab nende väärtust 0.

Aasta keskmine temperatuur Viljandis 4,8° paistab andmete puudulikkuse peale vaatamata õige tõenäoline olevat ja näitab just Pärnu ja Tartu keskmist. Seejuures olgu tähendatud, et üksikute vaatluste vead aasta keskmise kohta vähem mõjuvad kui kuu keskmiste ja amplituudi kohta.

S a d e m e d.

Sademe jaotus on Viljandimaal kaunis ühtlane. Aastane hulk, 546 mm, on pea niisama suur kui Tartumaal, seega vähem kui Pärnumaal ja hästi vähem kui Järvamaal, milline maakond kogu Eestis kõige vihmarikkamaks osutub.

3. tab. Sademete keskmine rohkus mm.

Eau tombée moy. en mm. Mittlere Niederschläge in mm.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A.	T.	S.	%T/S
Kurista	35	27	29	32	47	61	75	100	49	47	43	38	583	205	378	0,54
Põltsamaa	31	27	23	28	38	50	81	72	40	44	40	37	511	186	325	0,57
Adavere	27	19	20	27	43	51	79	81	43	41	35	30	496	158	338	0,47
Viljandi	36	27	29	32	48	59	74	92	51	52	44	44	588	213	375	0,57
Uue-Võidu	26	18	20	24	44	60	73	93	45	47	40	32	522	180	342	0,53
Tarvastu	22	20	21	34	41	54	75	72	45	41	34	32	491	163	328	0,50
Massumõisa	30	22	20	30	45	61	78	91	48	46	39	35	545	175	370	0,47
Õisu	33	26	24	32	46	62	88	99	53	52	44	39	598	178	420	0,42
Polli	32	26	24	34	44	56	78	96	52	50	36	41	568	192	376	0,51
Karksi	30	25	22	32	49	50	84	92	53	47	42	38	564	190	374	0,50
Keskm.	30	24	23	30	44	56	78	89	48	47	40	37	546	184	362	0,51
Tartumaa	29	23	22	31	43	65	80	86	48	44	37	34	542			
Pärnumaa	31	25	25	36	40	54	73	87	54	50	42	41	558			
Järvamaa	32	28	26	34	50	55	76	87	58	55	43	38	580			

4. tab. Sademete hulk aasta %.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A.	T.	S.
Kurista	6,1	4,6	5,0	5,5	8,0	10,4	12,9	17,2	8,3	8,1	7,3	6,6	100	35	65
Põltsamaa	6,1	5,3	4,6	5,4	7,4	9,7	15,9	14,2	7,7	8,6	7,9	7,2	100	36	64
Adavere	5,4	3,8	4,1	5,5	8,6	10,4	15,9	16,3	8,6	8,3	7,0	6,1	100	32	68
Viljandi	6,2	4,6	4,9	5,5	8,1	10,0	12,6	15,6	8,7	8,8	7,5	7,5	100	36	64
Uue-Võidu	5,0	3,5	3,8	4,6	8,4	11,5	13,9	17,9	8,7	9,0	7,6	6,1	100	34	66
Tarvastu	4,5	4,1	4,3	6,9	8,3	11,0	15,3	14,7	9,1	8,4	6,9	6,5	100	33	67
Massumõisa	5,4	4,0	3,7	5,4	8,3	11,2	14,3	16,7	8,9	8,5	7,2	6,4	100	32	68
Õisu	5,5	4,4	4,1	5,3	7,7	10,4	14,7	16,6	8,8	8,7	7,3	6,5	100	29	71
Polli	5,6	4,7	4,3	6,0	7,7	9,9	13,7	16,9	9,1	8,8	6,3	7,0	100	34	66
Karksi	5,3	4,5	3,9	5,7	8,7	8,8	14,9	16,3	9,4	8,3	7,5	6,7	100	34	66
Keskm.	5,5	4,4	4,3	5,6	8,1	10,3	14,4	16,2	8,7	8,6	7,2	6,7	100	34	66

Protsentuaalne sademete jaotus aasta-aegade järgi näitab Viljandimaal kontinentaalkliima iseloomu; nimelt esineb talvise poolaasta jooksul sademeid $\frac{1}{3}$ aastasest hulgast, suvisel poolaastal aga $\frac{2}{3}$, seega vahekord 1 : 2. Sademete miinimum esineb märtsis, maksimum augustis, nagu teisteski maakonnis.

Sademete sagedus on Viljandimaal kaunis regulaarne, nagu järgnevast tabelist näeme.

5. tab. Sajupäevade keskmine arv.

Nombre moy. des jours avec eau tombée. Anzahl der Tage mit Niederschlägen.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A.
Kurista	18	17	14	12	12	12	16	17	16	18	18	18	188
Põltsamaa	12	10	10	9	8	9	13	13	10	11	13	12	130
Adavere	12	10	10	10	11	10	15	16	12	12	13	12	143
Viljandi	16	14	13	12	12	11	14	15	14	16	16	16	169
Uue-Võidu	11	8	10	9	11	11	14	14	11	11	12	12	134
Tarvastu	13	9	11	9	11	9	14	13	13	12	13	14	141
Massumõisa	15	11	12	11	11	10	14	15	13	13	15	14	154
Õisu	20	16	15	12	14	13	16	18	18	18	20	20	200
Polli	15	11	11	10	10	10	14	16	15	15	14	15	156
Karksi	19	16	14	13	14	13	17	18	16	18	19	19	196
Keskm.	15	12	12	11	11	11	15	16	14	14	15	15	161

Veebruarist juulini on sajupäevi vähe üle ühe kolmandiku, teisel poolaastal aga (juuli — veebruar) on sajud sagedamad, keskmiselt 15 päeva kuus.

Niiskus, pilvitus, päikesepaiste, tuul.

Relatiivne niiskus ei erine Viljandimaal muu sisemaa omast. Talvel (november — jaanuar) on niiskus suurem, nimelt 90%, suvel (mai — juuli) vähem, 68%. Aasta keskmine niiskus on 80%. Pilvituse rohkus on ka sama, mis kogu kontinentaal Eestis (näit. Tartus), talvel 8 kümnendikku, suvel 6 kümnendikku, aasta keskmises 7 kümnendikku.

Päikesepaiste mõõtmisi ei ole Viljandimaa kohta olemas. Kuid väga hästi võime selle maa-ala kohta tarvitada Tartu andmeid, nimelt 1682 tundi aastas ehk 37% astronoomilisest võimalikust päikesepaistest (4546 tundi). Seega on Viljandimaal päikesepaistet vähem kui saarestikus ja rannikul.

Ka tuulte tugevuse ja suuna suhtes on Viljandimaal maksvad muu sisemaa normid. Keskmiseks tuule kiiruseks võib pidada sama normi, mis Tartuski, nimelt 3,5 m/sek., ja peasuuniks on lääs ja edel. Tuulte tugevuse suhtes on talvisel poolaastal väike ülekaal.

Tervishoiulisest seisukohast tuleb Viljandimaad vaadelda kahes eriosas. Põhjapoolne osa maakonnast kui rikas soodest pole tervishoiuliselt soodus. Küll on aga seda maakonna lõunapoolne osa, kus sood peaaegu puuduvad, kui mitte arvestada väiksemaid soolapikesi Tännasilma jõe vesikonnas. Lõunaosa kliima on üldiselt pehmem ja kuivem.

Elumajad.

Maisons d'habitation. Wohnhäuser.

Viljandimaa valdades oli 1922. a. 10 872 elumaja. Tervishoiuliselt uuritud 35 vallas oli 9 910 elumaja, neist uuriti läbi 2 077 elumaja ehk 21.0%. Silmas pidades elumajade ehitusviise ja üldist seisukorda, olid läbikäidud elumajade arvust 1 603 (77,2%) tervishoiuliselt rahuldavad, 474 (22,8%) mitterahuldavd. Suurim protsent mitterahuldavaist elumajadest (30,8%) oli lagunened, paljudes elumajades esinesid koos mitu rahulolematuse põhjust; seesuguseid elumaju oli 28,7%; halva ehitusega elumaju oli 20,9% ja kitsaid 19,6%. Suitsutaresid oli 27 (5,7%); need on arvestatud mitme rahulolematuse põhjusega elumajade seas. Suitsutaresid leidis kõige rohkem Imavere, Vana-Tänassilma ja Uue-Põltsamaa vallas, kuna teistes valdades leidis neid ainult mõni üksik. Suitsutaresid leidub peamiselt ainult popsidel — uusi enam juurde ei ehitata, osa vanu varustatakse kordkorralt korstnatega.

Talumaja on harilikult pikk, ühekordne, ümmargustest, tahumata palkidest rehetoa ja rehealusega ühise katuse alla ehitatud hoone. Lõuna-Viljandimaal leidub peale nende palju eraldi-elumaju. Üksikutes elumajades leidub põõningukorral tube. — Elumajade üldarvust maakonnas oli puumaju 10 713 ehk 88,0%, kivimaju — 782 ehk 6,4%, segaehtisi — 527 ehk 4,3%, saviehtisi — 142 ehk 1,2% ja teadmata materjalist — 7 ehk 0,1%. Valdade ja alevikkude elumajadest oli puumaju 9 723 (89,4%), kivimaju 566 (5,2%), segaehtisi 442 (4,1%), savimaju 134 (1,2%) ja teadmata materjalist 7 (0,1%).

Elumajade arvu poolest seisab esikohal Vastsemõisa vald 764 elumajaga, sellele järgneb Kõo vald — 711 elumajaga. Viimasel kohal seisab Viiratsi vald 45 ja Päre vald 46 elumajaga. Elumajade ehitamiseks tarvitatava materjali suhtes saame kogu maakonnast enam-vähem ühtlase pildi. — Katuse ehitusmaterjaliks on peaaesjalikult puumaterjal ja õled 88,7% (puu 52,5%, õled 36,2%), kivikatuseid oli 7,2%, pappkatuseid 1,7%, segamaterjalist 1,9%, plekist 0,4% ja teadmata materjalist 0,1%. Valdade ja alevikkude elumajadel olid protsendid vastavalt: 93,9 (53,5 ja 40,4), 3,5, 0,6, 1,7, 0,2, 0,1%.

Elumajade ehitusviiside poolest ei erine Viljandimaa teiste maakondade omadest, küll aga ehitatakse elumajad suuremate mõõtu-

dega kui näit. Saare-, Lääne-, Harju-, Viru-, Põhja-Pärnu-, Võru- ja Petserimaa keskmise elumaja; see on seletatav sellega, et Viljandimaal on suuremad majapidamised, mis elumajade suuruse osalt ette kirjutavad. Suuremate mõõtudega elumajade kõrval on aga palju väikesi, eriti Lõuna-Viljandimaal, kus on iga talu maa peal 1—2 popsimaja või sauna, millistes elavad popsid, päevatöölised ja saunikud.

Tüüpide järgi võiksime jaotada Viljandimaa valdade elumajad kolme peatüüpi vahel:

1) Eluruumid on rehetoa ja rehealusega ühe katuse all, mõnikord on rehealuse otsas veel hobustetall. Sellises elumajas on 1—5 kambrit (enamikul 1 eeskamber ja 1 tagakamber ja köök), köök, sahver ja eeskoda. Mõnikord tarvitatakse köögina rehetuba. Üksikutel selle tüüpi elumajadel on 1—3 ärklituba. Paiguti peetakse talvel kariloomi rehe all. Selletüübiline elumaja on kõige sagedam ja levinud üle terve maakonna, kusjuures siiski võib vahet teha lõuna- ja põhjapoolse maakonna osa vahel; nimelt on Lõuna-Viljandimaal selletüübilisi elumaju märksa vähem kui Põhja-Viljandimaal. Katused on õlest ja osalt puumaterjalist.

2) Sageduse poolest järgmisel kohal seisab eraldi-elumaja, mis koosneb 2—8, keskm. 3 kambrit ja köögist. Eraldi-elumaju leidub märksa sagedamini Lõuna-Viljandimaal. Uued elumajad ehitatakse enamasti üle terve maakonna muist hoonetest eraldi; siinjuures tuleb mainida, et pea kõik asundustalude elumajad on seda tüüpi. Katusematerjaliks on peamiselt puu.

3) Eelmissist elumaja-tüüpidest erineb tunduvalt popside, päevatöölise ja saunikute elumaja. Seda tüüpi elumaja on ikka väikeste mõõtudega, sisaldab 1—2 kambrit, millistest üks köögina tarvitamist leiab. Sellise elumaja külge on ehitatud sageli ruum loomade jaoks; seale või sigadele on veel eraldi-ruum laudadest või pakkudest elumaja külge ehitatud. Mõned seda tüüpi elumajadest sisaldavad ühe kambri saunaruumi otsas. Need elumajad asetuvad talu õues, ääremaa del ja sõdurimaadel. Katused on enamasti õlest. Sedatüüpi elumajad on ainukesed, milliste hulgas leidub suitsutaresid.

Kambrite seinu kattis seestpoolt paber 6,7%, krohv 31,0% ja 62,3 protsendil elumajust olid seinad lihtsalt palkidest; palkseinad on samblaga topitud ja praod saviga täidetud ning üle lubjatud.

2077 uuritud elumajast olid seinad kuivad 1840 (88,6%), niiskeid seinu oli 237 (11,4%) elumajas. Niiskeid seinu leidis rohkem neis valdades, kus maapind lauskjam ja madalam. Uuritud elumajade põrandamaterjaliks oli laud 1866 (89,8%), kivi 28 (1,4%), savi 74 (3,6%) ja kruus 109 (5,2%). Savi- ja kruuspõrandaid tuleb lugeda tervishoiuliselt mittestoovitavaiks, sest need muutuvad hõlpsasti auklisteks ja neid on raske puhastada, samuti annavad nad palju

6. tab. Eluruumid. Logements. Wohnräume,

Valla nimetus <i>Communes rurales</i> <i>Gemeinde</i>	Elumajade üldarv <i>Nombre total des maisons</i>	Uuritid elumajade arv <i>Nombre des maisons inspectées</i>	Eluruumide kõrgus meetrites <i>Hauteur du logement en mètres</i> <i>Höhe der Wohnräume</i>			Õhuhulk ühe elan. kohta kantmeetrites <i>Cube d'air par homme</i> <i>(en m³)</i> <i>Luftkubus</i>						Põrandapinda 1 m² akna- klaasipinna kohta m² <i>Surface du logement par mètre carré de fenêtres</i> <i>Verhältnis der Fensterfläche zur Fussbodenfläche</i>				
			1,5—2,0	2,0—2,5	2,5—3,0	kuni <i>moins de 10</i>	10—20	20—30	30—50	50 ja rohkem <i>et plus</i>	kuni <i>moins de 10</i>	10—12	12—20	20—40	40 ja rohkem <i>et plus</i>	
1. Adavere	206	31	—	21	10	4	7	11	4	5	1	—	7	21	2	
2. Aidu	237	40	1	18	21	1	5	7	12	15	1	2	11	15	11	
3. Heimtali	176	62	—	35	27	1	7	10	31	13	—	3	21	31	7	
4. Holstre	425	38	4	23	11	2	10	11	10	5	2	4	11	19	2	
5. Imavere	347	126	13	85	28	14	50	30	28	4	29	12	58	24	3	
6. Kabala	478	129	—	101	28	1	37	32	35	24	16	13	59	34	7	
7. Kurista	189	32	1	21	10	3	9	9	9	2	—	—	11	16	5	
8. Kärstna	164	17	—	7	10	—	1	3	5	8	—	—	9	7	1	
9. Loodi	155	27	—	8	19	—	2	3	7	15	4	1	11	7	4	
10. Lustivere	246	36	1	23	12	3	14	10	5	4	2	2	9	14	9	
11. Olustvere	378	92	7	54	31	4	27	23	21	17	11	7	33	33	8	
12. Pajusi	351	68	1	36	31	9	22	20	14	3	—	1	22	35	10	
13. Puiatu	167	48	1	23	24	1	7	8	17	15	3	3	8	28	6	
14. Päre	46	23	—	12	11	1	4	1	10	7	4	3	9	7	—	
15. Põltsamaa, Uue-	192	91	12	55	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
16. Põltsamaa, Vana-	483	184	32	98	54	26	49	35	42	32	11	7	22	65	79	
17. Riidaja	88	31	—	12	19	1	2	10	13	5	1	1	13	14	2	
18. Rutikvere	106	24	—	9	15	—	9	6	8	1	—	—	8	13	3	
19. Soosaare	262	50	6	30	14	3	11	14	12	10	14	6	15	9	6	
20. Suislepa, Uue-	125	23	—	9	14	—	2	3	7	11	—	1	4	16	2	
21. Suislepa, Vana-	378	18	—	10	8	—	1	3	7	7	1	—	7	8	2	
22. Suure-Kõpu	400	61	—	28	33	1	9	13	21	17	8	7	21	18	7	
23. Sürgavere	269	50	—	26	24	7	12	10	11	10	7	7	19	15	2	
24. Taevere	347	62	—	44	18	4	19	14	13	12	11	8	30	9	4	
25. Tarvastu	655	59	—	20	39	1	4	11	24	19	1	1	22	27	8	
26. Tuhalaane	238	47	—	11	36	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
27. Uusna	78	54	3	16	35	6	14	8	10	16	5	6	8	25	10	
28. Vana-Tänassilma	338	141	5	84	52	12	45	32	38	14	3	3	22	35	78	
29. Vastemõisa	767	76	3	55	18	2	11	23	16	24	6	6	34	27	3	
30. Viiratsi	45	19	—	12	7	—	6	9	1	3	1	1	2	11	4	
31. Viljandi	344	69	1	30	38	1	5	11	25	27	3	12	16	27	11	
32. Võidu, Uue-	216	52	5	28	19	5	13	10	17	7	8	7	22	11	4	
33. Võidu, Vana-	171	33	—	19	14	2	6	9	13	3	7	4	15	7	—	
34. Võisiku	670	101	15	53	33	7	27	21	31	15	20	16	41	15	9	
35. Õisu	173	63	—	31	32	2	15	11	20	15	8	7	22	19	7	
Kokku Total	9910	2077	111	1147	819	124	462	431	538	385	188	151	622	662	316	
%%	100,0	21,0	5,4	55,2	39,4	6,4	23,8	22,2	27,7	19,9	9,7	7,8	32,1	34,1	16,3	

tolmu. Põrandad olid korras 1 798 (86,6%), lagunened ning auklikke leidis 279 (13,4%) elumajas.

Eluruumide valgustusoludest saame pildi akna klaasipinna ja põrandapinna suhte kaudu. Rahuldava suhtega, s. o. suhtega kuni $\frac{1}{10}$, elumaju oli üsna vähe, nimelt 188 (9,7%); see nähtus oleneb peamiselt sellest, et võrdlemisi avarate ruumide valgustamiseks on liiga vähe aknaid ja aknad on paljudes elumajades liiga väikesed; suhtega $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{12}$ oli 151 (7,8%), $\frac{1}{12}$ — $\frac{1}{20}$ 622 (32,1%), $\frac{1}{20}$ — $\frac{1}{40}$ 662 (34,1%) ja küllalt suurel hulgal elumajadest oli suhe isegi vähem kui $\frac{1}{40}$, see-suguseid oli 316 (16,3%).

Elumajade valgustusolud olid järgmised:

1 m² akna klaasipinna peale tuli põrandapinda m²

Surface du logement par mètre carré de fenêtre.

Fussbodenfläche auf 1 m² Fensterfläche.

Elumajad — Maisons, Wohnhäuser		
	arv — nombre, Zahl	%
kuni 10	188	9,7
10—12	151	7,8
12—20	622	32,1
20—40	662	34,1
üle 40	316	16,3

Eluruumide kõrgus Viljandimaal oli:

Hauteur du logement. Höhe der Wohnräume.

Eluruumide kõrgus meetrites

<i>Hauteur du logem.</i>	Elumajad — maisons, Wohnhäuser	
<i>Höhe der Wohnräume</i>	arv — nombre, Zahl	%
1,5—2,0	111	5,4
2,0—2,5	1147	55,2
2,5—3,0	819	39,4

1,5—2,0 meetri kõrgusega eluruumide leidis kõige enam Holstre, Imavere, Olustvere, Uue-Põltsamaa, Vana-Põltsamaa, Soosaare ja Võisiku vallas.

Suuremal hulgal (55,2%) kõikus kõrgus 2,0 ja 2,5 m vahel ja ligi $\frac{2}{5}$ (39,4%) vastas eluruumide kõrgus tervishoiu nõuetele, s. o. oli 2,5 m ja rohkem. Madalaid elamuid leidis rohkem Põhja-Viljandimaal, kuna Lõuna-Viljandimaa valdades harva leidub elamuid kõrgusega alla 2 m. Uued elamud ehitatakse enamasti soovitava kõrgusega.

Avaruse suhtes saame Viljandimaal järgmised andmed:

Capacité d'air du logement en l'arrond. Viljandi:
Luftkubus der Wohnungen im Fellinschen Kreise:

1 elaniku kohta tulev õhuhulk

kantmeetrites (m ³)	Elumajad — <i>maisons, Wohnhäuser</i>	
<i>Cube d'air par homme</i>	arv — <i>nombre, Zahl</i>	%
<i>Luftkubus pro Mensch</i>		

kuni 10	124	6,4
10—20	462	23,8
20—30	431	22,2
30—50	538	27,7
50 ja rohkem	385	19,9

Siit näeme, et liiga väike õhuhulk elaniku kohta — kuni 10 kantmeetrit — oli 124 (6,4%) elamus. Avaraid elamuid on võrdlemisi palju.

Viljandimaal oli 1922. a. ühes alevikkudega 64 547 elanikku, elumaju 10 872 ja neis oli 14 284 korterit ehk elamut.

Elumajade tihedus maakonnas (valdades) oli 100 km² kohta umbes 335 elumaja. Kuid oli valdu, kus tihedus oli 169 elumaja; mõnes vallas tõusis see arv 641 elumajani saja ruutkilomeetri peale.

Iga maja kohta tuli kortereid 1,3 ja elanikke 5,9, kuna iga korteri peale tuli 4,5 elanikku. Suurim arv elanikke elumajale tuli Pärsti (8,4) ja Riidaja (8,2) vallas, vähim — Vana-Tänassilma vallas (4,6). Rahvatihedus 1 km² peale oli Viljandimaal 19 elanikku, see on 4,3 võrra vähem üleriiklikust arvust 23,3.

Saunu oli Viljandimaal 2 077 uuritud elumajal 1 291 ehk 62,2%. Saunad on pea alati elumajast eraldi ehitatud ja neid on kahetüübilisi: korstnaga ja ilma. Korstnata saunad on vanemad ehitised; uued saunad ehitatakse kõik korstnaga. Korstnata saunas on lahtine kerisega ahi, suits pääseb välja ukse kaudu, osalt läbi avause seinas ja, kus see olemas, läbi puust toru pööningule. Leili saamiseks viisatakse vett lahtistele kerisekividetele. Saunas on kas üks ainus vihtlemis- ja pesemisruum, samas rõivastutaksegi või jälle on rõivastumiseks eriruum; harva leidub saunu, kus on vihtlemisruum eraldi. Sauna põrand on harilikult laudadest. Mõnedes saunades on pesemisruumi kõrval eluruum saunikule.

Korstnaga saunu oli 563 ehk 43,6% ja ilma korstnata 728 ehk 56,4%. Jõukamates valdades on korstnaga saunad ülekaalus.

Sauna puudumisel käiakse pesemas naabri saunas. Vannis pesemine ei ole levinud, samuti mitte pesemine rehetubades. Kus saunad olemas, käiakse saunas enamasti igal nädalal või kahe nädala takka; kus aga saunad puuduvad, seal käiakse harvemini saunas. Su-

7. tab. Elumajad, saunad, väljakäigukohad.
Maisons d'habitation, maisons de bain et lieux d'aisance.
Badestuben u. Klosetts.

Valla nimetus <i>Communes rurales</i> <i>Gemeinde</i>	Elumajade üldarv <i>Nombre total des maisons</i>	Uuritud elumajade arv <i>Nombre des maisons inspectées</i>	Põrandad <i>Planchers. Fussboden</i>						Seinad <i>Murs. Wände</i>						Saunad <i>Maisons de bain</i> <i>Badestuben</i>			Väljakäigukohad <i>Lieux d'aisance. Klosetts</i>					
			Materjal <i>Matériaux</i>				Seisukord <i>État</i>		Toapoolne sein <i>Surface intérieure</i> <i>des murs</i>			Seisukord <i>État</i>			Korsten <i>A-t-elle un</i> <i>tuyau de</i> <i>fumée</i>	Elamud, kus väljakäigu- koht <i>Maisons</i> <i>d'habit.</i>	Defektne <i>Défectueux</i>	Elumajast lahus <i>Séparé de la maison</i>	Elumajaga ühe katuse all <i>Sous le même toit que la</i> <i>maison</i>				
			laud <i>planches</i>	kivi <i>Pierre</i>	savi <i>argile</i>	kruus <i>gravier</i>	hea <i>bon</i>	halb <i>mauvais</i>	palk (laud) <i>bois</i>	krohvitud <i>mortier</i>	tapeeditud <i>papier peint</i>	kuiv <i>sec</i>	niiske <i>humide</i>	arv <i>nombre</i>						on <i>oui</i>	puudub <i>non</i>	arv <i>nombre</i>	on <i>oui</i>
															arv <i>nombre</i>	on <i>oui</i>	puudub <i>sans</i>						
1. Adavere	206	31	17	1	2	11	18	13	21	10	—	25	6	8	4	4	11	11	20	—	10	1	
2. Aidu	237	40	40	—	—	—	35	5	14	22	4	38	2	31	21	10	34	30	10	5	31	3	
3. Heimtali	176	62	62	—	—	—	54	8	29	26	7	56	6	37	22	15	51	40	22	19	50	1	
4. Holstre	425	38	37	—	—	1	35	3	18	14	6	34	4	26	8	18	29	27	11	1	29	—	
5. Imavere	347	126	99	—	22	5	96	30	95	31	—	111	15	21	15	6	89	89	37	25	85	4	
6. Kabala	478	129	125	—	3	1	122	7	94	29	6	127	2	76	36	40	84	84	45	43	76	8	
7. Kurista	189	32	30	—	—	2	23	9	14	15	3	30	2	19	15	4	20	20	12	4	20	—	
8. Kärstna	164	17	17	—	—	—	17	—	10	3	4	16	1	15	2	13	15	11	6	—	11	4	
9. Loodi	155	27	26	—	—	1	23	4	6	16	5	24	3	27	9	18	26	22	5	2	24	2	
10. Lustivere	246	36	26	1	2	7	28	8	23	8	5	26	10	14	9	5	16	16	20	3	13	3	
11. Olustvere	378	92	76	16	—	—	69	23	90	2	—	86	6	71	28	43	97	85	7	8	78	19	
12. Pajusi	351	68	57	1	—	10	44	24	34	28	6	55	13	22	15	7	36	36	32	5	28	8	
13. Puiatu	167	48	48	—	—	—	38	10	24	19	5	48	—	29	15	14	42	42	6	10	42	—	
14. Päre	46	23	23	—	—	—	23	—	8	10	5	16	7	14	9	5	18	17	6	5	18	—	
15. Põltsamaa, Uue-	192	91	75	2	3	11	78	13	90	37	4	77	14	23	9	14	33	33	58	2	26	7	
16. Põltsamaa, Vana-	483	184	150	4	6	24	159	25	102	75	7	143	41	94	30	64	92	92	92	19	83	9	
17. Riidaja	88	31	21	—	10	—	27	4	6	14	11	29	2	23	6	17	20	20	11	3	18	2	
18. Rutikvere	106	24	20	1	1	2	18	6	12	12	—	18	6	3	2	1	12	12	12	3	11	1	
19. Soosaare	262	50	42	—	4	4	44	6	30	19	1	44	6	37	13	24	28	25	25	6	20	8	
20. Suislepa, Uue-	125	23	23	—	—	—	23	—	13	10	—	21	2	15	2	13	8	8	15	—	8	—	
21. Suislepa, Vana-	378	18	18	—	—	—	17	1	7	10	1	18	—	18	6	12	12	12	6	2	12	—	
22. Suure-Kõpu	400	61	61	—	—	—	55	6	58	2	1	57	4	44	31	13	52	50	11	14	51	1	
23. Sürgavere	269	50	48	1	—	1	48	2	47	3	—	38	12	41	19	22	55	48	2	2	52	3	
24. Taevere	347	62	61	—	—	1	58	4	58	4	—	58	4	39	22	17	56	56	6	5	53	3	
25. Tarvastu	655	59	59	—	—	—	56	3	25	25	9	58	1	54	17	37	56	45	14	3	50	6	
26. Tuhalaane	238	47	45	—	2	—	46	1	37	10	—	35	12	45	3	42	42	42	5	2	42	—	
27. Uusna	78	54	51	—	3	—	50	4	29	18	7	51	3	41	6	35	38	38	16	—	33	5	
28. Vana-Tänassilma	338	141	130	—	8	3	128	13	115	16	10	134	7	104	22	82	126	126	15	10	115	11	
29. Vastemõisa	767	76	76	—	—	—	75	1	76	—	—	75	1	58	32	26	69	69	7	10	64	5	
30. Viiratsi	45	19	19	—	—	—	16	3	6	9	4	17	2	18	12	6	20	18	1	1	16	4	
31. Viljandi	344	69	66	1	1	1	63	6	12	49	8	61	8	60	40	20	83	60	9	3	64	19	
32. Võidu, Uue-	216	52	43	—	—	9	43	9	36	13	3	36	16	21	15	6	40	39	13	14	36	4	
33. Võidu, Vana-	171	33	33	—	—	—	33	—	18	9	6	31	2	30	18	12	22	22	11	6	20	2	
34. Võisiku	670	101	84	—	2	15	84	17	49	51	1	84	17	75	33	42	55	54	47	11	52	3	
35. Öisu	173	63	58	—	5	—	52	11	29	25	9	63	—	38	17	21	46	46	17	16	44	2	
Kokku Total	9910	2077	1866	28	74	109	1798	279	1295	644	138	1840	237	1291	563	728	1533	1445	632	262	1385	148	
%%		21,0	89,8	1,4	3,6	5,2	86,6	13,4	62,3	31,0	6,7	88,6	11,4	62,2	43,6	56,4	73,8	69,6	30,4	17,1	90,3	9,7	

visel ajal käiakse jõgedes ja järvedes, kus seesugused lähedal, suplemas; suplevad enamasti nooremad inimesed.

Väljakäigukohti oli Viljandimaal 1 533 ehk 73,8%-il uuritud elumajust. Läbikäidud elumajadel leidsid väljakäigukohad 1 445 ehk 69,6%, kuna väljakäigukohad puudusid 632 ehk 30,4%. Väljakäigukohtade puudumist ei saa iga kord seletada ehitusmaterjali puudumisega, sest võib tähele panna väljakäigukohtade puudumist just metsarikastes valdades. Võiks öelda, et valdades, kus elumajad asuvad üksteisest kaugel ja on varjatud puude ja põõsastega, ei tunta nii suurt tarvidust väljakäigukoha järele.

Puudulikke väljakäigukohti oli 262 ehk 17,1%; elamust lahus 1 385 ehk 90,3% ja elumajaga ühe katuse all 148 ehk 9,7%.

Umbkaudse pildi (puhtuse hindamine viidi läbi küll ühisel alusel, kuid siiski on võimalik subjektiivne hinnang) puhtuse kohta saame järgmistest arvudest:

Õuedes oli puhtus rahuldav 1 733 ehk 83,4%, mitterahuldav 344 ehk 16,4%. Õue puhtuse hindamisel oli arvesse võetud elumaja lähima ümbruse seisukord, rahuldavaks loeti puhtus siis, kui õu oli puhitud ja loomade mustus ja muu praht sealt kõrvaldatud.

1 423 elumajas ehk 68,5%-l oli eluruumide puhtus rahuldav, 654 ehk 31,5%-l mitterahuldav.

A s u l a s t i k. Asulastiku iseloom on tihedalt seotud kultuurmaistute levikuga. Asulastik on tihe maakonna keskosades ja Lõuna-Viljandimaal, kuna Viljandimaa ääresades, kus on kultuurmaistuid vähem, on asulastik märksa hõredam.

Elumajade rühmituses on Lõuna-Viljandimaal ülekaal üksikõu- ja erakõu-küladel (Päidre, Vadjatu, Tõrre, Täaksi, Kurnuvere, Pibari, Villevere, Mõisaküla jne.), sama külatüüp on valdav Põltsamaa ja Pilistvere ümbruses. Ahelkülasid leidub rohkem Põhja-Viljandimaal (Pällastvere, Tamme, Lõimetsa jne.), tänav- ja sumbkülasid esitavad peamiselt alevikud ja alevid. Väiksemaid sumbkülasid leidub Viljandimaa ääresades, kus kultuurmaistute ulatus on vähem (Jarevere, Tammeküla, Täaksi, Aidu jne.).

Joogivesi.

Eau potable. Trinkwasser.

Viljandimaa valdades on uuritud 190 joogivee-proovi; peale selle Viljandi ja Põltsamaa linnas, Mustla ja Suure-Jaani alevis ning Võhma alevikus kokku 155 proovi. Viljandimaa valdades uuritud veest osutus 78 (41,0%) heaks, 60 (31,6%) kahtlaseks ja 52 (27,4%) halvaks. Viljandi linna, alevite ja alevikkude vete kohta vaata vastavates kohtades. Viljandimaa valdades on kõige enam raketega kaevusid uuritud, nimelt 96 (50,5%); neist oli hea veega 35 (36,5%), kahtlase veega 29 (30,2%) ja halva veega 32 (33,3%). 44-st (23,2%) pumpkaevust oli 18 (40,9%) hea, 14 (31,8%) kahtlase ja 12 (27,3%) halva veega. 16-s puurkaevus oli vesi hea, 8-s kahtlane ja 3-s halb. 9-s allikas oli vesi hea, 7-s kahtlane ja 4-s halb. 2-s jões oli vesi kahtlane, 1 järves halb.

Kloorisisalduse kohta saame järgmised arvud: kuni 10 mg 1 liitris 24-s (12,6%) veevõtmis-kohas, 10—20 mg 47-s (24,8%), 20—30 mg 35-s (18,4%), 30—50 mg 31-s (16,3%), 50—100 mg 30-s (15,8%) ja üle 100 mg 23-s (12,1%) veevõtmis-kohas. Vee karedust (kalkust) uuriti 148-s vees, neist olid 11 (7,4%) vähese karedusega, s. o. alla 10 Saksa kraadi, 10—20° karedusega oli kõige rohkem, nimelt 88 (59,5%), 20—30° karedusega 37 (25,0%) ja ülejäänud 12 vett olid karedusega üle 30 Saksa kraadi.

Raketega kaevude ja pumpkaevude sügavus kõigub 2 ja 15 m vahel; üksikud kaevud on sügavusega alla 2 m ja vähe on ka üle 15 m sügavusega. Puurkaevudest oli sügavusega 10—15 m 11 kaevu ja 11 kaevu üle 15 m sügavusega. Uurimisel kui ka vaatlemisel saadud teadumuste järele ei anna salvkaevud enamuses rahuldavat vett, sest puurakked ei kaitse küllaldaselt pinnavete sissetungimist, peale selle ei panda küllaldaselt rõhku sellele, et kariloomad kaevude lähedusse ei pääseks. Puurakete asemel tuleb tarvitusele võtta betoonrakkeid, mida viimasel ajal küll ikka rohkem ja rohkem tarvitama on hakatud, peale selle on vajalik kaevurakete isoleerimine veekindla savikihiga, kusjuures savikihi ja rakete vahele liivakiht tuleks asetada; samuti

8. tab. Veevõtmis-kohtad ja vee omadus.
 Entnahmestellen u. Beschaffenheit des Trinkwassers.
 Provenance et qualité des eaux potables.

Nr. Nr.	Valla nimetus <i>Communes rurales</i> <i>Gemeinde</i>	Veevõtmis-koht <i>Proven. de l'eau</i>					Vee omadus <i>Qualité de l'eau</i>			
		Salvkaev <i>Puits à margelle</i> <i>Schachtbrunnen</i>	Pumpkaev <i>Font. à pompe</i> <i>Pumpe</i>	Puurkaev <i>Puits tubulaire</i> <i>Bohrbrunnen</i>	Allikas <i>Source</i> <i>Quelle</i>	Jõgi, järv <i>Rivière, lac</i> <i>Fluss, See</i>	Hea <i>Bonne, Gut</i>	Kahtlane <i>Suspecte</i> <i>Verdächtig</i>	Halb <i>Mauvaise</i> <i>Schlecht</i>	Kokku <i>Total</i>
1.	Adavere	2	3	—	—	—	5	—	—	5
2.	Aidu	3	7	—	—	—	3	5	2	10
3.	Heimtali	1	3	—	1	—	3	1	1	5
4.	Holstre	7	1	1	3	—	2	5	5	12
5.	Imavere	5	2	1	1	—	6	3	—	9
6.	Kaarli	1	—	—	—	—	—	1	—	1
7.	Kabala	5	—	2	—	—	1	2	4	7
8.	Kurista	5	1	1	—	—	4	3	—	7
9.	Kärstna	5	3	—	3	—	—	7	4	11
10.	Kõo	—	—	4	—	—	3	1	—	4
11.	Loodi	7	2	—	1	—	3	3	4	10
12.	Lustivere	5	—	2	1	—	7	1	—	8
13.	Olustvere	2	—	—	—	—	—	1	1	2
14.	Pajusi	4	1	6	—	—	8	3	—	11
15.	Puiatu	2	2	1	—	—	2	—	3	5
16.	Põltsamaa, Vana-	—	—	2	—	—	1	—	1	2
17.	Riidaja	9	4	—	—	—	7	2	4	13
18.	Rutikvere	1	1	1	—	—	2	—	1	3
19.	Soosaare	—	—	1	—	—	—	1	—	1
20.	Suislepa, Uue-	8	1	1	—	—	1	3	6	10
21.	Suure-Kõpu	—	1	—	—	—	—	—	1	1
22.	Sürgavere	7	—	1	1	—	5	2	2	9
23.	Taevere	5	—	—	1	1	3	1	3	7
24.	Tarvastu	1	—	1	—	—	—	2	—	2
25.	Tuhalaane	—	5	—	4	—	1	6	2	9
26.	Uusna	2	—	—	—	—	2	—	—	2
27.	Vana-Tänassilma	—	1	—	—	—	—	1	—	1
28.	Vastemõisa	7	2	2	2	—	4	2	7	13
29.	Võidu, Vana-	1	—	—	—	—	—	1	—	1
30.	Võisiku	—	1	—	—	—	—	1	—	1
31.	Õisu	1	3	—	2	2	5	2	1	8
	Kokku <i>Total</i>	96	44	27	20	3	78	60	52	190
	%	50,5	23,2	14,2	10,5	1,6	41,0	31,6	27,4	100,0
	Hea <i>Bonne, Gut</i> abs.	35	18	16	9	—				
	%	36,5	40,9	59,3	45,0	—				
	Kahtlane <i>Suspecte,</i>									
	<i>Verdächtig</i> abs.	29	14	8	7	2				
	%	30,2	31,8	29,6	35,0	—				
	Halb <i>Mauvaise,</i>									
	<i>Schlecht</i> abs.	32	12	3	4	1				
	%	33,3	27,3	11,1	20,0	—				

on tarvilik kaevu ümbruse kõrgemaks tegemine ja sillutamine, et reostatud pinnavesi kaevu ei valguks. Palkidest valmistatud rakked tuleks ka eelnimetatud viisil savi- ja liivakihiga või tsemendiga veekindlaks teha. Reostamise tunnuseina esineb reostatud vees orgaaniliste ainete lammutamisel tekkivat ammoniaaki ja salpeetrishapet, mille hulk kõikus 0 ja 2,8 mg vahel 1 liitris vees. Pump- ja raketega kaevude veest on allikate veed märksa paremad, ja need võiksid üldiselt veel paremat vett anda, kui allikaid kaitstakse pealt sisse pääseva pinnavee vastu, praeguses olukorras on allikad aga pealt täitsa lahised. Allikaveega varustamine tuleks arvesse peamiselt mägilisel Lõuna-Viljandimaal.

Koolid, ühingud ja muud.

Ecoles, sociétés et autres. — Schulen, Organisationen usw.

Viljandimaal oli 1922./23. õppeaastal 99 algkooli 397 klassi ja 6 610 õpilasega; ühes keskkoolide algklassidega oli 398 klassi ja 6 636 õpilast. Viljandis oli samal aastal 5 algkooli 24 klassi ja 785 õpilasega; ühes keskkoolide algklassidega oli algkooli klasse 41 ja õpilasi 1 306. Sagedamaks puuduseks koolimajades osutus valgustuse ja õhuvahetuse puudulikkus (vt. A. Rammul, Haridus Eestis, 1924). 1930./31. õppeaastal oli Viljandimaal 83 algkooli 420 klassi ja 198 klassikomplektiga, õpilasi oli 31. XII. 1930. a. 6 118. Algkoolidest asus Viljandi linnas 6, 33 klassiga (31 klassikomplekti) ja 973 õpilasega, Põltsamaa linnas 2, 8 klassi (8 klassikomplekti) ja 265 õpilasega, valdades 75 algkooli, 379 klassi (159 klassikomplekti) ja 4 880 õpilasega. Viljandi algkoolis oli 56 õpetajat, iga õpetaja kohta tuli 17 õpilast, iga klassi peale 29 õpilast, iga õpilase peale kulutati aastas 85,7 krooni. Algkoolide peale oli kulusid 83 346 krooni. Põltsamaa kahes algkoolis oli kokku 18 õpetajat, iga õpetaja peale tuli 15 õpilast, iga klassi peale 33 õpilast. Algkoolide peale oli kulusid 18 577 kr., iga õpilase peale 70,1 krooni. Maa algkoolis oli 162 õpetajat, iga õpetaja kohta tuli 30 õpilast, iga klassi peale 13 ja iga klassikomplekti peale 31 õpilast. Algkoolide peale oli kulusid 380 830 krooni, iga õpilase peale 78,4 krooni.

Keskkooli oli Viljandimaal 5, neist 4 Viljandis ja 1 Põltsamaal, kokku 40 klassi 1 078 õpilasega. Viljandis oli 72 keskkooliõpetajat; iga klassi peale tuli 26 õpilast. Kulusid oli 4 keskkooli peale 149 987 krooni, iga õpilase peale 162,1 krooni. Põltsamaa gümnaasiumis oli 14 õpetajat; iga klassi peale tuli 31 õpilast. Kulusid oli 25 150 krooni, iga õpilase peale 164,4 krooni (vt. A. Lepp, Alg- ja keskkoolid).

Seltse ja ühinguid oli Viljandimaal Riigi Statistika Keskbüroo andmeil 1. I. 1925. a. 580, see on 1 organisatsioon iga 133 elaniku kohta ehk 76 iga 10 000 elaniku kohta. Seega oli Viljandimaa organisatsioonide suhtes 1-el kohal, kuna viimasel kohal oli Peterimaa, kus oli üldse 108 organisatsiooni ehk 18 iga 10 000 elaniku kohta.

Viljandimaal, iseäranis põhjapoolses osas, asetsevad vanemad ja suuremad ü h i s p i i m a t a l i t u s e d. Põhja-Viljandimaa on ka koht,

kus Vene valitsuse ajal esimene piimaühing 1908. a. ja nimelt Imavere piimaühing asutati. Seega on Viljandimaa Eesti ühispiimatalituste sünnimaa. Põhja-Viljandimaa, peamiselt Pilstvere kihelkond, on meie piimanduse arenemises sammunud esirinnas ja sellepärast ongi teda omal ajal nimetatud Eesti Taaniks. Juba 1910.—12. aastail asutati Viljandimaal poolteistkümmend praegu teotsevat suuremat ühispiimatalitust. Iseloomustavaks jooneks Põhja-Viljandimaa piimanduse arenemises tuleks veel ära märkida seda asjaolu, et kõigil neil varemalt asutatud ühispiimatalitustel peaaegu puuduvad koorejaamad. Kuigi koorejaamade asutamist 1926. a. alates mõnelt poolt suuresti õhutati, kui kasulikku nähtust piimanduse korraldamisel ja sellest ajast peale mõnel pool neid õige intensiivselt asutati, jäi Põhja-Viljandimaa sellele siiski kurdiks ja agr. J. Jaanhold'i arvates tegi ta hästi. Koorejaamad, aga iseäranis nende suur arv ei too piimaühingu tegevusele ilmiski iseäralist õnnistust, ainult ebamäärast võistlust on ta paljudes kohtades tekitanud. Eesti Vabariigi esimesil aastail, kui ühispiimatalitused pärast sõjaaegset seisakut jälle teotsema hakkasid, olid Viljandimaa omad n. ü. tooniandjad nii piimahulga läbikäigu kui ka valmistatud või kvaliteedi poolest. Esimene kokkuvõtte piimatalituste tegevuse kohta on meil aga J. Jaanholdi poolt koostatud artiklis, mis on avaldatud Riigi Statistika Keskbüroo aastaraamatus 1923. a. Seal näeme, et tol aastal oli 115 ühispiimatalitusest 47,5 milj. kg. piimaga töötanud Viljandimaal 20 ühispiimatalitust 17 miljoni kilogrammi piimaga; seega moodustas Viljandimaal kokkutoodud piimahulk enam kui kolmandiku üleriigi kokkutoodud piimast. Tol ajal oli ka keskmine piima-läbikäik ühe ühispiimatalituse ja päeva kohta Viljandimaal märksa suurem, 3 850 kg, kui üheski teises maakonnas, kui ka üleriiklik keskmine, 1 865 kg, kuna aastane keskmine läbikäik ühe ühispiimatalituse kohta Viljandimaal oli 848 000 kg ja üleriiklik keskmine 409 000 kg piima. Aga juba 1925. a. alates pidid Viljandimaa ühispiimatalitused keskmise aastase piima-läbikäigu esimese koha Valgamaale andma, miljal Valgamaa keskmine oli 1 080 700 kg, Viljandimaa oma aga 882 800 kg ja üleriiklik keskmine 562 900 kg piima. Üle minnes praegusaja piimanduse seisukorrale näeme, et Viljandimaa on juba mitmele maakonnale nii läbikäigu kui ka kvaliteedi poolest esimeselt kohalt alla poole pidanud jääma. Kõige värskemaid andmeid on meil praegu võimalik kasutada 1931. a. kohta. Toome mõned andmed Viljandimaa ühispiimatalituste kohta, neid kõrvuti seades üleriiklikega — sulgudes. 1931. a. oli Viljandimaal kokku 41 ühispiimatalitust (298), kuhu kogunes piima 51 066 200 (355 874 600) kg. Ühte piimatalitusse toodi keskmiselt piima 1 368 200 kg (1 194 200), kuna samal aastal suuremad läbikäigud olid järgmistel maakondadel: Valgamaa 2 083 300 kg, Järvamaa 1 704 500 kg ja Virumaa 1 412 300 kg.

Samal ajal töötas Viljandimaal ainult 6 erapiimatalitust (31) ühes 3 koorejaamaga (96) ja üldise piima-läbikäiguga 5 540 300 kg (41 784 900) ning keskmiselt ühe erapiimatalituse kohta 923 400 kg (1 266 200). Viljandimaa 41 ühispiimatalituses oli 1931. a. kokku 6 567 piimatoojat (58 873), neist liikmeid 3 745 (32 242). Maakondadest piimatoojate ja liikmete arvu poolest suurem on Tartumaa; nimelt oli seal 50 ühispiimatal. ja neil kokku 9 161 piimatoojat, kellest 5 865 ühingute liiget. Koorejaamu oli Viljandimaa ühispiimatalitustel 23 (478), millest suurem osa asetseb Lõuna-Viljandimaal ja väike osa Kesk-Viljandimaal, kuna nad Põhja-Viljandimaal peaaegu puuduvad, nagu selle kohta juba eespool on tähendatud. Auru- ja elektrijõulisi ühispiimatal. oli 40 (275) ehk 97,5% (90,3%) ja erapiimatalitusi 4 (30) ehk 66,7% (64,9%). Tähendab, Viljandimaa piimatal., peale 3, on mehaniseeritud. Või müük andis 1931. a. Viljandimaal 3 853 520,77 krooni (24 220 348,98 kr.), kusjuures saadi keskmiselt 1 kg. võist 1,69 kr. (1,69); kõrgemat hinda või eest sai Virumaa (1,70 kr.). Kontrolljaama hindamisel jaotati Viljandimaa või 1931. a. eest I sorti 91,68% (89,16), II sorti 6,93% (9,04), siseturule kvaliteedi, suure vee ja alakaalu tõttu vastavalt: 0,70% (0,29), 0,64% (0,97) ja 0,05% (0,04). Seesugune või kvaliteedi sortidesse jaotus oli Viljandimaa omast parem Järvamaal, kus I sorti võid valmistati 92,71%, ja Virumaal — 91,75%. Kontrolljaama hindamise keskmine pall Viljandimaal oli 12,17 (12,14), kuna kõrgemad pallid olid Virumaal (12,22) ja Järvamaal (12,19). Kestvusproovide hindamise keskmine, s. o. või tõeline kvaliteet oli Viljandimaa ühispiimatalitustel kõige kõrgem, nimelt 11,63 palli (11,38).

Ühe kilogrammi piima eest on Viljandimaal piimatoojatele väl- ja makstud keskmiselt 5,8 senti (5,7), kõrgemat keskmist hinda maksti ainult Järvamaal, nimelt 6,1 senti. Viljandimaa kõige kõrgema hinna maksja piima eest oli Uusna-Tänassilma ühispiimatal. ja kõige madalama hinna maksja Vana-Võidu ühispiimatal., nimelt 6,4 ja 4,7 senti. Üle riigi kõige kõrgema hinna maksjad olid Ardu ja Väätsa ühispiimatal., nimelt 6,9 senti, madalaim oli 4,1 s. Mõisamaa ühispiimatal. Piima eest on üldkuludest välja makstud 80,45% (78,98), kõrgem väljamaksu-protsent oli ainult jällegi Järvamaal, nimelt 80,95. Tööstuskulude % üldläbikäigust oli Viljandimaa ühispiimatalitustel 17,32 (18,76), kuna Järvamaal oli ka see arv vähem, nimelt 17,25. Üle riigi kõige madalam tööstuskulude % oli Viljandimaa Suure-Kõpu ühispiimatal. — 11,36, kuna kõrgem % oli Harjumaa Kehtna-Nõmme ühispiimatal.: 44,96. Omakapitalide % passiva kogusummast oli Viljandimaal 1931. a. 63,57 (58,00%), kuna see arv kõrgem oli Järvamaal (65,42) ja Saaremaal (68,74), väiksem aga oli Harjumaal (45,56).

Mis puutub karjakontrolli levimisse, siis peab tähendama, et ka

siin oli Viljandimaa kontrolli alla kuuluvate lehmade arvult protsentuaalselt kui ka oma karja toodangute kõrgusega esimesel kohal, kuid viimaseil aastail on ta pidanud esimese koha käest teistele andma. Ja ka siin on Järvamaa Viljandimaast ette jõudnud. 1931/32. kontrollaastal teotses Viljandimaal kokku 40 kontrollühingut (249) oma 873 liikme (5 503) ja 7 573 lehmaga (43 846). Ühes kontrollühingus oli keskmiselt 21,8 liiget (22,1) ja 189 lehma (176). Iga liikme kohta tuli Viljandimaal keskmiselt 8,7 lehma (8,0); suurem arv oli Tartumaal (10,8) ja väiksem Saaremaal (5,7 lehma). Kontrolli alla kuuluvate lehmade arv tegi lehmade üldarvust välja 16,3% (10,2), kuna Järvamaal oli see arv 16,6. Kogu karja aastane keskmine toodang ühe lehma kohta oli Viljandimaal 1931./32. kontrollaastal 2 536 kg piima (2 518) ja 95,04 kg võirasva (92,76 kg), kuna kõrgemad keskmised toodangud olid Harjumaal 2 780 kg ja 100,23 kg ja Järvamaal 2 613 kg ja 96,54 kg. Et karjatoodang on üleriiklikult langenud piimas 71 kilogrammi ja võirasvas 2,33 kg võrra, siis on see langus aset leidnud ka Viljandimaa kontrollühingutes, ja nimelt piimas keskmiselt 105 kg ja võirasvas 3,63 kg ühe lehma kohta. Tähendab, Viljandimaal on toodangu langus suurem olnud kui üleriiklik keskmine.

Jõusööte on kogu söötadest aasta jooksul söödud 16,7% (17,1%), millest õlikooke ainult 1,6% (2,1%). Kõrressöote on antud 36,5% (35,1%). Tooressöota on söödud 7,5% (8,6%) ja lõpuks karjamaal söödud 39,3% (38,2%).

Viljandimaal on võrdlemisi palju tõukarja; nimelt on seal eesti punast tõugu lehma 1 215, eesti maakarja lehma 464 ja eesti friisi tõugu lehma 57, seega kokku 1 736 tõulehma (9 244), kes kuuluvad kontrolli alla. Tähendab, Viljandimaal on kontrolli alla kuuluvaid tõulehmi rohkem kui kuskil teises maakonnas ja ülekaalus on seal eesti punane tõug. Tõukarja üleriiklik keskmine on 1931./32. kontrollaastal langenud piimas 57 kg ja võirasvas 1,7 kg võrra lehma kohta; Viljandimaa tõukarjade keskmine langus oli veel suurem, nimelt friisidel 389 kg piima ja 11,5 kg võirasva ja eesti punasel karjal 89 kg piima ja 3,7 kg võirasva. Üleriiklikud keskmised toodangud kontrolli alla kuuluvatel tõulehmadel olid 1931./32. aastal: friisidel 3 608 kg piima ja 122,7 kg võirasva, eesti punasel karjal 3 098 kg piima ja 115,2 kg võirasva ja maakarjal 2 743 kg piima ja 111,1 kg võirasva. Toodud andmetest võib järeldada, et friisidel puudub Viljandimaal pind nende edaspidiseks arendamiseks, seal ei ole friisi karja omanikud nähtavasti tõsised tõukarjapidajad.

Mustla alev.

Bourg de Mustla. Flecken Mustlanöm.

Mustla alev asub Viljandimaa kagupoelses sosis, keset Tarvastu kihelkonda. Alevi maa-ala ümbritseb igalt poolt Tarvastu valla maa, millise valla alla Mustla alevik enne alevi omavalitsuse saamist kuuluski. Alevi õigused sai Mustla 18. juunil 1926. a. siseministri otsusel ja omavalitsus astus tegevusse 1. jaan. 1927. a.; 1928./29. a. teostati alevi lõplik planeerimine ja planeerimiskava kinnitati 14. VIII. 1929. a.

Alevit läbib Viljandi-Pikasilla-Tartu maantee, millel toimub omnibuse-ühendus Viljandi ja Tartu vahel. 1932. a. suvel avati laevaliin Tartu ja Tarvastu vahel, millel laevühendust peeti 2 korda nädalas, kui veolud lubasid. Ainult maavahemik Võrtsjärve sadama ja Mustla alevi vahel on küllalt pikk, nimelt 7 km.

Pinnaehituselt on alevi ja ümbruse maapind üksluine — tasane; alles mõned kilomeetrid edela poole leidub kühmi ja kuplistikke, eeskätt Kärstna mäega.

Alevi administratiiv-piirkonda kuulub 187,76 ha-line maa-ala, millest on ehituskruntide all 130,82 ha, tänavate, turuvälja ja muude väljade all 21,78 ha, tuletõrje-ühingu maad 0,22 ha, sood 28,67 ha.

Tänavaid on 31 ja nende kogupikkus 15 km. Et alev on tekkinud maanteede sõlmkohale, siis on tänavastiku vanemad osad mõjustatud maanteede suundadest. Alevi keskpaika jooksevad kodarjalt kokku Posti, Kuresaare ja Aia tänav, mis osutuvad alevi enam-asustatud tänavateks; uued tänavad on rajatud juba sõltumuses nende peatänavatega. Vanad tänavad on kõverad ja kitsamad, uued aga sirged ja laiemad; keskmine tänavate laius on 8—9 m. Sillutatud on ainult Posti tän. munakividega, Aia tän. killustik-kividega, teised tänavad on sillutamata ja osalt kõnniteedeta. Aia ja Posti tänava mõlemal pool ääres on 1,5 m laiune kõnnitee. Tänavate valgustamiseks on 2 gaasilaternat.

Krunte on 349, elumaju oli 1931. a. 205, neist 15 kahekordset. Ehitusmaterjali järele oli pruust 190, kivist 3, savist 7 ja segamaterjalist 5 elumaja. 1932. a. oli juba 239 elumaja, 249 korteriga. 1922. a. oli aga ainult 131 elumaja 233 korteriga, nii et kümne aasta jooksul on elumajade arv ligikaudu kahekordseks kasvanud,

Pea iga elumaja juures on väljakäigukoht; mustus kasustatakse aedade väetamiseks. Saunad on ehitatud enamasti ühiselt mitme maja tarbeks. Suvel kasustatakse suplemiseks 1 km kaugusel asuvat Tarvastu jõge ja harvemini Võrtsjärve. Joogivett võetakse puur-, pump- ja raketega kaevudest. Septembrikuul 1932. a. uuriti Tervishoiu Instituudis 25 Mustla kaevu vett; neist olid oma füüsikaliste ja keemiliste omaduste poolest head veed 7-s, kahtlased 7-s ja halvad 11-s proovis. Reostuse tunnuseina leidus paljudes vetes ammoniaaki jälgedest kuni 1,3 mg-ni 1-s liitris, salpeetrishapendit samuti jälgedest kuni 1,4 mg-ni. Kloori leidus alla 10 mg 1-s liitris 4-s, 20—50 mg 6-s, 50—100 mg 8-s ja üle 100 mg 7-s proovis; karedus oli 10—20 Saksa kraadi 5-s, 20—30° 15-s ja üle 30 kraadi 2-s proovis. Hapendumus oli alla 5 mg O₂ 1-s liitris 13-s, 5—10 7-s ja rohkem kui 10 mg 5-s proovis. Rauda leidus 5-s proovis vähesel hulgal; salpeetrishapendit leidus alla 50 mg 1-s liitris 14-s, 50—100 6-s ja üle 100 mg 3 proovis. pH oli 17-s proovis 7,2 või 7,3, 6-s vähe üle või alla.

Kaevude sügavus kõikus enamasti 5 ja 10 m vahel; tüüpidelt olid 25-st uuritud kaevust 5 puur-, 5 pump- ja 15 raketega kaevu.

Nagu sellest nähtub (vt. ka tab. raam. lõpus), on üle $\frac{2}{3}$ uuritud veeproovidest osutunud kahtlaseks või halvaks. Täpsemal analüüsi andmete analüüsimisel võib järeldusele tulla, et suur osa madalamaist kaevudest on reostatud ja see on ka arusaadav, kui arvesse võtame asjaolu, et alevis puudub reovete kanalisatsioon ja et aiamaa, mis asub hoonete ning kaevu läheduses, väetatakse mustusega. Mõnedesse kaevudesse satub soist pinnavett. Kaevude süvendamisel umbes 15 m-ni ja isoleerimisel oleks võimalik saavutada paremat vett. Reovete ja mustuse eemaldamisele tuleks mõelda ja seda ka teoks teha.

Elanikke oli 1. I. 1932. a. 1 010, neist 468 meeste- ja 542 naisterahvast. 1922. a. oli elanikke 677, neist 298 meeste- ja 379 naisterahvast. Seega on elanikkude arv 9 aasta jooksul kasvanud 333 elaniku või 49,2% võrra.

Kaubanduslikke ja tulunduslikke ettevõtteid oli 1932. a. 51, neist pankasid 2, tarvitajateühinguid 2, pudukauplusi 2 ja 45 talurahva- ja segakauplust. Tööstusi oli 12, neist metsatööstusi 1, limonaaditööstusi 1, nahaparkimiskodasid 2, mehaanikatööstusi 2, värvitööstusi 1, piimameiereisid 2, vorstitööstusi 3. Restorane oli 1, einelaudu 1, apteeki 1 ja rohukauplusi 1. Alevis peetakse aastas 4 laata; igal reedel peetakse turgu.

Koolidest töötas 1931./32. õ. a. 1 6-kl. algkool 96 õpilasega. Aatelistelt oli 6: haridusselts, tuletõrjeühing, ÜENÜ osakond, spordiselts, meeslauluselts, põllumeesteselts.

Arstlikust personalist elasid alevis 1 arst, 1 ämmaemand, 1 hambaarst.

Muudest asutistest võiks mainida postkontorit, alevivalitsust, Tarvastu kihelkonna kirikut (mis asub alevi lähedal).

Teatrimajana kasustatakse põllumeesteseltsi seltsimaja. Jalutuskohtadeks on $\frac{1}{2}$ km eemal asuv Tarvastu surnuaed ja Tarvastu lossi park (1 km), kus läheduses asuvad ka maalinna varemed, mis on ümberringi piiratud veega; siin korraldatakse suviseid vabaõhuetendusi. Alev loodab lossiparki ja maalinna varemeid oma valdu-sele saada. Tuleviku kavadest oleksid mainitavad alevile kuuluva soo (28,67 ha) kuivatamine ning kultiveerimine, tänavate sillutamine jne.

Nagu nähtub Mustla alevi kiirest arenemisest, on see asula üks elujõulisemaid alevaid. Ta moodustab kagu Viljandimaa tähtsama tulundusliku ja vaimlise keskuse, mille edaspidist arenemist tunduvalt pärsib puudulik liikimisteede võrk.

Suure-Jaani alev.

Bourg de Suure-Jaani. Flecken Gross St. Johannis.

Suure-Jaani alev asub Viljandimaa loodeosas ja teda ümbritsevad Taevere valla maad. Ta võtab oma alla 181,77 ha suuruse maa-ala, mis planeerimiselt jätab soovida, sest et kõik maa ei ole ühes tükis ja alevi pindala on kaunis pikaks venitatud, laius aga seejuures kohati õige väike. Maa-ala, peale vähetähtsate erandite, kuulub alevivalitsuse valdamisele. Täpset maa-ala jaotust ei ole. Suure-Jaani sai alevi õigused 1. I. 1923. a.

Alevist voolab läbi oja, mis veskitammiga on veskijärveks üles paisutatud. Oja on loomulikuks pinnavete eemaldajaks ja nii ongi tänavate kraavid suunatud oja poole. Veekogu on väike ja veskijärv on osalt rohtunud, nii et seal suplemine võimalik ei ole.

Alevi tänavastik hargneb väheldaselt turuväljalt; siit lähtuvad kolm peatänavat: Viljandi, Tallinna ja Pärnu tänav; peale nende võiks mainida veel Jaama tänavat. Kõik need tänavad on samanimeliste maanteed osad ja nende kaudu toimub pea kogu liiklemine, kuna raudtee asub eemal (Olustvere jaam 5 km). Peatänavad on osalt sillutatud munakividega, kuna kõrvalisemad tänavad on sillutamata ja osa tänavaid, mis planeerimiskavas ette nähtud, ei ole üldse sisse aetud. Plaani järgi on tänavaid ligi 12 km. Munakividega on sillutatud 1473 m, kruusaga 2177 m. Pimedal ajal valgustatakse peatänavaid elektriga; selleks on 25 valgustuspunkti. Korralikke kõnniteid ei ole, samuti puudub kanalisatsioon.

Elumaju oli S.-Jaanis 1922. a. 141, 31. XII. 1930. a. 163, seega juurdekasvu 8 a. jooksul 15,6%. Elumajad on suures enamuses lihtsad ühekordsed puumajad.

Väljakäigukohti leidub iga maja juures; enamik neist (umbes 120) on elumajast eraldi, ülejäänud on elumajaga ühe katuse all. Uuesti ehitatavate väljakäigukohtade kohta maksab nõue, et neis peavad olema betoneeritud mustuse-augud. Mustuse veab eraettevõtja kinnisis vaatides põldudele, osalt tarvitavad selle alevielanikud aedade väetamiseks. Avalikke väljakäigukohti on 1, kiriku läheduses.

Avalikke saunu ei ole ja üldse on saunu vähe, 163 elumaja kohta ainult 20. Pestakse osalt naabrisaunades, osalt aga kodus kuidagi viisi.

Elanikke oli 1922. a. 966, neist 417 meeste- ja 549 naisterahvast; 1. V. 1932. a. oli elanikke 1 201, neist 532 meeste- ja 669 naisterahvast. Eriti suurt elanikkude juurdevoolu ei ole märgata, samuti on uute majade ehitamine väike.

Oma joogi- ja tarbevee ammutavad elanikud üle 110-st kaevust; neist on umbes 65 raketega ja ülejäänud pea kõik pumpkaevud, puurkaeve on ainult 1. Uuritud on 17 kaevuvee-proovi, neist on 9 raketega, 7 pumpkaevu ja 1 allika vesi. Kaevudest oli 15-s hea vesi, 1-s kahtlane ja 1-s halb. Kaevude keskmine sügavus kõigub 5 ja 9 m vahel (lähemalt vt. tab. raamatu lõpus). Tööstustest oleksid nimetada: alevivalitsuse elektrijaam ja jahuveski, 1 ühispiimatalitus, 1 värvimistööstus, 1 saeveski, 1 mineraalvete-tööstus. Kauplusi on üle 20, võõrastemaju 1, restorane 1. Turgu peetakse 2 korda nädalas, laatu 4 korda aastas.

Alevis on kaks vanadekodu, üks alevi, teine valla oma; alevi vanadekodus oli 1932. a. 28 hoolealust. Arste on alalisi 2, hambaarste 1, loomaarste 1, apteekte 1.

Hariduslikku ja ühiskondlikku elu juhib terve rida seltse ja ühinguid. Meelelahutuse võimalusiks on ruumikas seltsimaja, peale selle leidub alevis terve rida jalutuskohti. Alevi lõunaosas on ette nähtud 3 parki, peale selle terve rida puiesteid. Praegu on ilusaimaks jalutuskohaks Vabadussõjalaste platsi ja luteriusuliste kiriku ümbrus. Spordiväli asub oja põhjakaldal. Kirikuid on 2, surnuaedu samuti 2.

Kõige sellega on S.-Jaani alev kujunenud kihelkonna vaimliseks ja tulunduslikuks keskuseks.

Kolga-Jaani alevik.

Petit bourg de Kolga-Jaani. — Kleiner Flecken Kl. St. Johannis.

Kolga-Jaani alevik asetseb Soosaare vallas, Viljandimaa kirdeosas. Alevik asub kõrgemal kohal keset ümbritsevat soiset ümbrust. Tähtsamatest suurematest asulaist asub ta võrdlemisi kaugel: Viljandist 32 km ja Põltsamaalt 18 km; lähemaks raudteejaamaks on Võhma, 31 km kaugusel. Tähtsamateks liikumisteedeks on Viljandi-Põltsamaa

maantee, mis läbib Kolga-Jaani aleviku, ja Kolga-Jaani Võhma tee. Mainitud teed moodustavad aleviku piires aleviku peatänavaid. Viljandi-Põltsamaa vahelise tee aleviku keskpaigas asuv osa on sillutatud munakividega, kuna muud teed ja kõrvalisemad tänavad on sillutamata ja seepärast vihmastel aasta-aegadel porised.

Alevik võtab oma alla umbes 100 ha-lise maa-ala, mis peale väikeste erandite on riigimaa. Suur osa sellest maa-alast on kirikuõpetaja kasustada, umbes 6 ha on väikekohtade all ja ülejäänud maa on 0,3—0,6 ha suuruste ehituskruntide all, millede juure kuulub veel 0,3—0,6 ha soomaad.

Elumajade arv oli 1933. a. alul 45, mis suures enamikus ühekordsed puumajad ärklitubadega. Kahekordseid maju on ainult üks, 1922. a. oli elumaju ainult 26, 36 korteriga.

Iga elumaja juures on väljakäigukoht; 45-st väljakäigukohast on elumajaga ühe katuse all 20 ja majast lahus 25, väljakäigukohad, mis majaga ühe katuse all on korralikult ehitatud, tsemendist või kivist mustuse kastiga, istmeaugud on kaantega suletud. Eraldi ehitatud väljakäigukohad on puudulikud, mustuse aukudeks on maa sisse kaevatud augud. Mustus veetakse aia- ja põllumaale.

Saunasid on ainult 6, neist 4 korstnaga. Saunad ei vasta kaugeltki tervishoiulistele nõuetele. Kellel oma sauna ei ole käivad naabri saunas või jälle läheduses asuvate talude saunas, mõned pesavad vannides.

Aleviku elanikud saavad oma joogivee 41 kaevust, neist 1 puurja ja 5 pumpkaevu, ülejäänud 35 on lihtsad raketega kaevud. Kaevude keskmine sügavus on umbes 6 m. Vete füüsikalised omadused üldiselt rahuldavad.

Elanikke oli 1933. a. 185, neist 79 meest ja 106 naist, 1922. a. oli elanikke 118, 50 meest ja 68 naist.

Alevikus asub Kolga-Jaani ev.-luteriusuliste kirik, postkontor, II järgu apteek, vaestemaja. Tööstuslistest ettevõtetest oleks mainida ühispiimatalitust ja saeveskit ning lauatööstust. Kauplusi oli 1933. a. 3, peale selle mõned väiksemad käsitööstused.

Kolga-Jaani kihelkonna seltskondline elu on koondunud Kolga-Jaani alevikku, siin on asutatud seltside ja ühingute liit, mis ülal peab Villem Reimanni nimelist rahvamaja, milline on asutatud Villem Reimanni eestvõttel karskusselts „Eesmärgi“ majana; mainitud maja ei vasta nõuetele ja vajab ümberehitamist. Korralikku spordivälja Kolga-Jaanis tänini ei ole, küll on antud kohalikule malevkonnale selleks otstarbeks vastav maa-ala. Pargina kasustatakse endist kirikumõisa parki, mis on jalutuskohaks ja kus peetakse suvepidusid.

Tervishoiulisest personaalist oli alevikus 1933. a. 1 jaoskonnaarst, 1 hambaarst, 1 jaosk. ämmaemand ja 1 loomavelsker. Nakkushaiguste suhtes on Kolga-Jaanis seisukord soodus, mitme aasta jook-

sul ei ole peale leetrite (1930. a.) mingid nakkushaigusi esinenud. Suguhaigusi on esinenud ainult mõned üksikud juhud, mis aga kiiresti likvideeritud on.

Kõike seda arvesse võttes moodustab Kolga-Jaani tähtsa seltskondlise, vaimlise ja tulunduslise keskuse, mille arenemisel takistuks suur kaugus tähtsamatest keskkohadest ja halvad ühendusvõimalused.

Rõika alevik.

Petit bourg de Rõika. Kleiner Flecken Rõika.

Rõika alevik asetseb Viljandimaa idaserval Võisiku vallas, umbes 8 km Võrtsjärvest põhjapoole, Põltsamaa jõe ääres. Alevik on tekkinud Rõika peegli- ja Meleski klaasivabriku asutamisega ja omab tööstusasula iseloomu. Viimastel aastatel töötab klaasivabrik ebarapparaselt ja peeglivabrik seisab, mis omakorda suuresti mõjutab aleviku elu.

Liikimine toimub Kolga-Jaani-Rõika-Vaibla ja Kolga-Jaani-Leie maanteed kaudu ja Tartuga peab ühendust laevaliin.

1922. a. oli Rõikas 12 elumaja 72 korteriga. Elumajad olid pea kõik töölistmajad.

Elanikke oli 1922. a. 237, neist 102 meest ja 175 naist.

Peale klaasivabriku töötavad siin lauavabrik, villatööstus ja veski.

Vabriku valitsuse poolt on ametisse palgatud 1 arst.

Pahuvere alevik.

Petit bourg de Pahuvere. Kleiner Flecken Willust.

Pahuvere alevik asub Tuhalaane vallas, Viljandi-Valga maantee ääres, 26 km Viljandist lõuna poole, ilusas männimetsas. Aleviku moodustavad mõned üksikud elumajad ühes kõrvalhoonetega. Elanikkude arv oli 27. VIII. 1932. a. 40. Kaevusid 4, saunu 4. Siin asub koorejaam, 3 kauplust, postitalu. Viljandi-Tõrva omnibuseliini tõttu on liiklemine hõlpus ja elav eriti Viljandiga. Peale Viljandi-Tõrva maantee läbib Pahuveret Tuhalaane-Tarvastu maantee. Alevik oma väiksuse tõttu suurt tähtsust ei oma.

Pilistvere alevik.

Petit bourg de Pilistvere. Kleiner Flecken Pillistfer.

Pilistvere alevik asetseb Kõo valla kirdeosas Kurla-Nõmavere ja Arusaare-Pilistvere-Põltsamaa teede ristlemiskohal. Põltsamaa linnast asetseb Pilistvere 15 km lääne pool, Võhma alevikust ja raudteejaamast 12 km ida pool. Alevikust voolab läbi Navesti jõgi.

Alevik asetseb endise Pilistvere kirikumõisa maa-alal, mis nüüd kuulub riigi valdusele ja on viidud ostu alla. Maa pindala on umbes 45 ha, sellest on kruntide all umbes 20 ha, hoonete all 0,4 ha, õuede all 1,2 ha; aiamaad on 3 ja põllumaad 20 ha; tänavad ja teed võtavad enda alla umbes 0,4 ha. Tänavateks on ülalmainitud teede alevikku läbivad osad kogupikkuses 800 m, millest umbes 500 m on kiviteed ja 300 m kruusateed.

Alevikus on 25 elumaja 30 korteriga; majad on enamikus ühekordsed puuehitised, ainult mõnel on alumise korra peal mansardkord. Ehituskrunte on 10, nende keskmine suurus on 2 ha; osa ehitisi asub kirikumõisast eraldatud väikekohtade maa-alal.

Iga maja juures on väljakäigukoht, kust mustus veetakse aia- ja põllumaale. Saunu on 6, kõik puuehitised ja korstnaga; kellel oma sauna ei ole, käib kokkuleppel naabrisaunas. Saunas käiakse 1 kord nädalas. Elanikud saavad oma joogi- ja tarbevee 25 kaevust, millest 10 on pump- ja 15 lahtised raketega kaevud; kaevude keskmine sügavus on 10 m; veepuudust ei ole.

Elanikke oli 1. IX. 1932. a. 133, neist meesterahvaid 63, naisterahvaid 70.

6-klassiline algkool asetseb aleviku lähedal Palu külas; $\frac{1}{4}$ km alevikust eemal asuvad: apteek, setsimaja, ev.-luteriusuliste kirik, laenu- ja hoiuühisus, meierei ja 4 kauplust. Jaoskonna-arsti asukoht on $\frac{1}{2}$ km kaugusel; muust arstlikust personalist asub alevikus loomavelsker.

Seltskondlikku elu juhivad: laulu- ja mänguselts, spordiselts, vabatahtlik tuletõrje-ühing. Jalutuskohana kasustatakse surnuaeda, sportimiseks on spordiväli.

Kõige sellega on Pilistvere tähtsaks keskkohaks ümbruskonnale, kuigi tema tähtsus on elujõulisema ja parema asukohaga Võhma kiire arenemise tõttu vähe tagaplaanile jäänud.

Sultsi alevik.

Petit bourg de Sultsi. Kleiner Flecken Sultsi.

Sultsi alevik asub Õisu vallas, 16 km Viljandist lõuna poole, Viljandi-Valga maantee ääres. Liiklemine on hõlpus: ühest küljest käib Sultsi alevikust läbi Viljandi-Karksi-Nuia omnibuseliin, millel ühendust peetakse kuus korda nädalas, teiselt poolt asub Loodi raudteejaam 3 km kaugusel.

Alevik asub suurelt osalt eramaadel ja võtab enda alla umbes 12 ha suuruse maa-ala. Tänavateks on alevikku läbivate teede osad, mis on sillutatud kruusaga. Ehituskrunte on 20 ja nende keskmine suurus 0,6 ha.

Elumaju on 24, 42 korteriga. Peale ühe savimaja on kõik elumajad puuehitised; kõik elumajad on ühekordsed, mõnedel on pööningukorral osalt köetavad, osalt kütmata suviruumid. Majadel on eranditult laastkatused.

Väljakäigukohti on 23, neist 1 elumajaga ühe katuse all. Mustus veetakse aia- ja põllumaale. Saunu on 10, neist 6 korstnaga ja 4 ilma. Saunas käiakse harilikult üle nädala, vahel ka igal nädalal. Kellel sauna pole, käivad naabrisaunas, 1 majakond peseb end vanis ja seda igal nädalal. Joogi- ja tarbevee saavad elanikud 13 kaevust, millest on 2 pump-, 4 kinnist ja 7 lahtist raketega kaevu. Kaevude keskmine sügavus on 5 m.

Elanikke oli 16. IX. 32. a. 96, neist 41 meeste- ja 55 naisterahvast. Töö-alalt on elanikud suurelt osalt käsi- osalt liht- ja põllutöölised.

Alevikus on kolm kauplust.

Alevik on tähtis talurahvale vajalikkude käsitöölise (rätseppade, kingseppade, seppade, lukuseppade, puuseppade, kuduajate jne.) keskkohana.

Tuhalaane alevik.

Petit bourg de Tuhalaane. Kleiner Flecken Tuhhalaane.

Tuhalaane alevik asub Tuhalaane vallas, Viljandi-Valga maanteest mõni km edela pool. Alevikku läbivad kaks maanteed (Karksi-Nuiast Tarvastu poole ja Sultsi alevikust Valga poole viivad teed), milliste äärtel asub suur osa elumajust. Aleviku elumajad asuvad ilusal oruveerul. Orus on 2 veskijärve.

Elumajade üldarv oli 27. VIII. 1932. a. 36, kõik ühekordsed puuehitised. Iga elumaja juures on väljakäigukoht, osa neist on elumajaga ühe katuse all. Saunu on 10, millest mõnda kasutavad mitu perekonda ühiselt. Kaevusid on iga elumaja juures, kõik on raketega kaevud. Palju tarvitatakse ka Tuhalaane kirikumäe juures asuva „Kirikuallika“ vett.

Elanikke oli 27. VIII. 1932. a. 130.

Alevikus asuvad: vallamaja, telefoni-keskjaam, postiagentuur, apteek, 2 kauplust, 2 vesiveskit, algkool. Tuhalaane ap.-õigeusu kirik jne.

Seltsidest oleksid nimetatavad Noorsoo-selts ja tuletõrjeühing; viimase kasutamiseks on alevikust planeeritud spordiväli. Kavatsusel on seltsimaja ehitamine.

Alevik omab peamiselt oma valla kultuurilise keskuse tähtsust. Ühendus Viljandiga (25 km) toimub peamiselt maanteed kaudu.

Võhma alevik.

Petit bourg de Võhma. Kleiner Flecken Wõchma.

Võhma alevik asetseb Kõo valla lääneosas; ta on tähtsamaks ja elujõulisemaks keskuseks Viljandimaa loodeosale ja seda peamiselt soodsa asendi tõttu. Aleviku idapoolses osas asub Tallinna-Viljandi-Mõisaküla kitsarööpalise raudteejaam. Peamine kaubavedu toimubki raudteel. Kuigi maakonnalinn Viljandi asub raudteed mööda 31 km kaugusel, toimub nii kaupade sissevedu kui ka maasaaduste väljavedu Tallinna kaudu (120 km). Peale selle on liiklemiseks korralikud maanteed: Võhma-Viljandi (36 km), Võhma-Põltsamaa (26 km), Võhma-Suure-Jaani (13 km). Alevik võtab enese alla umbes 60 ha suuruse maa-ala, kõik eramaa, sellest on tänavate all umbes 38 ha, kruntide all 38 ha, hoonete all 1 ha, õuede all 3 ha ja aiamaad 15 ha.

Alevik kujutab enesest tänavküla ja peatänavaks on Tallinna tänav, mille ääres asub ligi 2 km ulatusel enamik elumajust. Teiseks tähtsamaks tänavaks, äritänavaks, on Jaama tänav; siin asub enamik kauplusist. Elumajade üldarv oli 1922. a. 59, 1932. a. lõpul oli elumaju 74, 130 korteriga. Ehituskrunte on eramaadest, osalt tagavaraks, välja mõõdetud umbes 200, keskmise suurusega 0,20 ha.

Elumajad on, peale kolme, kõik puuehitised. Üldiselt on Võhma elumajad, võrreldes paljude teiste alevite ja alevikkude elumajadega, üsna korralikud. Sama võiks öelda õuede ja kõrvalhoonete kohta. Väljakäigukohad on osalt elumajaga ühe katuse all (72), osalt eraldi (8), nende arv umbes 80. Saunu on 17, kõik korstnaga ja elumajast eraldi; kellel enestel sauna ei ole, pesevad vannis või naabrisaunas. Üldiselt pestakse kord nädalas.

Joogi- ja tarbevesi saadakse peamiselt puurkaevudest, kuna raketega ja pumpkaevusid vähe leidub. Kaevude ümbrus on harilikult veidi kõrgemaks tehtud ja mõnikord kividega sillutatud. 18-st uuritud kaevust oli 14 puurkaevu, 3 pump- ja 1 raketega kaev; suurel osal kaevudest kõigub kaevusügavus 4—5 m ümber, kuid on ka sügavamaid (vt. tab. raamatu lõpus). Kuigi kaevud on korralikult ehitatud, ei anna nad kõik head vett; hea vesi oli 9-s, kahtlane 1-s ja halb vesi 8-s kaevus. Kloorisisaldus oli pea kõikides kaevudes suur: 7-s kaevus 50—100, 9-s üle 100 mg kloori 1 liitri vee kohta; karedus oli 10—20 Saksa kraadi 5-s, 20—30 kraadi 13-s vees. Üldse oli 1932. a. lõpul kaevusid 80, neist puur- ja pumpkaevusid 42 ja raketega kaevusid 38.

Elanikke oli 1922. a. 404, neist 197 meeste- ja 207 naisterahvast; 6. IX. 1932. a. oli elanikke 446, neist 212 meest ja 234 naist.

Võhmasse on koondunud terve rida tähtsaid ettevõtteid. Neist oleks mainida eeskätt „Ühisus Võhma Eksporttapamaja“, mille läbikäik on õige suur, sest et ümbruskonna talupidajatest on paljud sisse

seadnud korralikud sigalad. Ainuke pahe, mida mainitud eksporttamaja on enesega kaasa toonud, on vere ja sõrgade ümbertöötamise päevadel leviv hais, mille all elanikud kannatavad. Teistest ettevõtetest oleksid mainitavad ühispiimatalitus, mootorjahuveski, ühispank, terve rida kauplusi eesotsas Võhma Majanduse Ühisusega.

Seltskondlikku elu juhib terve rida seltse; on olemas seltsimaja, spordiväli.

Siin asuvad kohalik jaoskonna-arst, apteek, algkool, post.

Elanikud.

Habitants. Einwohner.

Perekonnaseisu suhtes jagunes Viljandi maakonna rahvastik 1922. a. 35 621 meeste- ja 41 392 naisterahvast, kokku 77 013 inimest, järgmiselt: vallalisi oli 53,6%, s. o. 1,2% vähem üleriiklikust; vallalisi mehi oli 56,5% (20 121), neist 0—14 a. vanuseid 25,1% (8 939) ja 15-a. ja vanemaid 31,4% (11 182); naisi 51,0% (21 117), s. o. 1,0% võrra vähem üleriiklikust; neist 0—14 a. vanuseid 20,9% (8 674), 15-a. ja vanemaid 30,1% (12 443). Seega oli vallaliste naiste ülekaal samaealistest meestest 1 261. Üldse oli abielus 37,1% ehk 0,5% võrra rohkem üleriiklikust; meestest 39,9%, naistest 34,8%; leski oli üldse 9,2% (7 060), meestest 3,5% (1 241), naistest 14,1% (5 819). Naisleski on seepärast rohkem, et sõdades paljud abielumehed surma said, naiste eluiga pikem on ja et meeslesed sagedamini abielluvad. Lahutatuid oli 0,1% (96); meestest 0,1% (50) ja naistest 0,1% (46).

Rahvastiku rahvuslik koosseis Viljandimaal oli järgmine: eestlasi 75 142 (97,6%), venelasi 680 (0,88%), sakslasi 642 (0,83%), rootslasi 33 (0,04%), juute 134 (0,18%) ja muid 358 (0,47%). Rahvus oli teadmata 24 isikul.

Uskude suhtes saame järgmise pildi: ev.-luteri usulisi oli 86,6%, ap.-õigeusulisi 12,6%, rooma-katoliku usulisi 0,1%, baptiste 0,1%, muid ristiusulisi ja ristiusu-lahkudesse kuuluvaid 0,1%, juudi-usulisi 0,2% ja väljaspool uske olijaid 0,3%.

Viljandimaa valdade elanikkude rühmitus tööharude järgi, võrreldes vastavate üleriiklikkude arvudega (viimased toome sulgudes), on järgmine: põllumajanduses laiemas mõttes 83,4% (80,6%), tööstuses 6,8% (7,7%), kaubanduses 0,7% (0,6%), transpordi ja sideme alal 0,4% (1,1%), ühiskondlikus tegevuses 2,3% (2,0%), majateenijaid, vahelduva töö-alaga ja mitmes tööharus töötavaid isikuid 2,8% (4,6%), neist majateenijaid 0,4% (0,6%), väljaspool loendatud tööharusid seisvaid isikuid 2,3% (1,9%). Neist arvudest näeme, et Viljandimaal (valdades), võrreldes üleriiklikkude arvudega, on 2,8% võrra rohkem elanikke põllumajanduses tegevaid isikuid; selles suhtes seisab Viljandimaa neljandal kohal peale Petseri-, Saare- ja Läänemaad. Teistes töөрühmitistes teotseb kas enam-vähem ühevõrdselt

või vähe rohkem või vähem. Jagades põllumajanduse üksikuisse alaharudesse, leiame, et põllumajapidamises, mis piiriteldud vilja kasvatamise ja loomade pidamisega, on registreeritud 53 705 (97,4%), aianduses ja mesinduses 121 (0,2%), metsanduses 1 259 (2,3%) ja kaanduses (ilma kõrvaltööharu arvuta) 77 (0,1%) inimest. Viljandimaal asub 9,5% riigi põllumaast ja põllumajandusega teotseb seal 8,7% kogu rahvast. Iga 100 hektaari põllumaa peale tuleb põllumajapidamise tegevaid 55 inimest. Viljandimaal tuleb 100 majapidamise kohta keskmiselt 35 majapidamist, kes tarvitavad palgalist tööjõudu; ainult Tartu, Valga ja Pärnu maakonnas on see suhe samane, kuna teistes maakondades palgalist tööjõudu tarvitavad 15—25 majapidamist (Petserimaa 5) 100 majapidamisest. Ühe majapidamise kohta tuleb keskmiselt 9,9 ha maad.

Ühiskondlik kihitus põllumajanduses on Viljandimaa järgmiselt kujunenud: peremehi alaliselt palgatud töölistega (= A-kiht) on 23,1% (keskm. üleriikl. 16,9%), peremehi ilma alaliselt palgatud töölisteta (= B-kiht) 53,0% (65,1%) ja palgalisi töölisi ja teenijaid (= C-kiht) 23,7% (17,7%). Võrreldes neid arve vastavate üleriiklikkude ja eriti suurema jao teiste maakondade arvudega näeme, et alaliselt palgatud töölistega peremeeste kiht on võrdlemisi suur, sellega ühenduses on ka tööliste ja teenijate kiht märksa suurem. Keskmine perekond on Viljandimaal 4,2-liikmeline (üleriikl. 4,6). A-kihis on keskmine perekond 4,3, B-kihis 4,5 ja C-kihis 3,2-liikmeline. Seega on Viljandimaa keskmine perekond kõige vähema koosseisuga.

590 Viljandimaalt pärit oleva sõduri-eestlase kehapiikkuse aritmeetiline keskmine — 170,98 sm — oli 0,272 sm võrra vähem üldkeskmisest 171,252 sm, mis 1924. a. sõjaväest lahkunud 8 628 sõduri-eestlase kehapiikkuse mõõtudest saadud (Nik. Kõstner, Kirj. nr. 4), kuna teiste maakondade vastavad arvud kõikusid 173,29 (Läänemaa 774 sõduri mõödust) ja 168,94 sm vahel (Valgamaa 290 sõduri mõödust).

Täiseasse astuvate noormeeste, s. o. kutsealuste tervisliku seisukorra kohta leiame andmeid meie kaitsevääringkonna komisjonide aruandeist. 1921.—27. a. ehk 7 a-l tunnistati kutsealustest Viljandimaalt ühes linnaga keskmiselt rivisse 73,0% (74,1) — sulgudes üleriiklikud andmed, — rivotuks (väiksemate vigadega noormehed) 2,7% (3,3), ehk kõlvulisteks sõjaväkke kokku 75,7% (77,4); vabastati haiguse ja vigasuste pärast 5,6% (6,7), ajapikendust haiguse pärast sai 4,0% (3,0), 2 viimast liiki kokku 9,6% (9,7); ajapikendust muil põhjusil said 14,5% (12,1), kohtu poolt karistatuid õiguste kaotamisega 0,1% (0,2), ei ilmunud 0,2% (0,2). Haigused ja vigasused, mille pärast vabastati, olid sagedamad: hingamiseldite haigused ja tiisikus 19,7% (15,6), vaimu- ja erguhaigused 18,0% (15,0), vereringvoolu-elundite vead 13,1% (9,6), käte ja jalgade vead 11,2% (12,6), luude

ja suurte liigeste vead 10,0% (13,3) ja selgroo, niuete ja teiste liigeste vead 9,0% (8,2).

Pimedaid, kurte, tummi ja kurtummi oli 1922. a. rahvalugemise andmeil Viljandimaal 502 ehk iga 10 000 elaniku kohta 65,2, neist pimedaid 229 ehk 29,7 iga 10 000 elaniku kohta. Suhteliselt on Viljandimaal rohkem pimedaid kui teistes maakondades; vastavad üleriiklikud arvud olid 46,3 ja 19,6. Vaimuhaigeid oli 324 ehk 42,0 iga 10 tuhande elaniku kohta, vastav üleriiklik suhtarv oli 31,2. Viljandimaal asetseb Jämejala vaimuhaigetemaja, kuhu haigeid ka teistest maakondadest paigutatakse. See asjaolu tõstis võib-olla vaimuhaigete arvu Viljandimaal. Seega ületavad pimedate, kurtide, tummade ja kurtummade ning vaimuhaigete suhtarvud Viljandimaal tublisti vastavaid üleriiklikke.

Osaline või täieline käte ja jalgade puudumine oli 1922. a. rahvalugemise andmeil 104 isikul ehk 13,5-1 iga 10 000 elaniku kohta, mis on 2,7 võrra alla üleriikliku arvu 16,2. Ametlikud arstid registreerisid 1922. a. prof. A. Lüüs'i andmeil (vt. Kirj. nr. 8) Viljandi maakonnas 61 ja Viljandis 7 vigast last 0—19 a. vanuseni; luu- ja liigesetiisikus ja halvatused olid vigasuse sagedamaid põhjusi.

Pidalitõbiseid ehk leeprahaigeid oli 1. I. 1928. a. Eestis registreeritud 254, kellest 212 oli 4-jas leprosooriumis, 9 teadmata asukohaga ja 33, kellel oli lubatud arstliku järelevalve all kodus elada. Viljandimaalt oli pärit 27 haiget, neist 1 Viljandist ja 26 maalt; 3 maaelanikku elas kodus arstliku järelevalve all, kuna teised olid leprosooriumides. 1930. ja 1931. a. registreeriti Viljandimaal veel 2 leeprahaiget.

Riided ja jalanõud. Rõivad tehakse maal peajasjalikult kodukootud riidest: pealisrõivad villasest või poolvillasest riidest, pesu enamasti linasest. Ostetud riie, villane, sits jne., leiab vähem tarvitamist. Meesterahva pealisrõivad on pea aasta läbi villased, ainult soojematel suvekuudel, töö juures ollakse särgiväel ja takustes või linastes pükstes, ilma aluspüksteta; sarnaseid tööpükse nimetatakse „kesapüksteks“. Talvel on hariliku rõivastise lisaks villased kampsunid, pool- ja täiskasukad või vateeritud palitud. Sügis- ja kevadrõivastist ei ole. Nooremad mehed, eriti linna keskkooles käinud, armastavad võimaluse järgi rõivastuda linna moodi — kandes ostetud riidest rõivaid. Naisterahva rõivastises on ostetud riie kodukootud riide kord-korralt välja tõrjunud, eriti nooremate naisterahvaste pühapävarõivastises; ainult vanemad naised kannavad villaseid undrukuid ja pluuse, nooremad kannavad kodukootud riidet rohkem tööajal. Rahvarõivast ei kanta; rõivastuses sammutakse võimaluse järele kaasa moega. Kodune riide valmistamine jääb kord-

korralt vähemaks, sest see nõuab ikkagi hulga töö-aega, pealegi ei suudeta pidada taludes tarvilisel määral palgatud teenijaid.

Jalanõudena leiavad tarvitamist kõige rohkem pastlad, mis valmistatakse pargitud, harva parkimata nahast; pastel, kujult harilik, kinnitatakse jalga nahkrihmade või linaste „pastlapaelte“ abil. Pastlaid kantakse villaste sokkide või sukkadega, või jälle linaste jalarätidega; talvel on mitu paari sokke jalas ja tihti jalarätid ka veel. Tööajal tarvitavad saabast rohkem mehed, harvemini on naisterahvastel tööl kingad jalas. Pühapäevadel, külaskäikudel ja muudel sõitudel ning käikudel ollakse ikka saapais või kingis, ainult vanemad ja vaesemad inimesed on pea alati pastlaid. Saapad on meestel säärsaapad, eriti peremeestel, poolsaapad, harva kingad; naistel kingad ja nõõridega saapad. Kalosside tarvitamine sageneb.

V ä l i m u s. Välimuslikult ei saa suurt vahet teha linlase ja maainimese vahel; võib-olla viib linlane oma välimuse eest hoolitsemise ainult korralikumalt ning järjekindlamalt läbi. Mehed ei kasvata habet, nn. „mulgihabet“ leidub väga harva, samuti on juuksed vastava moe järgi lõigatud. Veel vähem erineb naisterahvaste välimus linlaste omast, võib-olla ei ole soengud nii oskuslikult valmistatud kui linnas, kus selleks on õppinud tööjõud olemas.

I h u p u h t u s e e e s t h o o l i t s e m i n e. Näo ja käte pesemine võetakse enamasti igal hommikul ette. Saunas käiakse mustemate tööde ajal enamasti igal nädalal, muul ajal ka üle ühe nädala ja harvemini. Rehetuba tarvitatakse pesemispaigna harva, ka vannis pesemine ei ole levinud. Sauna minnes riputatakse pesu kerise kohale lae alla, milline komme on hea putukate hävitamise mõttes; pesemisel etendab vihtlemine tähtsat osa. Kus veekogud lähedal, seal käiakse suvel tihti suplemas.

Kõikide tarvitatavate joovastavate jookide hulka ei ole võimalik kindlaks teha, eriti mis puutub kodus valmistatavasse joovastavasse jookidesse, kuid ka vabrikuõllesse, napsidesse ja veinidesse. Seetõttu püüame ligikaudse pildi saada viinapoodidest ja joogikohadest müüdüd piirituse ja viina hulga kaudu. 9. tabelist näeme, et iga elaniku kohta tuleb absoluutne piirituse hulk näitab üksikute aastate viisi võrdlemisi suuri kõikumisi — 1,163 liitrist kuni 3,108 liitrini. Erilist järjekindlust pole märgata, siiski võime näha, et tarvitatava piirituse hulk kaldub vähenemise poole. 1929./30. a. tuli iga elaniku kohta 2 liitrit absoluutset piiritust, kuna enamal jaol aastatel see arv 2,3 ja 3,1 liitri vahel kõikus. Piirituse ja viina tarvitamises seisab Viljandimaa keskmiste seas.

Iga elaniku kohta tuli kulusid piirituse ja viina peale 5,60—14,98 krooni.

Joovastavate jookide tarvitamise üle Viljandimaal annab ülevaate järgmine tabel:

9. tab. Viljandimaal ühes Viljandi ja Põltsamaaga müüdud piiritus ja viin 1920.—1930. a.

Alcool (95°) et eau-de-vie vendus en 1920—30 en la Parr. Viljandi (Fellin).

Spiritus- und Branntwein-Verkauf im Fellinschen Kreise in. d. J. 1920—1930.

Aasta		Kraadide arv tšekide järgi, res- toranidele ja vaba- müügil	K o k k u		Iga el. kohta piirit. liitrit. <i>Par un hab. d'alcool absol. litr.</i>
			kraadides <i>degrés</i>	liitrit abs. pii- ritust <i>alcool absol. litres</i>	
1920. a.	tšekid	536 975,28			
	restoran	162 157,73	699 133,01	89 672,16	1,163
1921. a.	tšekid	1 434 453,95			
	restoran	253 608,19	1 688 062,14	217 760,02	2,824
1922. a.	tšekid	952 658,86			
	restoran	209 043,05	1 161 701,91	149 859,55	1,944
1923. a.	tšekid	1 600 758,455			
	restoran	256 610,00	1 857 368,455	239 600,53	3,108
1924. a.	tšekid	1 003 933,06			
	restoran	243 215,367	1 247 148,427	160 882,15	2,087
1925. a.	tšekid	1 190 102,8			
	restoran	232 617,1	1 422 719,9	183 530,87	2,380
1926. a.	vabamüük	1 438 996,08	1 438 996,08	185 630,49	2,408
1.I 1927.—1.IV 1927. a.	vabamüük	335 095	335 095	43 227,25	0,561
1.IV 1927.—1.IV 1928. a.	vabamüük	1 666 856	1 666 856	215 024,42	2,790
1.IV 1928.—1.IV 1929. a.	vabamüük	1 488 486	1 488 486	192 014,69	2,490
1.IV 1929.—1.IV 1930. a.	vabamüük	1 196 836	1 196 836	154 391,84	2,002

1 liiter piiritust = 7,7235° (kraadi).

0,308 *litr. eau-de-vie* 40°.

1 kraad piiritust = 0,129 liitrit piiritust.

1 liiter viina (40°) = 3,252° (kraadi).

1 toop piiritust = 9,4999° (kraadi).

1 toop viina = 3,99996° (kraadi).

1 liiter = 0,813 toopi.

1 kraad = 0,308 liitrit viina.

1 *degré alcool* = 0,129 *litr. alcool. abs. ou*

1 toop = 1,23 liitrit.

Need arvud ei ole just täpsad; siin on võetud aluseks 40° viina hind 1929. a. Mõningaid muudatusi hinnas tekitavad järgmised asjaolud: 1920.—1929. aastani on joovastavate jookide hinnad mitu korda muutunud, müüdava viina (40°) ja piirituse hind ei ole ühtlane, restoranidest ostetav viin on kallim jne. Igatahes kulutatakse joovastavate jookide peale veel rohkem, sest siin ei ole arvestatud õlle ja viina tarvitamist ega nende hindu. Eeltoodu järgi saame

umbkaudse pildi alkoholi tarvitamise laastavast mõjust: iga elanik maksustab end suurte kaudsete maksudega, rääkimata alkoholi mõjust tervisele ja äraviidetud tööpäevadest.

Piirituse ja viina, vabrikuõlle ja veini kõrval on tähtis koht koduõllep ja koduveinil, mille valmistamine kodusel teel järjest kasvab. Koduõlut valmistatakse võrdlemisi ühtlaselt üle terve maakonna. Õlut valmistatakse suuremaiks pühiks ning pidupäevadeks ja vahel raskemate tööde lõpul, keskmiselt 4—6 korda aastas. Kus on olemas puuvilja ja marju, seal valmistatakse iga aasta mõnikümmend liitrit koduveini.

Pidustustel ja mitmesugustel koosviibimistel ei puudu pea kunagi alkoholsed joogid; siiski võib öelda, et piirduakse parajusega ja liigjoomisest hoidutakse, mille tõttu ka kaklusi harvemini ette tuleb. Maad on võtnud ka suitsetamine, kuid ka näiliselt vähemal määral kui teistes, eriti vaesemates, maakondades.

Pidudest võiks nimetada peale perekonnapidude veel küla-tantsupidusid ja hariduslikkude ja seltskondlikkude organisatsioonide peo-õhtuid, mis ka alati tantsuga lõpevad. Viimast liiki peod on küla-tantsupidude arvule tunduvalt mõjunud, paiguti ei korraldata üldse mitte küla-tantsupidusid. Alkoholi tarvitamine neil pidudel on väike.

Laatu peetakse suuremates keskustes, nagu linnades ja alevites; need laadad on harilikult ka rahvarikkamad kui valdades peetavad laadad. Maakonna ääreesade elanikud käivad ka naabermaakondade laadadel ja vastupidi. Moodsa karjapidamise tõttu on laadad palju oma tähtsusest kaotanud. Linnadest sõidab pudukaupmehi, lihunikke jne. ja mustlased ei puudu pea üheltki laadalt. Öökorteri saamine on raske eriti võõrastel. Suuremad ostud-müügid ei toimu liikudeta; ka muidu tarvitatakse alkoholi. Mõned laadad kujunevad mingi rahvapeo taoliseks — laadast võetakse osa, ilma et midagi suuremat osta-müüa olekski.

Ajutisi elukoha muudatusi tuleb vähesel määral ette. Suvel tuleb töölisi Petserimaalt, linnadest tuuakse suvel põllutöölisi ja karjaseid. Lühema-ajalistest elukoha muutmistest oleks nimetada heinamaeminek, kui heinamaad asuvad kaugel; sel puhul elatakse küünides või lahtise taeva all, kaasas tarviliised tööriistad ja toitained.

Toitained saadakse enamasti kõik omast majapidamisest. Põl-lusaadustest oleksid eeskätt nimetada rukkid, kartulid ja odrad; rukkileib ei puudu pea kunagi lauvalt, samuti kartul, mida leiame lauvalt küll koorega keedetult, kooritult, suppides ja pudruna. Koorega kartuli kõrvale käivad mitmesugused kastmed, heeringas, soola-silk, mida tuuakse Pärnust, jne. Kooritult keedetakse kartuleid lihaga ja süüakse ka lihaga, suppides tarvitatakse kartuleid üksi või muu aiavilja lisandusega. Nisuleiba ja saia tarvitatakse enamasti

pühiks ja pidudel. Nisujahust küpsetatakse ka korbid. Korpide tegemisel küpsetatakse hulk väikesi leivakesi, mis pooleks lõigatakse ja kohupiimaga kaetult uuesti väheks ajaks ahju pannakse. Odrajahu tarvitatakse vähe, odratangust keedetakse laupäeva ja kesknädala õhtul putru, samuti lisatakse odratangu mõnesugustesse suppidesse. Kaunvilja tarvitatakse Viljandimaal võib-olla rohkem kui üheski teises maakonnas; nimelt armastavad mulgid, eriti suvel, kama. Kamajahu valmistatakse veega keedetud ja siis hästi ärakui- vatatud hernestest ja ubadest, tihti lisatakse veel samal viisil keedetud teravilja hulka. Peale selle keedetakse oa- ja hernesuppi. Piima ja eriti või tarvitamisel on piimaasjanduse arenemisel, piirdumist märgata; täispiima antakse harva, küll aga kooreta haput piima. Kohvi tarvitamine on aga suurenenud; kohvi valmistatakse enamasti kodusel teel viljast ja sigureist; teed tarvitatakse vähem. Magusaks tehakse suhkruga.

Lihatoitudest tarvitatakse sea- ja lambaliha, sealihaga enamasti sissesoolatult, suvel peaaegu alati suitsetatult, lambaliha tarvitatakse enam-vähem värskelt. Omaks tarviduseks nuumatakse sead harilikult hästi rasvaseks, sest rasvane liha peab palju rohkem vastu ja on kohane kastmete valmistamisel. Loomatapmisajaks on enamasti sügis. Sealiha-tagavaradest jätkub ka suveks, kuid mitte igal pool; on kohti, kus suvel ilma lihata tuleb läbi ajada.

Kaladest leiavad tarvitamist eeskätt sisevetel kalad, mida siiski nii vähesel määral saadakse, et see toitlustamisel mingit tähtsat osa ei saa etendada — ta on rohkem vahelduseks. Peamiselt leiab tarvitamist soolasilk, mis suurelt jaolt sisse veetakse Pärnust ja Pärnu rannast kas raudteel või silgupüügi hoo-aegadel hobusega ja veoautodega otsekohe rannast. Silgu kõrval on tähtsal kohal heeringas, mida paiguti üsna rohkesti tarvitatakse.

Ostetavaist toiduainetest oleksid nimetada: suhkur, riis, manna, saiajahu ja mitmesuguseid muid aineid vähesel määral.

Toitu valmistab perenaine või peretütar või muu. Üksikutes taludes sööb pererahvas eraldilauas. Hommiku-, lõuna- ja õhtusöök on pea-söömaaegadeks; suvel, kui pikemad päevad, süüakse töö juures hommiku- ja õhtueinet. Erilisi toiduvalmistamisviise ei ole. Paiguti süüakse ühiseist anumaist, enamasti on aga igal sööjal omaette taldrik, lusikas, nuga ja kahvel.

Joogiks tarvitatakse peamiselt vett, kuid taar ja kali ei ole mitte tundmata.

Eluviis raseduse ajal. Rasedad teevad oma harilikku tööd peaaegu sünnitusvalude alguseni; hoidutakse liiga raskest tööst ja töstmisest; mõned lõpetavad töö mõni päev enne sünnitamist. Perenaised ja teised, kellel see võimalik, elavad osalt pikemat aega enne sünnitamist ilma tegevuseta. Sünnitusabi annavad külaeid,

ämmaemandad, vahel ka arstid; jõukamad sõidavad linna sünnitama või kutsuvad ämmaemanda või arsti koju. Lapsevoodi-aeg on lühike, vahel küll ka 1—2 nädalat, selle järele hakatakse tööle, kuid hoidutakse raskest tööst.

R i n n a l a p s e d. Kus küsitakse nõu ja abi arstidelt või ämmaemandailt, seal käiakse vastsündinuga ümber nagu tarvis, muidu aga pannakse nad mähkmetesse kuni 2 kuud. Enamasti toidetakse imikuid ikka emarinnaga, ja seda tehakse 6 kuud kuni aasta; seejuures hakatakse aga tihti 2—3 kuu vanustele kõrvaltoitu andma, esiti lahjendatud lehmapiima pudelist, pärastpoole mitmesuguseid pehmeid toite. Rahustamiseks antakse kumminisa ja harvemini riidenutsu imeda. Üldiselt jätab imikute eest hoolitsemine veel nii mõndagi soovida. Kiigid leiavad laialdast tarvitamist, enamasti ripuvad need painduva ridva või terasvedru otsas ja asetatakse voodi lähedale. Lastevankreid ja hälle on vähe. Kui lapsed suuremaks kasvavad, siis väheneb vanemate hool ja järelevalve, nad usaldatakse vanemate laste hoolde, ja nii kasvavad nad tihti üles puudulikus puhtuses. Vähem jõukate lapsed hakkavad varakult karjas käima. Kooli saadetakse lapsi 8—10-aastaselt.

E b a u s k u leidub siin-seal, kuid suurt uskumist ta ei leia, eriti noorem põlv ei hooli tast sugugi, naerdakse ebausukommete üle. Rahva-arste leidub paiguti ohtrasti, kes arstivad rohtude ja sõnadega; on kujunenud isegi eritoherdajad nagu: roosi-, ussi-, nikatsejne. arstid, kupu- ja aadrilaskjad. Rahva-arstide poole pöördumine väheneb järjest ja sedagi teevad ainult vanemad ja vähemharitud inimesed. Rahva-arstide arv väheneb ka kord-korralt. Rahva-arstiliised teadmised on rahva seas paiguti päris kadunud ja pöördutakse häda korral ainult õpetatud arsti poole.

S ü n n i t u s a b i andmises tarvitati Viljandimaal 1922.—27. a. võrdlemisi sagedasti arstliku personaali abi. 10. tabelist näeme, et arstliku personaali abi tarvitamine tõuseb aasta-aastalt ja et 1927. a. ligi pooled sünnitustest toimusid arstliku personaali abiga. Seda nähtust tuleb aina tervitada, sest küläetede ja vanemate naisterahvaste sünnitusabi jätab tihti palju soovida, eriti puhtuse mõttes. Sünnituste juures kasustati eeskätt ämmaemandate abi, siis teises järgus arstide abi — haiglas sünnitamine ei ole suurt levinud, vahest otstarbekohaste sünnitushaiglate puudumise tõttu. Maakondades, kus sünnitushaiglatesse pääsemine soodsam, on ka haiglate sünnitusabi eelistatud (Harju, Tartu, Viru).

Otstarbekohasema sünnitusabi korralduse ja sünnitusabi andmise arvele võiks kirjutada surnultsündinute arvu langust; nii oli surnultsündinuid 1923. a. Viljandimaal 40, 1931. a. aga 30; see oleks iga 1000 elussündinu kohta vastavalt 30,7 ja 23,1.

10. tab. Sünnitusabi andmine Viljandimaal.
Secours obstétricaux. Geburtshülfe.

Aasta — Année — Jahr	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Abiandmisviis — <i>Secours obstétr.</i> Art der Geburtshülfe						
Haigemaja — <i>Hôpital — Krankenhaus</i>	5,5	7,4	6,8	8,3	7,6	8,0
Arst — <i>Médecin — Arzt</i>	9,3	5,6	8,4	11,9	14,7	16,0
Arst ja ämmaemand — <i>Médecin et sage-</i> <i>femme — Arzt u. Hebamme</i>	0,9	1,6	0,8	—	0,6	0,5
Ämmaemand — <i>Sage-femme — Hebamme</i>	20,8	19,1	17,6	23,2	18,0	22,7
Arstliku personaali abi üldse — <i>Accou-</i> <i>chements avec secours médicaux — Mit</i> <i>ärztlich. Hilfe</i>	36,5	33,7	33,6	43,4	40,9	47,2
Ilma arstliku personaali abita — <i>Accou-</i> <i>chements sans secours médicaux —</i> <i>Ohne ärztl. Hilfe</i>	63,5	66,3	66,4	56,6	59,1	52,8
Surnultsündinud absoluut-arvudes — <i>Morts-nés — Totgeborene</i>	39	40	34	40	31	36

Rahvatervishoid.

Hygiène publique. — Öffentliches Gesundheitswesen.

1922. a. rahvalugemise andmeil oli Viljandimaal üldse 77 013 elanikku, neist mehi 35 621, naisei 41 392. Sellest elanikkude arvust elas Viljandi linnas 9 400 (4 100 m. ja 5 300 n.) ja maakonnas 67 613 (31 521 m. ja 36 092 n.).

11. tab. Sündimus Viljandimaal 1923.—31.

Naissances en arrond. de Viljandi en 1923—31. — Geburtlichkeit im Fellinschen Kreise 1923—31.

	Sündinute arv — <i>Enfants nés vivants</i>								
	1923			1924			1925		
	P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total
Viljandimaa Arrondiss., Kreis Viljandi linn Ville de Viljandi, Stadt Fellin	659	643	1302	675	575	1250	615	601	1216
Maakond Arrond. sans ville Kreis ohne Stadt	64	63	127	66	62	128	71	73	144
	595	580	1175	609	513	1122	544	528	1072
	1926			1927			1928		
Viljandimaa Arrondiss., Kreis Viljandi linn Ville de Viljandi, Stadt Fellin	615	589	1204	707	656	1363	664	640	1304
Maakond Arrond. sans ville Kreis ohne Stadt	62	60	122	89	88	177	89	89	178
	553	529	1082	618	568	1186	575	551	1126
	1929			1930			1931		
Viljandimaa Arrondiss., Kreis Viljandi linn Ville de Viljandi, Stadt Fellin	622	599	1221	596	589	1185	654	647	1301
Maakond Arrond. sans ville Kreis ohne Stadt	97	77	174	80	92	172	93	87	180
	525	522	1047	516	497	1013	561	560	1121

	Sündivus 1000 elaniku kohta <i>Pour 1000 de la population (Recensement de 1922)</i>										Keskm. a. sünd. <i>Moyenne</i> 1923—31
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931		
	Viljandimaa <i>Arrondiss. Kreis</i>	16,9	16,2	15,8	15,6	17,7	16,9	15,8	15,4	16,9	
Viljandi linn <i>Ville de Viljandi, Stadt Fellin</i>	13,5	13,6	15,3	13,0	18,8	18,9	18,5	18,3	19,1	16,6	
Maakond <i>Arrond. sans ville, Kreis ohne Stadt</i>	17,4	16,6	15,8	16,0	17,5	16,6	15,5	15,0	16,6	16,3	

1923.—31. a. andmete järgi oli keskmine aasta sündimus Viljandimaal 16,4 iga 1 000 elaniku kohta. seega ligi 2 punkti võrra madalam üleriiklikust keskmisest sündimusest 5 viimase aasta jooksul (16,4 : 18,2). Keskmine aasta sündimus ajavahemikus 1923.—31. oli Viljandis 16,6 ja maakonnas 16,3. Alates 1923. a. ja lõpetades 1931. a. on sündimus Viljandis tõusnud 13,5-lt 19,1-le, maakonnas aga langenud 17,4-lt 16,6-le. Üldiselt aga on sündimuse tasapind nii linnas kui maakonnas väga madal.

12. tab. Sündimus Viljandimaal ema perekonnaseisu järgi
1923.—31.

Naissances selon d'état matrimonial de la mère en arrond. de Viljandi.
Geburtlichkeit nach dem Familienstande der Mutter.

	<i>Abielus naiste arv 15—45 a. Femmes mariées de 15—45 a. Vall., lesk. ja lahut. arv 15-45 a. Femm. non mar. de 15-45 a.</i>		Sündimus absoluut-arvudes —							
			1923		1924		1925		1926	
			<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>	<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>	<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>	<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>
Viljandimaa	7683	10776	1178	124	1124	126	1114	102	1081	123
Viljandi linn	1039	1382	110	17	115	13	129	15	108	14
Maakond	6644	9394	1068	107	1009	113	985	87	973	109

	<i>Chiffres absolus</i>										Keskm. a. sünd 1923—31 <i>Moyen. annuelle</i>	
	1927		1928		1929		1930		1931			
	<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>	<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>	<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>	<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>	<i>Abielus Légit.</i>	<i>v. p. abielu Illég.</i>		
Viljandimaa	1232	131	1164	140	1089	132	1043	142	1125	176	1128	133
Viljandi linn	161	16	148	30	151	23	148	24	143	37	135	21
Maakond	1071	115	1016	110	938	109	895	118	982	139	993	112

	Sündimus 1000 ema kohta —									
	1923		1924		1925		1926		1927	
	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.
Viljandimaa	153,3	11,5	146,3	11,7	145,0	9,5	140,7	11,4	160,3	12,2
Viljandi linn	105,9	12,3	110,7	9,4	124,2	10,8	103,9	10,1	155,0	11,6
Maakond	160,7	11,4	151,9	12,0	148,2	9,3	146,4	11,6	161,2	12,2

	Natalité pour 1000 mères								Keskmine a. sündimus 1923—31 Moyenne annuelle	
	1928		1929		1930		1931			
	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	v. p. abielu Illég.
Viljandimaa	151,5	13,0	141,7	12,2	135,8	13,2	146,4	16,3	146,8	12,3
Viljandi linn	142,4	21,7	145,3	16,6	142,4	17,4	137,6	26,8	129,7	15,2
Maakond	152,9	11,7	141,2	11,6	134,7	12,6	147,8	14,8	149,4	11,9

Ema perekonnaseisu järgi oli keskmine aasta sündimus sama ajajärgu kohta abielulistel emadel Viljandimaal 146,8; Viljandis 129,7; maakonnas 149,4 iga 1 000 abielus oleva naise kohta 15—45 a. vanuses. Keskmine aasta sündimus mitteabielulistel emadel oli Viljandimaal 12,3; linnas 15,2; maakonnas 11,9.

Et sündimuse koeffitsiendid osutuvad üksikuil aastail väga muutlikkudeks, on raskè kindlaks teha nii tõusu- kui langusetendense.

13. tab. Surnultsündimus Viljandimaal 1923.—31. a.
Mortinatalité en arrond. de Viljandi en 1923—31.
Totgeborene 1923—31.

	Absoluut-arvudes — <i>Chiffres absolus</i>									
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	
Viljandimaa	40	34	40	31	31	31	34	31	30	
Viljandi linn	5	7	5	1	6	4	3	4	2	
Maakond	35	27	35	30	25	27	31	27	28	

	1000 elussündinu kohta — <i>Pour 1000 nés vivants</i>									Keskmine <i>Moyenne annuelle</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1923—31
Viljandimaa	30,7	27,2	32,9	25,7	22,7	23,8	27,8	26,2	23,1	26,7
Viljandi linn	39,4	54,7	34,7	8,2	33,9	22,5	17,2	23,3	11,1	27,2
Maakond	29,8	24,1	32,6	27,7	21,1	24,0	29,6	26,7	25,0	26,7

Peale elusaltsündinute registreeriti Viljandimaal surnultsünde keskmiselt 33 aastas ehk 26,7 iga 1 000 elusaltsündinu kohta. Viljandi linnas ja maakonnas olid surnultsündimuse koefitsiendid vastavalt 27,2 ja 26,7 — seega kõikjal kõrgemad üleriiklikust keskmisest surnultsündimusest 1921.—28. a. (23,1).

14. tab. Abielluvus Viljandimaal 1923.—31.
Mariages enregistrés en arrond. de Viljandi 1923—31.
Heiraten 1923—31.

	Abielusid registreeritud absoluut-arvudes <i>Chiffres absolus</i>								
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Viljandimaa	594	571	491	482	578	586	539	573	546
Viljandi linn	89	88	71	76	109	108	111	84	100
Maakond	505	483	420	406	469	478	428	489	446

	Abielluvus 1000 elaniku kohta <i>Mariages pour 1000 habitants</i>									Keskm. a. <i>Moyenne annuelle</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1923—31
Viljandimaa	7,7	7,4	6,4	6,3	7,5	7,6	7,0	7,4	7,1	7,2
Viljandi linn	9,5	9,4	7,5	8,1	11,6	11,5	11,8	8,9	10,6	9,9
Maakond	7,5	7,1	6,2	6,0	6,9	7,1	6,3	7,2	6,6	6,8

Abielusid registreeriti Viljandimaal 1923.—31. a. keskmiselt 550 aastas ehk 7,2 iga 1 000 elaniku kohta; Viljandi linnas 9,9 ja maakonnas 6,8. Nõnda on abielluvus maakonnas madalam, linnas aga märksa kõrgem üleriiklikust keskmisest abielluvuse koefitsiendist 5 viimase aasta jooksul (7,7).

15. tab. Suremus Viljandimaal 1923.—31.
Mortalité en arrond. de Viljandi en 1923—31.
Sterblichkeit 1923—31.

	Surnute arv — <i>Nombre des décès</i>									
	1923			1924			1925			
	M. H.	N. F.	Kokku <i>Total</i>	M. H.	N. F.	Kokku <i>Total</i>	M. H.	N. F.	Kokku <i>Total</i>	
Viljandimaa	642	570	1212	676	603	1279	594	526	1120	
Viljandi linn	66	54	120	54	59	113	88	53	141	
Maakond	576	516	1092	622	544	1166	506	473	979	
	1926			1927			1928			
Viljandimaa	621	573	1194	723	738	1461	686	675	1361	
Viljandi linn	68	60	128	95	99	194	105	102	207	
Maakond	553	513	1066	628	639	1267	581	573	1154	
	1929			1930			1931			
Viljandimaa	729	689	1418	567	529	1096	662	672	1334	
Viljandi linn	98	109	207	99	88	187	86	110	196	
Maakond	631	580	1211	468	441	909	576	562	1138	
	Suremus 1000 elaniku kohta <i>Mortalité pour 1000 habitants</i>									
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	Kesk. a. suremus <i>Moyenne annuelle</i>
Viljandimaa	15,7	16,6	14,5	15,5	19,0	17,7	18,4	14,2	17,3	16,5
Viljandi linn	12,8	12,0	15,0	13,6	20,6	22,0	22,0	19,9	20,9	17,6
Maakond	16,1	17,2	14,5	15,8	18,7	17,1	17,9	13,4	16,8	16,4

Peatudes suremuse juures näeme, et keskmine aasta suremus 1923.—31. nii linnas kui maakonnas ületab keskmise aasta sündimuse. Nimelt oli keskmine aasta suremus Viljandis 17,6; maakonnas 16,4 ja kogu Viljandimaal 16,5 iga 1000 elaniku kohta. Üksikute aastate järgi oli suremus kõige kõrgem linnas 1928. ja 1929. a. (22,0⁰/₁₀₀), maakonnas 1927. a. (18,7⁰/₁₀₀).

Kui võrrelda suremust üleriikliku keskmise suremusega 5 viimase aasta jooksul (15,9), siis osutub suremus Viljandimaal sellest märksa kõrgemaks.

Ex bibl. inst. Tart

16. tab. Rahva loomulik juurdekasv Viljandimaal 1923.—31.
Accroissement natur. de la population de l'arrond. de Viljandi en 1923—31.

Natürlicher Zuwachs d. Bevölkerung in 1923—31.

	Rahva loomulik juurdekasv absoluut-arvudes <i>Chiffres absolus</i>								
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Viljandimaa	90	—29	96	10	—98	—57	—197	89	—33
Viljandi linn	7	15	3	—6	—17	—29	—33	—15	—16
Maakond	83	—44	93	16	—81	—28	—164	104	—17

	<i>Pour 1000 habitants</i> 1000 elaniku kohta									Keskm. a. juurdekasv <i>Accroiss.</i> <i>moyenne</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	
Viljandimaa	1,2	—0,4	1,2	0,0	—1,3	—0,7	—2,6	1,2	—0,4	—0,2
Viljandi linn	0,7	1,6	0,3	—0,6	—1,8	—3,1	—3,5	—1,6	—1,7	—1,1
Maakond	1,2	—0,6	1,4	0,2	—1,2	—0,4	—2,4	1,5	—0,3	—0,1

Nagu sündimuse ja suremuse arvulisest tasapinnast juba ette võis näha, on rahva loomulik juurdekasv Viljandimaal negatiivne, see tähendab, rahvaarvu suurenemise asemel on leidnud aset selle kahanemine. Nõnda võrdub keskmine aasta juurdekasv 1923.—31. Viljandis —1,1; maakonnas —0,1 ja Viljandimaal üldse —0,2. Positiivset juurdekasvu võib leida Viljandis vaid 1923.—25. a., millal sündimus ületas suremust 3—15 inimese võrra, ja maakonnas aastail 1923, 1925, 1926, ja 1930; kus juurdekasv kõikus 16 (1926) — 104 (1930) inimeseni. Tähelepanu väärib eriti suur rahvaarvu kahanemine suremuse ülekaalu tõttu 1929. a. nii linnas (33 inimese võrra) kui maakonnas (164 inimese võrra).

17. tab. Rinnalaste suremus Viljandimaal 1923.—31.
Décès d'enfants de moins d'un an en arrond. de Viljandi en 1923—31.
Sterblichkeit der 0—1 jährigen; 1923—31.

	Rinnalaste suremus absoluut-arvudes <i>Chiffres absolus</i>								
	1923			1924			1925		
	P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total
Viljandimaa	79	56	135	85	50	135	60	39	99
Viljandi linn	7	3	10	8	4	12	12	3	15
Maakond	72	53	125	77	46	123	48	36	84

	1926			1927			1928			
Viljandimaa	55	51	106	62	54	116	58	52	110	
Viljandi linn	6	7	13	4	3	7	10	13	23	
Maakond	49	44	93	58	51	109	48	39	87	
	1929			1930			1931			
Viljandimaa	43	47	90	50	36	86	40	54	94	
Viljandi linn	7	4	11	8	6	14	7	9	16	
Maakond	36	43	79	42	30	72	33	45	78	
	100 sündinu kohta <i>Pour 100 nés vivants</i>									Keskm. a. rinnal. sur. <i>Moyenne annuelle</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1923—31
Viljandimaa	10,4	10,8	8,1	8,8	8,5	8,4	7,4	7,3	7,2	8,5
Viljandi linn	7,9	9,4	10,4	10,7	3,9	12,9	6,3	8,1	8,9	8,7
Maakond	10,6	11,0	7,8	8,6	9,2	7,7	7,5	7,1	7,0	8,5

Võrdlemisi kõrge üldise suremuse tasapinna juures osutub rinnalaste suremus Viljandimaal mõõdukaks. 1923.—31. oli keskmine rinnalaste suremus Viljandis 8,7 ja maakonnas 8,5 iga 100 elusaltsündinud lapse kohta, seega kõikjal märksa madalam üleriiklikust keskmisest rinnalaste suremusest 1922.—28. a. (11,2). Kuigi üksikuil aastail rinnalaste suremus ületab eelmise aasta tasapinna, võib Viljandi maakonnas siiski tähele panna selle languse kalduvust. 1923.—31. a. on rinnalaste suremus langenud maakonnas 10,6-lt 7,0-le.

18. Tähtsamad surmapõhjused Viljandimaal 1923.—29.
Causes des décès en arrond. de Viljandi en 1923—29.
Todesursachen in d. J. 1923—29.

	Suremus Viljandis, absoluut-arvud <i>Ville de Viljandi, Chiffres absolus</i>						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Epideemil., endeemil. ja nakkushaigused <i>Malad. épid., endém. et infectieuses</i>	30	22	22	23	52	41	57
Sellest tuberkuloos <i>Dont tubercul.</i>	21	17	20	11	35	31	35
Eriti nimetamata üldhaigused <i>Malad. gén. non ment. ci-dessus</i>	7	6	14	12	17	14	15
Sellest vähk <i>Dont cancer</i>	6	3	12	9	15	12	11
Närvisüsteemi ja meelteorg. haigused <i>Aff. du syst. nerv. et des org. des sens</i>	15	18	15	14	23	29	17
Vereringe-organite haigused <i>Affections de l'appareil circulatoire</i>	17	13	11	11	23	22	19
Hingamisorganite haigused <i>Affections de l'appareil respiratoire</i>	4	10	8	13	17	23	19
Seedimisorganite haigused <i>Affections de l'appareil digestif</i>	9	5	4	11	11	8	6
Mitteveneerilis. kuse- ja suguorg. haig. <i>Affect. non vénérien. de l'app. gén.-ur. et des ses annexes</i>	1	4	4	3	3	5	6
Sünnituspuhuline seisund <i>État puerpéral</i>	2	—	1	—	2	2	—
Naha ja naha-aluskoe haigused <i>Aff. de la peau et du tissu cellulaire</i>	—	—	—	1	—	1	1
Luu- ja liigesehaigused <i>Aff. des os et des org. de la locomot.</i>	—	—	—	1	1	1	—
Kehaehituse vead <i>Vices de la conformation</i>	—	—	—	1	—	—	—
Vastsündinute haigused <i>Premier âge</i>	3	2	8	1	—	10	4
Vanadus <i>Viellisse</i>	17	19	31	14	26	33	37
Väliseil põhjusil tekkinud surm <i>Aff. produits par de causes extérieur.</i>	8	8	6	7	9	6	11
Raskesti määratavad surmapõhjused <i>Maladies mal définies</i>	7	6	17	16	10	12	15

*) Märkus: Andmed surmapõhjuste kohta piirduvad 1923.—29. a., sest viimaste 1930. ja 1931. a. surmapõhjused ei ole nomenklatuuri muutmise tõttu võrreldavad eelmiste aastate surmapõhjustega.

	Suremus Maakonnas, absoluut-arvud <i>Arrondiss. sans ville, Chiffres absolus</i>						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Epideemil., endeemil. ja nakkushaigused <i>Malad. épid., endém. et infectieuses</i>	281	180	144	150	252	186	216
Sellest tuberkuloos <i>Dont tubercul.</i>	184	133	120	108	123	112	101
Eriti nimetamata üldhaigused <i>Malad. gén. non ment. ci-dessus</i>	46	51	52	58	63	69	51
Sellest vähk <i>Dont cancer</i>	32	31	26	29	39	48	38
Närvisüsteemi ja meelteorg. haigused <i>Aff. du syst. nerv. et des org. des sens</i>	99	113	78	95	109	81	95
Vereringe-organite haigused <i>Affections de l'appareil circulatoire</i>	107	102	73	69	100	77	90
Hingamisorganite haigused <i>Affections de l'appareil respiratoire</i>	50	119	85	89	141	140	130
Seedimisorganite haigused <i>Affections de l'appareil digestif</i>	52	72	42	64	66	57	55
Mittevenerilis. kuse- ja suguorg. haig. <i>Affect. non vénérien. de l'app. gén.-ur. et des ses annexes</i>	14	31	31	36	32	25	37
Sünnituspuhuline seisund <i>État puerpéral</i>	3	6	4	12	4	6	3
Naha ja naha-aluskoe haigused. <i>Aff. de la peau et du tissu cellulaire</i>	—	1	—	—	5	3	1
Luu- ja liigesehaigused <i>Aff. des os et des org. de la locomot.</i>	—	4	2	2	—	1	3
Kehaehitusvead <i>Vices de la conformation</i>	—	1	2	1	—	—	1
Vastsündinute haigused <i>Premier âge</i>	38	31	26	20	12	10	18
Vanadus <i>Vieillesse</i>	261	288	247	292	323	339	366
Väliseil põhjusil tekkinud surm <i>Aff. produits par de causes extérieures.</i>	33	56	44	42	51	46	42
Raskesti määratavad surmapõhjused <i>Maladies mal définies</i>	108	111	149	136	109	114	103

	Suremus Viljandimaal, absoluut-arvud <i>Total en arrond. de Viljandi,</i> <i>Chiffres absolus</i>						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Epideemil., endeemil. ja nakkushaigused <i>Malad. épid., endém. et infectieuses</i>	311	202	166	173	304	227	273
Sellest tuberkuloos <i>Dont tubercul.</i>	205	150	140	119	158	143	136
Eriti nimetamata üldhaigused <i>Malad. gén. non ment. ci-dessus</i>	53	57	66	70	80	83	66
Sellest vähk <i>Dont cancer</i>	38	34	38	38	54	60	49
Närvisüsteemi ja meelteorg. haigused <i>Aff. du syst. nerv. et des org. des sens</i>	114	131	93	109	132	110	112
Vereringe-organite haigused <i>Affections de l'appareil circulatoire</i>	124	115	84	80	123	99	109
Hingamisorganite haigused <i>Affections de l'appareil respiratoire</i>	54	129	93	102	158	163	149
Seedimisorganite haigused <i>Affections de l'appareil digestif</i>	61	77	46	75	77	65	61
Mitteveneerilised kuse- ja suguorg. haig. <i>Affect. non vénérien. de l'app. gén.-ur.</i> <i>et des ses annexes</i>	15	35	35	39	35	30	43
Sünnituspuhuline seisund <i>État puerpéral</i>	5	6	5	12	6	8	3
Naha ja naha-aluskoe haigused <i>Aff. de la peau et du tissu cellulaire</i>	—	1	—	1	5	4	2
Luu- ja liigesehaigused <i>Aff. des os et des org. de la locomot.</i>	—	4	2	3	1	2	3
Kehaehitusvead <i>Vices de la conformation</i>	—	1	2	2	—	—	1
Vastsündinute haigused <i>Premier âge</i>	41	33	34	21	12	20	22
Vanadus <i>Vieillesse</i>	278	307	278	306	349	372	403
Väliseil põhjusil tekkinud surm <i>Aff. produits par de causes extérieures.</i>	41	64	50	49	60	52	53
Raskesti määratavad surmapõhjused <i>Maladies mal définies</i>	115	117	166	152	119	126	118

	Keskmine aasta suremus 10 000 elaniku kohta 1923—29 <i>Mortalité moyenne annuelle pour 10 000 habitants (1923—29)</i>		
	Viljandis	Maakonnas	Viljandimaal
Epiideemil., endeemil. ja nakkushaigused <i>Malad. épid., endém. et infectieuses</i>	37,5	29,8	30,7
Sellest tuberkuloos <i>Dont tuberculose</i>	25,8	18,6	19,5
Eriti nimetamata üldhaigused <i>Malad. gén. non ment. ci-dessus</i>	12,9	8,2	8,8
Sellest vähk <i>Dont cancer</i>	10,3	5,1	5,8
Närvisüsteemi ja meelteorg. haigused <i>Aff. du syst. nerv. et des org. des sens</i>	19,9	14,1	14,8
Vereringe-organite haigused <i>Affections de l'appareil circulatoire</i>	17,7	13,1	13,6
Hingamisorganite haigused <i>Affections de l'appareil respiratoire</i>	14,2	15,9	15,7
Seedimisorganite haigused <i>Affections de l'appareil digestif</i>	8,2	8,6	8,6
Mitteveenerilised kuse- ja suguorg. haigused <i>Affect. non vénérien. de l'app. gén.-ur. et des ses annexes</i>	3,9	4,3	4,3
Sünnituspuhuline seisund <i>État puerpéral</i>	1,1	0,8	0,8
Naha ja naha-aluskoe haigused <i>Affect. de la peau et du tissu cellulaire</i>	0,4	0,2	0,2
Luu- ja liigesehaigused <i>Affect. des os et des org. de la locomot.</i>	0,4	0,2	0,3
Kehaehitusvead <i>Vices de la conformation</i>	0,1	0,1	0,1
Vastsündinute haigused <i>Premier âge</i>	4,2	3,3	3,4
Vanadus <i> Vieillesse</i>	26,9	44,7	42,5
Väliseil põhjusil tekkinud surm <i>Aff. produits par de causes extérieures</i>	8,4	6,6	6,8
Raskesti määratavad surmapõhjused <i>Maladies mal définies</i>	12,5	17,5	16,9

Tähtsamate surmapõhjuste hulka, välja arvatud vanadusenõrkus ja raskesti määratavad surmapõhjused (kui vähem usaldust väärivad), kuuluvad Viljandimaal: tuberkuloos ($19,5\text{‰}$), hingamisorganite haigused ($15,7\text{‰}$), närvisüsteemi ja meelteorganite haigused ($14,8\text{‰}$) ning vereringe-elundite haigused ($13,6\text{‰}$). Maakonnas on rohkeimal arvul surmajuhte põhjustanud needsamad haigused ja samasuguses järjekorras; Viljandis aga järgnevad surmapõhjustena

tuberkuloosile (25,8⁰/₁₀₀₀) esijoones närvisüsteemi ja meelteorganite haigused (19,9⁰/₁₀₀₀), siis vereringe-organite haigused (17,7⁰/₁₀₀₀) ja juba nende järel hingamisorganite haigused (14,2⁰/₁₀₀₀).

19. tab. Rinnalaste surmapõhjused Viljandimaal 1923.—29.
*Mortalité d'enfants de moins d'un an par causes de décès en arrond.
 de Viljandi en 1923—29.*
Todesursachen der 0—1 jährigen; 1923—29.

	Viljandi linn <i>Ville de Viljandi</i>						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kaasasündinud nõrkus ja kehaved <i>Débilite con- génitale et vices de la conform. congénitaux</i>	3	2	8	1	—	10	4
Nakkushaigused <i>Maladies infectieuses</i>	2	2	1	—	2	3	1
Hingamisorg. haig. <i>Aff. de l'appareil respirat.</i>	—	1	1	2	1	5	2
Seedimisorg. haig. <i>Affect. de l'appareil digestif</i>	—	1	1	4	1	1	1
Krambid <i>Convulsions</i>	3	4	4	—	1	—	1
Muud eritlemata haigused <i>Autres maladies</i>	2	2	—	6	2	4	2

	Maakond <i>Arrond. sans ville</i>							Viljandimaa <i>Arrond. de Viljandi</i>						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kaasasünd. nõrkus ja kehaved <i>Débilite con- génitale et vices de la conform. congénitaux</i>	38	28	27	20	12	10	18	41	30	35	21	12	20	22
Nakkushaigused <i>Maladies infectieuses</i>	29	—	2	5	23	20	9	31	2	3	5	25	23	10
Hingamisorganite haigused <i>Affect. de l'appareil respirat.</i>	22	9	10	9	8	14	11	22	10	11	11	9	19	13
Seedimisorganite haigused <i>Affect. de l'appareil digestif</i>	12	23	8	13	14	5	8	12	24	9	17	15	6	9
Krambid <i>Convulsions</i>	16	20	12	20	15	13	9	19	24	16	20	16	13	10
Muud eritlemata haigused <i>Autres maladies</i>	8	43	25	26	37	25	24	10	45	25	32	39	29	26

	Suremus 1000 sündinu kohta Viljandimaal <i>Pour 1000 enfants nés vivants de la même année</i>							Keskmine a. suremus <i>Moyenne annuelle</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1923—29
Kaasasünd. nõrkus ja kehaved <i>Débilité congénitale et vices de la conformation congénitaux</i>	31,5	24,0	28,8	17,4	8,8	15,3	18,0	20,5
Nakkushaigused <i>Malad. infect.</i>	23,8	1,6	2,5	4,1	18,3	17,6	8,2	10,9
Hingamisorganite haigused <i>Affect. de l'appareil respirat.</i>	16,9	8,0	9,0	9,1	6,6	14,6	10,6	10,7
Seedimisorganite haigused <i>Affect. de l'appareil digestif</i>	9,2	19,2	7,4	14,1	11,0	4,6	7,4	10,4
Krambid <i>Convulsions</i>	14,6	19,2	13,2	16,6	11,7	10,0	8,2	13,4
Muud eritlemata haigused <i>Autres maladies</i>	7,7	36,0	20,6	26,6	28,6	22,2	21,3	23,3

Rinnalaste surmapõhjused on esikohal, välja arvatud kogurühm „muud eritlemata haigused“, kaasasündinud nõrkus ja kehaved (20,5 iga 1 000 elussündinu kohta) ning selle järel krambid (13,4). Teised tähtsamad rinnalaste surmapõhjused, nagu: nakkushaigused, hingamisorganite ja seedimisorganite haigused esinevad pea võrdses suuruses (10,9; 10,7; 10,4).

Sunduslikult registreeritavaist nakkushaigustest paistavad silma nii linnas kui maakonnas 1923.—31. a. sarlakid, leetrid, kõhusoe-tõbi ja trahhoom ehk silmamarjahaigus. Hädaohtlikumaist nakkushaigustest registreeriti kogu vaatluselevõetud ajajärgu kestel rõugehaigust 1 juhul (1924. a. Viljandi maakonnas) ning pidalitõbe ehk leeprat Viljandis 1 juhul (1925. a.) ja maakonnas 16 juhul (1923. a. 1; 1926. a. 1; 1927. a. 2; 1928. a. 2; 1929. a. 8; 1930. a. 1 ja 1931. a. 1).

20. tab. Viljandimaal registreeritud nakkushaigused 1923.—31.
Maladies infectieuses enregistrées en 1923—31.
Infektionskrankheiten 1923—31.

	Viljandi linn <i>Ville de Viljandi</i>								
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Typhus abdominalis	12	72	25	12	8	10	16	10	7
Paratyphus	—	—	5	2	1	1	14	4	6
Typhus exanthematicus	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Febris recurrens	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Variola	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Morbilli	16	2	—	6	11	1	6	321	5
Scarlatina	25	4	1	89	143	66	22	26	17
Diphtheria	5	1	4	3	5	1	—	2	1
Dysenteria	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lepra	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Mening. cer.-sp. epid.	—	—	—	1	1	—	—	1	1
Trachoma	15	27	1	1	—	1	2	—	—
Malaria	—	—	—	—	—	—
Encephalitis letharg.	—	—	—	—	—	—
Febris puerperalis	—	—	—
Pertussis	1	—	3
Trichinosis	—	—	—
Botulismus	—	—	—
Anthrax	—	—	—
Lyssa	—	—	—
Malleus	—	—	—
Kokku	74	106	40	114	169	80	60	364	37

Märkide seletus:

... haigusjuhte võis olla, kuid neid ei olnud kohustatud registreerima.

— haigusjuhte ei olnud.

	Viljandi maakond <i>Arrondiss. sans ville</i>								
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Typhus abdominalis	60	77	39	27	9	7	28	18	2
Paratyphus	6	7	7	3	1	4	5	6	8
Typhus exanthematicus	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Febris recurrens	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Variola	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Morbilli	137	8	4	23	166	2	18	313	18
Scarlatina	19	1	—	65	390	113	71	10	16
Diphtheria	28	63	40	31	48	14	9	3	10
Dysenteria	6	—	1	—	—	—	—	—	—
Lepra	1	—	—	1	2	2	8	1	1
Mening. cer.-sp. epid.	—	2	—	—	2	1	—	—	—
Trachoma	69	114	51	22	10	14	8	1	1
Malaria	—	—	—	—	—	—
Encephalitis letharg.	—	1	—	—	—	—
Febris puerperalis	3	5	1
Pertussis	105	—	—
Trichinosis	—	—	—
Botulismus	—	—	—
Anthrax	—	—	—
Lyssa	—	—	—
Malleus	—	—	—
Kokku	434	278	143	172	629	157	147	352	56

1929. a., nagu tabel 20. selgub, sunduslikult registreeritavaid haigusi taudina ette ei tulnud. Mitteregistreeritavaist haigustest levis Viljandimaal võrdlemisi laialdaselt gripp ehk influentsa. Gripi levimine mõjus takistavalt ka koolitöösse. Nõnda tuli sulgeda koole kevadsemestril 16 ja sügissemestril 1 korral, mille tõttu läks kaduma ligi 3000 koolipäeva. Üldse etendavad (maa-arsti aruande järgi) koolid Viljandimaal tähtsat osa nakkavate lastehaiguste levitamisest, mida soodustavad kitsad kooliruumid ja kiire arstiabi puudumine.

1923.—31. a. registreeritud tuberkuloosi ja suguhaiguste juhtudest annab ülevaate tab. 21.

21. tab. Viljandimaal 1923.—31. a. registreeritud tuberkuloos ja suguhaigused.

Cas de tuberculose et des maladies vénériennes déclarés en 1923—31.
Tuberkulose u. venerische Krankheiten 1923—31.

	Tuberkuloos — <i>Tuberculose</i>								
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Viljandimaa	46	83	70	172	196	134	71	66	85
Viljandi linn	1	1	16	45	46	37	16	14	22
Maakond	45	82	54	127	150	97	55	52	63

	Suguhaigused — <i>Maladies vénériennes</i>								
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Viljandimaa	65	77	103	141	142	175	200	188	118
Viljandi linn	1	7	36	55	56	72	62	65	42
Maakond	64	70	67	86	86	103	138	123	76

Rahvatervishoiu korraldamise ja arstiabi andmise otstarbel on Viljandimaa jaotatud 12-neks arstijaoskonnaks, kusjuures iga jaoskonna peale on ette nähtud arst ja ämmaemand. Kõige suuremaks arstijaoskonnaks osutub Suure-Jaani 11 337 elanikuga ja 511,2 km² maa-alaga, kõige väiksemaks Suislepa arstijaoskond 2 834 elanikuga ja 103 km² maa-alaga. Nagu toodud äärmustest selgub, on arstijaoskonnad suuruselt väga ebahütlased. Samuti suurel määral erinevaks osutub üksikutesse jaoskondadesse kuuluvate koolide arv ühes neis leiduvate õpilaste arvuga. Nõnda kõigub esimene 3-st Kärstna ja Suislepa jaoskond) kuni 12 (Põltsamaa jaoskond), teine 184-st (Suislepa jaoskond) kuni 898 (Suure-Jaani jaoskond).

Tervishoiu-personaali oli registreeritud Viljandi maavalitsuse tervishoiu-osakonnas 1932. a. lõpuks järgmiselt: arste 19, hambaarste 3, õdesid 3, ja ämmaemandaid 6.

Ravitsusasutistest on Viljandi maavalitsusel ühishaigemaja Põltsamaal, asutatud 1919. a. Haigemaja on 20 voodiga ja töötab 3 osakonnaga. Samuti asub Põltsamaal maavalitsuse emade ja laste nõuandepunkt. Nõuandepunktis registreeritud hoolealuste laste arv ulatus 1932. a. lõpul 793-ni. Konsultatsioonide üldarv oli 1932. a. jooksul lastele 271, emadele 313.

Peale selle on maavalitsuse ülalpidamisel veel bakterioloogia-laboratoorium ja ambulatoorium Viljandis. Riiklikkudest ravitsusasutistest on Viljandimaal: Tarvastu leprosoorium ja Jämejala vaimuhaigetemaja.

22. tab. Arstijaoskonnad Viljandimaal 1. I. 1933. a.
Districts des médecins en arrond. de Viljandi. — Ärztliche Distrikte im Fellinschen Kreise.

Jaoskonna nimetus ja jaoskonda kuuluvad maa-alad <i>Nom. du district</i>	Jaoskonna maa-ala suurus km ² <i>Superficie du distr. en km²</i>	Elanikkude arv <i>Nombre des habit.</i>	Jaoskonna kaugeim ja lähim piiripunkt arsti asukohast <i>Rayon max. et min. du district en km</i>	Jaoskonnas olevate koolide arv <i>Nombre des écoles</i>	Õpilaste arv <i>Nombre des élèves</i>
Viljandi-Tänassilma:					
Viljandi: Päre, Pärsti, Viiratsi, Viljandi,				7	310
Tänassilma: V.-Võidu, U.-Võidu, V.-Tänassilma ja U.-Tänassilma vald	446,9	8725	22—9	5	168
Pilistvere: Imavere v. ja osa Kõo vallast	217,7	5194	25—3	7	393
Põltsamaa: Põltsamaa-V., Põltsamaa-U., Kurista ja Lustivere vald	487,7	8524	21—3	12	587
Kolga-Jaani: Soosaare ja Võisiku vald	295,7	4554	30—2	6	302
Võhma: Kabala v. ja Kõo, Taevere ja Olustvere valla osad	242,5	3856	19—4	5	326
S.-Kõpu: Suure-Kõpu, Kaarli, Puiatu ja osa Heimtali vallast	378,2	5139	29—10	6	382
Paistu: Aidu, Holstre, Loodi, Õisu ja osa Heimtali vallast	293,6	6074	12—6	7	352
S.-Jaani: Olustvere, Sürgavere, Taevere ja Vastemõisa vald ja Suure-Jaani alev	511,2	11337	30—8	10	898
Rutikvere: Adavere, Pajusi ja Rutikvere vald	208,5	3992	20—10	5	313
Tarvastu: Tarvastu vald ja Mustla alev	157,6	4481	18—5	5	310
Kärstna: Kärstna, Riidaja ja Tuhalaane vald	236,0	3177	18—1	3	222
Suislepa: V.-Suislepa ja U.-Suislepa vald	103,0	2834	15—1	3	184

Viljandi linna tervishoiu-osakonna piirides oli 1929. a lõpul: 21 arsti, 5 hambaarsti, 14 õde ja 7 ämmaemandat. Ravitsusametistest on linnal oma haigemaja sise- ja nakkushaiguste, naistehaiguste ja sünni-

nitusabi ning haavahaiguste osakonnaga kogusummas 92 voodiga (1928. a. andmeil); peale selle emade ja laste nõuandepunkt. Viimases oli 1929. a. lõpuks registreeritud 538 hoolealust; konsultatsioonide üldarv oli 1929. a. lastele 1 546, emadele 94.

Peale Viljandi linna asetseb maakonnas veel teine linn — Põltsamaa, missugune 1926. a. teisest poolest alates linna õigused omandas. Elanikkude arv Põltsamaal on väga väike: aadresslaua andmetel oli seal 1. jaanuariks 1926. a. 2 654 elanikku ja 1. I. 1933. a. — 3 352, Kui arvesse võtta seda väikest elanikkude arvu ühelt poolt ja hiljutist linnaks saamist teiselt poolt, on Põltsamaa eespool-toodud mitmesuguste demograafiliste nähtuste vaatlusel maakonnast välja eraldamata jäetud. Et seal aga 1927. a. peale iseseisev tervishoiu-korraldus loodi, kuulub Põltsamaa tervishoiu-küsimuste suhtes arusaadavalt iseseisvale käsitlusele.

1929. a. lõpul oli Põltsamaa tervishoiu-osakonnas tervishoiu-personaali järgmiselt registreeritud: arste 5, hambaarste 2, õdesid 2 ja ämmaemandaid 3. Oma haigemaja ja teisi ravitsusasutisi Põltsamaal ei ole.

Tööstusettevõtteid oli Viljandimaal maa-arsti 1931. a. aruande järgi kokku 90; neist 4 suurtööstust: Meleski klaasivabrik Kolga-Jaanis 115 töölisega, Rõika villatööstus ja jahuveski 12 töölisega, Suure-Kõpu lauavabrik 12 töölisega ja Võhma eksporttapiamaja. Väiketööstuste hulka kuuluvad: 41 ühis- ja 6 era-piimatalitust, 26 koorejaama, 2 villatööstust, 2 piirtusevabrikut, 5 jahuveskit, 2 nahaparkimis-tööstust, 1 toorelinatööstus, 6 vesiveskit, 2 lauavabrikut, 1 limonaaditehas, 1 õlledadu ja 1 telliskivitehas. Tervishoidlik seisukord tööstustes on maa-arsti hinnangu järgi rahuloldav, välja arvatud mõned vähemad puudused. Töölised on haiguste vastu kindlustatud: Meleski ja Rõika tööstuses omas ühishaigekassas, teistes tööstustes Viljandi, Põltsamaa ja ja Suure-Jaani haigekassades. Öötööd ei ole registreeritud ja tervishoiu mõttes tööstused halba mõju ümbruskonnale ei avalda.

Vabariigi valitsuse otsusel, 16. okt. 1929. a., on Viljandimaal tervishoiu kaitse alla võetud: Pajusi mõisa park, Kabala, Kõpu, Tarvastu, Olustvere park Olustvere raudteejaama lähedal, Öisu park (4 km. Öisu raudteejaamast), Kärstna, Riidaja, Heimtali park, Loodi „Põrguoru“ ümbrus ja Loodi park (vt. Riigi Teataja nr. 87, 29. okt. 1929. a., lk. 1 087). Suvitus-ravitsuskohana on tervishoiu kaitse alla võetud Vab. Valitsuse otsusel 23. sept. 1927. a. (vt. Riigi Teataja nr. 87, 30. sept. 1927. a. lk. 1 015) Loodi vallamaja ja Siniälliku järve vaheline maa-ala 124,30 ha suuruses.

Loomatervishoid.

Hygiène vétérinaire. — Veterinär-Hygiene.

Loomatervishoiuliselt on Viljandimaa jagatud 8 loomaarsti-jaoskonda:

1.	Viljandi jaoskond, loomaarsti asukohaga	Viljandis,
2.	S.-Jaani „ „ „	S.-Jaanis,
3.	Pilistvere „ „ „	Võhmas,
4.	Põltsamaa „ „ „	Põltsamaal,
5.	Tarvastu „ „ „	Tarvastus,
6.	Kärstna „ „ „	Kärstnas,
7.	Paistu „ „ „	Paistus,
8.	S.-Kõpu „ „ „	Suure-Kõpus.

Peale selle on Viljandimaa veterinärvõrgu kavas ette nähtud veel 4 jaoskonda. Ühes nendest — Kolga-Jaani jaoskonnas — töötab Põltsamaa jaoskonna loomaarsti järevalve all jaoskonna loomavelsker. Ülejäänud 3 jaoskonda — Tänassilma, Rutikvere ja Võhma — on vabad ja kuuluvad veterinäar-sanitaarse järevalve kui ka abiandmise suhtes vastavalt Viljandi, Põltsamaa ja Pilistvere loomaarstide alla.

Viljandi linn moodustab iseseisva loomaarsti-joskonna — linna loomaarstiga eesotsas, kes on ühtlasi ka linna tapamaja juhatajaks.

Koduloomade arv viimaste andmete järgi oli Viljandimaal järgmine:

23. tab. Koduloomade arv Viljandimaal.

Effectif du betail en l'arr. de Viljandi. — Zahl der Haustiere im Fellinschen Kreise.

Loomaliik	1931	1930	1929	1928	1927
Hobused — <i>Chevaux, Pferde</i>	19780	19310	19495	22490	22320
Veised — <i>Espèce bovine, Rinder</i>	68750	64490	62785	69160	66810
Lambad — <i>Espèce ovine, Schafe</i>	30840	28980	30401	46610	44050
Sead — <i>Espèce porcine, Schweine</i>	37290	33100	29330	37110	38400
Sulgloomad — <i>Volailles, Federvieh</i>	116240	109200	104457	95540	93310
Mesilasper. — <i>Ruches d'abeill., Bienenstöcke</i>	4670	4310	4308	5300	4474

Loomaliik	1926	1925	1924	1923	1922
Hobused — <i>Chevaux, Pferde</i>	21820	22455	22317	22877	22684
Veised — <i>Espèce bovine, Rinder</i>	61700	57558	54307	56520	59016
Lambad — <i>Espèce ovine, Schafe</i>	44680	57904	55406	66872	80513
Sead — <i>Espèce porcine, Schweine</i>	34410	35992	31575	38134	30580
Sulgloomad — <i>Volailles, Federvieh</i>	89130	82961	—	—	—
Mesilasper. — <i>Ruches d'abeill., Bienenstöcke</i>	3377	4418	3178	—	—

Viljandimaal on osal loomaarstidel liiga suured järelevalve- ja tegevuspiirkonnad. Kahel loomaarstil on à 2 jaoskonda ja ühel loomaarstil 3 jaoskonda. Niisugune olukord takistab loomaarsti-tegevuse loomulikku arenemist.

24. tab. Maa- ja jaoskonna-loomaarstid registreerisid Viljandimaal tõvejuhte:

Maladies infectieuses du betail. — Infektionskrankheiten der Tiere.

	1931	1930	1929	1928
Põrnatõbe — <i>Anthrax</i>	2	2	4	2
Tatitõbe — <i>Malleus</i>	—	—	1	1
Sigade kopsutõbe — <i>Septic. haemorrh. suum</i>	—	5	—	—
Marutõbe — <i>Lyssa</i>	—	—	1	—
Sigade punatõbe — <i>Erysipelas suum</i> . . .	264	356	89	122
Kärntõbe — <i>Scabies</i>	16	6	7	1
Pügajat sammaspoolt — <i>Herpes tonsurans</i> .	1	2	1	—
Nõlge — <i>Adenitis equorum</i>	4	—	3	8
Hobuste influentsat — <i>Influenza equorum</i> .	—	3	1	18
Veiste pahaloomulist peataudi — <i>Coryza gangraen. bovim</i>	11	18	16	30
Ilmsed tiisikust — <i>Tuberculose ouverte</i> . .	19	48	48	97
Kinnist tiisikust — <i>Tuberculose fermée</i> . .	281	232	142	191
Kangestuskrampi — <i>Tetanus</i>	5	8	12	3
Nakkavat väärsünnitust — <i>Abortus enzoot.</i> .	27	—	6	—
Kiirikseentõbe — <i>Actinomycois</i>	1	1	1	2
Kumisev. muhutadaudi — <i>Gangr. emphysem.</i> .	1	—	—	—
Hobuste vereplekihaigust — <i>Morb. maculosis</i>	—	—	1	1
Rõugeid — <i>Variolae</i>	21	7	1	18
Põrsaste maksatõbe — <i>Hepafitis porcell. enz.</i>	86	58	13	21
Veiste punakusesust — <i>Piroplasmosis bovim</i>	86	165	164	70
Nakkav. veremädas. — <i>Septicaem. haemorrh.</i>	—	—	1	—
Nakkavat eeskoja-katarri — <i>Vaginitis infect.</i>	4	87	5	28
Pahaloomust turset — <i>Oedema malignum</i> .	1	2	—	1
Stuttgardi haigust — <i>Typhus canum</i> . . .	1	—	—	—
Kanadekoolerat — <i>Cholera gallinarum</i> . .	—	—	—	4
Lubiraiga — <i>Favus</i>	21	—	1	4
Koertekatku — <i>Febris catarrhalis infect. et nervosa canum</i>	2	4	3	7
Paratüüfust — <i>Paratyphus</i>	—	—	—	6
Põrsaste nõigitõbe	29	21	—	—
Kokku	883	1925	521	636

Põrnatõve — *Anthrax*

suhtes oli Viljandimaa heas seisukorras võrreldes mõne teise maaga. 1928. aastal registreeriti 2 juhtu, 1929. a. — 4; 1930. a. — 2 ja 1931. a. 2 juhtu,

Tatitõbe — *Malleus*

registreeriti ainult 1928. a. ja 1929. a. — kummalgi aastal 1 juht.

Marutõbe — *Lyssa*

registreeriti 1929. a. ainult 1 juht.

Sigade kopsutõbe — *Septicaemia haemorrh. suum.*

registreeriti 1930. a. 5 juhtu.

Sigade punatõbe. — *Erysipelas suum.*

kui statsionaarse iseloomuga tõbe tuli Viljandimaa võrdlemisi rohkesti ette. 1928. a. registreeriti — 122, 1929. a. — 89, 1930. a. — 356 ja 1931. a. — 264 juhtu.

Veistetiisikust — *Tuberculosis bovim*

registreeriti ilmsel kujul (*tuberculos. ouverte*): 1928. a. — 97, 1929. a. — 48, 1930. a. — 48 ja 1931. a. — 19 juhtu.

Tiisikust kinnisel kujul (*tuberculos. fermée*) registreeriti 1928. a. — 191, 1929. a. — 142, 1930. a. — 232 ja 1931. a. — 281 juhtu,

Põrsaste maksatõbe — *Hepatitis porcellorum enz.*

registreeriti 1928. a. — 21, 1929. a. — 13, 1930. a. — 58 ja 1931. a. — 86 juhtu.

Veiste punakusesust — *Piroplasmosis bovim*

registreeriti 1928. a. — 70, 1929. a. — 164, 1930. a. — 165 ja 1931. a. — 86 juhtu.

Üldine seisukord loomataudide suhtes Viljandimaal oli võrdlemisi rahuldav.

Loomaarstlik abiandmine.

Viljandimaal on kolmel loomaarstil (1 maa- ja 2 jaosk.) statsionaarsed loomaravilad ja ambulatoorium haigete loomade jaoks; teistel jaoskonna-loomaarstidel on enam-vähem korraldatud ambulatoorsed vastuvõttekohad haigete loomade jaoks.

Mittenakkavate haiguste puhul anti Viljandimaal looma-arstide poolt abi:

1931. aastal	—	kokku	7 821	loomale,
1930.	„	„	8 455	„
1929.	„	„	8 137	„
1928.	„	„	7 474	„

Loomaravilates anti loomadele ambulatoorset ja statsionaarset loomaarstlikku abi järgmiselt:

25. tab. 3 loomaravila tegevus.

Activité des 3 cliniques vétérinaires. — Tätigkeit der 3 Veterinär-Kliniken.

Aasta	Loomaravila	Hobused	Veised	Lambad	Sead	Koerad	Kassid	Sulgloomad	Kokku
1931	Viljandi	1394	67	8	77	32	3	14	1595
„	Põltsamaa	244	1	1	20	10	1	3	280
„	Tarvastu	190	19	5	15	6	1	3	239
1930	Viljandi	1757	55	4	44	46	10	19	1925
„	Põltsamaa	193	2	2	9	5	—	—	211
„	Tarvastu	233	35	5	39	1	—	2	315
1929	Viljandi	1950	88	3	26	72	7	15	2161
„	Põltsamaa	235	4	—	2	8	1	—	250
„	Tarvastu								
1928	Viljandi	2119	80	5	30	92	9	29	2364
„	Põltsamaa	229	—	—	—	3	—	—	232

Loomaravilates anti loomaarstlikku abi maavalitsuse poolt kindlaks määratud töötasu-normide järgi.

Veterinäär-sanitaarne ala.

Üldtervishoiu alal on maa- ja jaoskonna-loomaarstid teostanud järelevalvet piimatalituste, nahaparkimis-töökodade, lihakaupluste järelevalvet piimatalituste, nahaparkimis-töökodade, lihakaupluste kui ka looma-tooressaaduste veo järele.

Tapamajade tegevus.

Viljandimaal töötavad 2 avalikku linnatapamaja — üks Viljandis ja teine Põltsamaal — ja 1 era-eksporttapamaja Võhmas. Viljandi linnatapamaja kuulub linna-loomaarsti järelevalve ja tegevuse piirkonda ja linna-loomaarst on ühtlasi nimetatud tapamaja juhatajaks. Põltsamaa linnatapamajas töötab Põltsamaa jaoskonna-loomaarst, Võhma eksporttapamajas — era-tapamaja loomaarst.

Saadud andmete järgi tapeti ja vaadati Viljandi ja Põltsamaa linna-tapamajas tapetult järelevaatusele toodud loomade liha järele järgmiselt:

26. tab. Tapamajade tegevus.

Activité des 2 abattoirs. — Tätigkeit der 2 Schlachthäuser.

Aasta	Tapamajad	Veised		Vasikad		Lambad		Sead	
		Tapamajas tapetud	Tapet. järelevaat. toodud	Tapamajas tapetud	Tapet. järelevaat. toodud	Tapamajas tapetud	Tapet. järelevaat. toodud	Tapamajas tapetud	Tapet. järelevaat. toodud
1931	Viljandi	1250	27	5977	29	1259	143	892	2874
	Põltsamaa	156	3	294	86	97	31	27	356
1930	Viljandi Põltsamaa	1333	57,5	6431	18	1629	112	642	2765
puuduvad andmed terve aasta kohta (on andmeid vaid 1. IV — 31. XII 1930).									
1929	Viljandi	1405	93,5	6654	100	2023	193	577	2205
	Põltsamaa								
puuduvad andmed									
1928	Viljandi	1657	67	7653	134	3658	281	1006	3362
	Põltsamaa								
puuduvad andmed									

Viljandi linn.

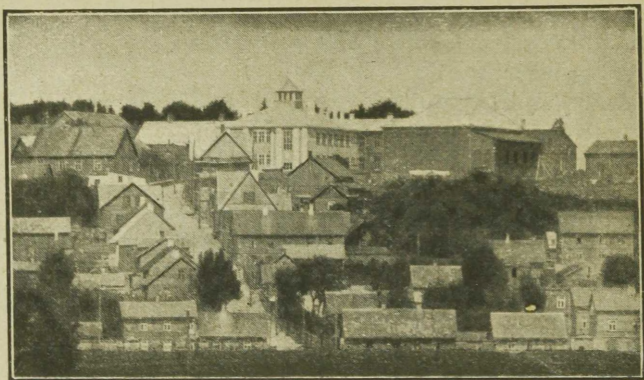
Ville de Viljandi. — Stadt Fellin.

Viljandi linn asetseb samanimelise järve kaldal. Linna vanem osa, mis on rikkam nii elanikkude kui ehitiste poolest, võtab enese alla järve loodepoolse kalda, mis kaunis järsku järve poole laskub. Siin jääb linna ja järve vahele vabaks umbes 100—400 meetri laiune heinamaa riba, mille keskmine osa on planeeritud ning rahvapargiks, spordiplatsiks ja supelrannaks korraldatud, kuna põhjapoolse osa moodustab linna karjamaa ning lõunapoolne osa on jäetud linna heinamaa alla. Kuni Eesti iseseisvuse ajani oli Viljandi vanalinn igakülgsest piiratud mõisamaadega, mille tõttu linnal puudus arenemise ja kasvamisvõimalus. Peale linnaäärsete alevikkude liitumist linnaga (1919. a.) ning uute maade juurdeplaneerimist kasvas linna administratiiv-piirkond mitmekordselt, vanalinnale tekkisid juurde uued linnaosad — Kantreküla, Kivistik ja Uuslinn. Esimene asetseb madalikul heinamaa veerel, Pärnu-Tallinna raudtee piirkonas, ja on eraldatud kesklinnast Valuoja oruga, milles jookseb Jämejala turbarabast algav ning Viljandi järve suunduv oja. Teine uus linnaosa — Kivistik — asetseb kesklinnast kirde pool savisel mäenõlvakul, rööbiti järve loodepoolse kaldaga. Põhjapoolse linnaosa moodustab Uuslinn, mille aluspinnaks on enamalt jaolt savimuld.

Linna administratiiv-piirkonda kuuluvad: 1922. a. 19. dets. sise-ministri poolt kinnitatud kaardi järgi „Uute piiride kava Viljandi eeslinnade linnaga ühendamise kohta“ — Viljandi vanalinn 46,36 ha (hektaari), juurde planeeritud 108 ha; 1925. a. 18. dets. kinnitatud „Viljandi linna administratiiv-piiride plaan'i“ järgi juurdevõetud maid 851,17 ha. Seega on linna administratiiv-piirkonna suurus ametlikel andmeil kokku 1 005,53 ha. Sellest üldpinnast on maismaad 898,53 ha ja veekogude all 107 ha. Maismaa-alast on ehitiste all 250 ha; vaba (tühja) maad 555,74 h; linna tänavate ja platside all 54 ha; parkide, aedade, puisteede ja puistikkude all 38 ha. Veekogust on järve all 104 ha; jõgede all 3 ha.

Omanduse seisukohast on linna pindala jaotus järgmine: riigimaad 724,18 ha, linnamaad 160,31 ha ja eramaad 121,04 ha.

Linna tänavate üldpikkus on 37,682 km, nende pindala 489 866 m²; tänavatest on sõiduteede all 339 138 m², jalgteede all 150 728 m². Sõiduteedest on munakividega sillutatud ja prügitatud 19,366 km, sillutamata 18,316 km. Suurem osa sillutatud teid asub kesklinnas, sillutatud on ka linnaserval asuvate linnaosade käidavamad tänavad, muu osa on prügitatud või sillutamata. Linna tänavatest on valgustatud 33,832 km, valgustamata 3,850 km; valgustamata on tänavad, mis asuvad linnaservadel heinamaa ääres ja mis on vähekäidavad. Valgustamiseks on üles seatud 135 elektrilampi. Elektrivoolu saab linn Ulila elektrijaamast. 1930./31. a. on üldine voolutarvitus olnud 290 tuhat klv, sellest 135 000 klv tehnilist voolu.

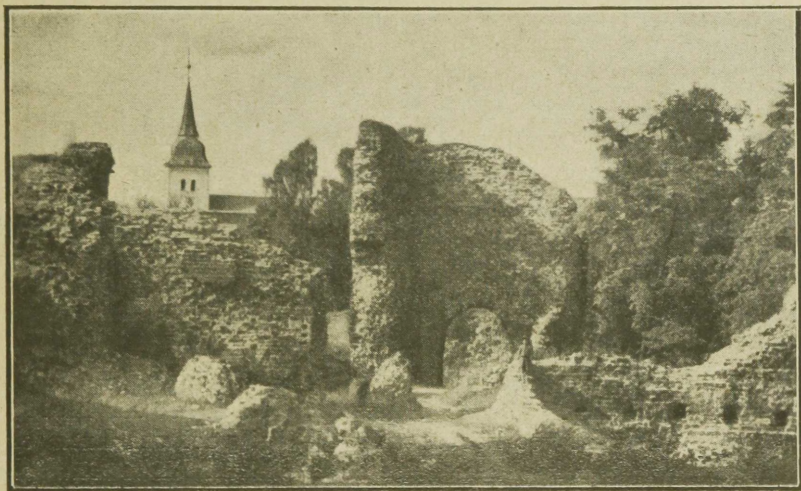
Vaade Viljandi linnale. — Vue sur la ville de Viljandi. — Ansicht der Stadt Fellin.

1922. a. rahvalugemise andmete järgi oli Viljandis 936 elumaja 2 912 korteriga. Elumajadest oli puuehitisi 74,1%, kiviehitisi 17,6%, segaehitisi 7,4%, saviehitisi 0,9%. Majakordade arvu järgi oli ühekordseid 74,7%, kahekordseid 23,5% ja kolmekordseid 1,8%. Elukortereid oli ühekordsetes majades 61,9%, kahekordsetes 34,7% ja kolmekordsetes 3,4%. 31. XII. 1930. a. oli Viljandis 1 087 elumaja; seega oli 1922.—30. a. juurde ehitatud 151 elumaja ehk 16,1%. 1932. a. oli elumajade arv tõusnud 1 146 peale.

1922. a. rahvalugemise andmete järgi oli elanikkude arv 10 684, neist mehi 4 655 ja naisi 6 029, nõnda oli naisi, kelle arv 56,4% kogu elanikest, suures ülekaalus. Rahvuse järgi oli: eestlasi 92,3%, sakslasi 3,5%, juute 1,4%, venelasi 1,3% ja muust rahvusest isikuid 1,5%. Kirjaoskuseta elanikke leidis 5,8% ja lugemisoskuseta 1,7%, mõlemad peamiselt vanemate inimeste hulgast (arvestatud on 10-aastased ja vanemad). 1. I. 1932. a. oli elanikkude arv 12 841, nimelt 5 929 meest ja 6 912 naist, seega 1922.—32. a. jooksul juurdekasvu 2 157 ini-

mese võrra, seda peamiselt maalt ja mujalt sisserännanute ja osalt loodusliku juurdekasvu arvel.

Viljandi linna kaevuvetest on uuritud kokku 80 veeproovi, neist 22 1911—1918. a. ja 58 22. VIII. — 7. IX. 1932. a. Korduvalt on uuritud linavabriku kaevu vett (1923., 24., 27., 28. ja 32. a.), sest ta on üheks linna veevärki varustavaks kaevuks. Neil uurimistel leidus, et kloorisisaldus kõikus 10—14 mg 1 liitris; ammoniaaki ja salpeet-rihapendit ei leidunud ühelgi korral; karedus kõikus 16,5—19,2 Saksa kraadi piires; viimasel täielikumal analüüsil selgus, et salpeet-terhapendit ka ei leidu, rauda (Fe_2O_3) aga 0,17 mg 1 liitris; hapen-

Viljandi lossi varemed. — Ruines du château de Viljandi. — Schlossruinen bei Fellin.

dumus oli 1,07 mg O_2 liitris, vesinikioonide kontsentratsioon (p^{H}) oli 7,1. Seega võib linavabriku kaevu vett pidada täitsa kohaseks veevärgi varustamiseks. Teist, tapamaja juures asuvat veevärki varustavat kaevu tuleb pidada siiski paremaks: selle kaevu vesi on pehmem ($14,7^{\circ}$) ja ei sisalda rauaühendeid, samuti on ta täitsa selge, kuna linavabriku kaevu vesi kergelt opalestseerib (rauaühendid).

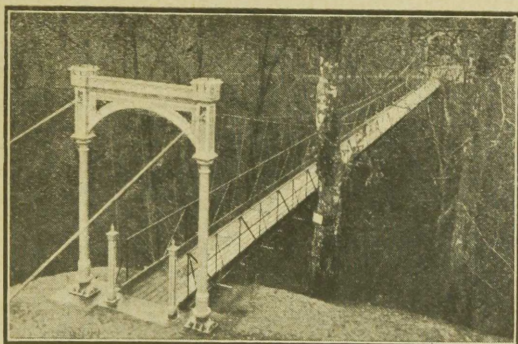
Kuna 2 ülalmainitud tähtsamat kaevu annavad laitmatut vett, siis ei saa ülejäänud 72 veevõtmiskoha kohta seda mitte ütelda, peale mõne üksiku; ainult 11-s neist oli hea vesi, 34-s aga kahtlane ja 27-s halb. Kloorisisaldis oli neis 72 veeproovis võrdlemisi kõrge: alla 10 mg kloori 1 liitris ainult 4-s, 10—20 mg 9-s, 20—30 mg 2-s, 30—50 mg 12-s, 50—100 mg 18-s ja üle 100 mg 27-s veeproovis. Üksikutes tõusis kloorisisaldis kuni 861 mg-ni. Paljudes vetes leidus keemiliste

reostumise tunnuseina ammoniaaki ja salpeetrishapendit, olgugi kaunis vähesel määral. Rauda leidus 13-s veeproovis 56-st. Kareduse poolest oli karedusega alla 10 Saksa kraadi 1 proov, 10—20° 34, 20—30° 29 ja üle 30° 8 proovi. Seega oli keskmise karedusega ja karedaid veesid suur enamik, väga karedaid ainult 8 ja pehmeid ainult 1. Muude andmete kohta vt. tab. raamatu lõpus.

Põhjaveed asuvad 2,5—15 m, keskmiselt 6 m sügavusel. Kevadise suurveega tõuseb põhjavee pind kõrgemale ja imbub kohati majade keldritesse. Kesklinn ja osa Uuslinna varustatakse veega kahest puurkaevust torustiku kaudu; nendest on tapamaja juures asuv linna puurkaev 89,9 m ehk 295 jalga sügav, teine, linavabrikult renditud puurkaev on 154,4 m ehk 565 jalga sügav; kokku annavad mõlemad kaevud linna veevärgile maksimaalselt 31 980 l tunnis. Kui aluseks võtta minimaalseks veehulgaks iga elaniku kohta 80 l ööpäeva peale ja veevärgi vett tarvitav elanikkude hulk 5 000—6 000 ümber, siis rahuldab linna veevärk täiel määral oma ülesandeid, kuna muu osa linna elanikke tarvitab lahtiste kaevude vett. Veevärgi kaevude ja torustiku suuremaid rikkeid ega parandusi viimasel ajal ei ole olnud. Senini tehtud analüüside järgi linna puurkaevude vee füüsikaalse ja keemilise omaduste kohta on linna veevärgi vesi tervishoiuliselt igapidi hea. Linna veevärgi torustiku pikkus oli enne Eesti aega 3,750 km, Eesti ajal on (incl. 1932) torustikku pikendatud 2,300 km võrra; seega on praegu torustiku pikkus 6,050 km, mis ühendab 228 krunti. Vee tarvitamise hulk viimaseil aastail on olnud järgmine: 1929./30. a. 731 523 hl (hektoliitrit), 1930./31. a. 705 666 hl, 1931./32. a. 707 423 hl. Veevärgi vee kõrval tarvitab ligi pool osa linna elanikkudest kaevuvett. Erakaevusid leidub Kantreküla, Kivistiku ja osalt Uuslinna linnaosades pea iga maja hoovis, kokku 600 ümber, nendest on 400—450 ümber lahtisi kaevusid ja 150—200 ümber pumpkaevusid. Varemalt ehitatud kaevud on enamalt jaolt puust või kivist raketega, kuna uuemal ajal ehitatud kaevudel on raked betoonrõngastest. Kaevud on keskmiselt 4—8 m sügavad, kohati asetseb aga kaevuvesi kõigest 2 m maapinnast sügaval. Puuraketega lahtistest kaevudest on umbes 50—60 täiesti katmata, seega tervishoidlikkudele nõuetele mittevastavad. Linnaarsti poot ettevõetud üksikasjaline kaevude revideerimine ja kaevude vee analüüsimine selgitab nende kõlvulisuse ning puudused tervishoidlikust seisukohast.

Vihmaveed ja elumajade reoveed juhitakse reoveekanalisatsiooni; selle üldpikkus oli enne Eesti aega 6,185 km, Eesti ajal on juurde ehitatud torustikku (incl. 1932) 8,120 km, seega on praegune torustiku üldpikkus 14,305 km, mis ühendab 306 krunti. Kanalisatsioonivõrguga on ühendatud kesklinn ning osa linnäärsetest linnaosadest; kanalisatsioonivõrku on linnaservadel järjekindlalt täiendatud. Kesklinnas on enamikus suuremais majades ning Uuslinnas paaril

tänaval veeklosetid sisse seatud, mille mustus samuti juhitakse kanalisatsiooni. Reoveed on juhitud torustiku kaudu järgmistesse väljalaske-kohtadesse: I) osa Uuslinna reovett Meeme, Kunderi, Uue, Allika ja Mõisa tänava raioonist, mis klosetimustust ei sisalda, jookseb Allika tänava otsast mööda lahtist kraavi heinamaale, kuhu ta laiali valgub; II) osa Kivistiku reovett Jakobsoni tän. ning Tartu mnt. otsast jookseb mööda lahtist kraavi Pihlaka tän. kaudu linna karjamaale ja ei ulatu järveni. Klosetimustust see osa ei sisalda; III) Järve ja Aasa tän. reoveed ühes läheduses asuvate saunade reoveega jooksevad Karja tän. juurest lahtist kraavi pidi läbi linna karjamaa järve; see torustik on ühenduses kollektor IV-ga, nii et temasse suurvee ajal võib vihmavett sattuda; IV) reoveed Jakobsoni, osa Posti, Eha, Väikese, osa Tartu, Mäe, Oru ja Supeluse tän. piir-

Rippuv sild Lossimäel. — Le pont suspendu sur la montagne des ruines du château de Viljandi. — Hängebrücke auf dem Schlossberge bei Fellin.

konnast ühes tapamaja ja haigemaja reovee ja klosettide mustusega on juhitud peakanalit mööda linna heinamaa ääres Trepimäe all asetsevatesse settimisanimatesse, mis on raudbetoonist ja 1931. a. vanast puufiltrist ümber ehitatud; betoonfiltrit aeg-ajalt puhastatakse. Nimetatud settimisfiltrist on reoveed juhitud mööda kraave järveäärsele linna-heinamaale, kuhu nad laiali valguvad; V) Juudi ja Lutsu tän. reoveed on juhitud torustiku kaudu linna-heinamaa kraavidesse; VI) samuti on Lossimäe ja linna vahel asuva oru kaudu heinamaale juhitud osa kesklinna reovett, mis kogutakse Lembitu pst, Lossi, osa Tallinna, Jakobsoni, Uue, Posti tän. ja turuvälja piirkonnast; VII) reoveed Kantrekülast, raudteejaamast, Raudtee ja osa Tööstuse tän. (Viljandi Piimaühisus) piirkonnast voolavad üle Kirikumõisa tän. raudteeäärsele sooheinamaale; VIII) sama teed lähevad Vene tän. reoveed; IX) osa Kirikumõisa ja Köstri tän. reovett ühes viimasel asuva Peipsi jahuveski veega (tarvitab reovett puusöe-

gaasi-mootori jahutamiseks, mille tõttu reoveele lisandub rohkesti puutõrva ja vesi haiseb) on juhitud lahtist kraavi mööda Valuojasse; X) osa Uuslinna reovett Köhleri, Kivi, Uueturu välja ja Leola tän. piirkonnast on samuti ajutiselt juhitud Valuojasse pealpool Vaksali teed; edaspidi ühendatakse see väljalaske-koht järgmisega; XI) reoveed Uueturu, Pika, osa Tartu ja Tallinna tän. piirkonnast on juhitud mööda Vaksali tän. läbi tsementbetoon-settimisanuma Gross'i nahavabriku juures Valuojasse; samas kohas voolab ojasse ka ojakaldal asuva nahavabriku reovesi.

Tartu tänav Viljandis. — La rue de Tartu dans la ville de Viljandi. — Dorpater Straße in Fellin.

Nagu näha, lastakse suur osa reovett linnaäärsetele heina- ja karjamaale; linna pinnavesi sellest ei reostu. Üks väljalaske-toru suubub järve ülalpool supelpiirkonda selle otseses lähikonnas; selle osa reoveed reostavad kahtlemata järvevett; kolme Valuojja juhitud väljalaske reoveed satuvad koos Valuoja veega järve umbes 1 km allpool supelpiirkonda; need võivad vahel tuuliste ilmadega seguneda kogu järve veega, seega ka supelpiirkonna veega, nii et ka nende reovete järvelaskmisel tuleks veed enne bioloogiliselt küllaldaselt puhastada. Valuoja kaudu jooksevad linnast järve ka umbes 3 km eemal asuva Jämejala vaimuhaigla reoveed. Linna serval ja uuemates linnaosades kallatakse suurem osa maja reovett aukudesse; et need pole igal pool veekindlad, siis ei jäta ka see asjaolu mõju avaldamata ümbruskonna kaevudele. Eriti sageli leidub reostustunnu-seid Kantreküla kaevuvetes, missugune linnaosa selles suhtes on

kõige halvemas seisukorras, Linna serval asuvad tööstus-ettevõtted juhivad oma reoveed puhastamatult heinamaa madalamatesse kohtadesse. Majadest, kus veeklosetid olemas, juhatakse väljaheited niisama reoveetorustikku; kus aga veeklosetid puuduvad, sealt viiakse mustus kinnistes aamides linnast välja. 1932.—33. a. talvel on linnavalitsuse poolt hädaabitööde korras järveäärsele heinamaale Valuoja järve suubumise juurde neli sadestuse basseini ehitatud (2 à 25×100 m², 1 — 25×135, 1 — 25×150 m² suured), missugused peamiselt väljalaske-koha VI (kesklinna) reoveed enne järve laskmist puhastavad.

Tähtsamatest tööstus-ettevõtetest Viljandis oleks nimetada järgmised: linatööstusi 2, kompvekitööstusi 2, veini- ja likööri- tööstusi 2, tuletikuvabrikuid 1, nahatööstusi 3, riidevärvimistööstusi 2, trükitööstusi 2, lauatööstusi 2, jahutööstusi 6, rauatööstusi 4, tsemendi ja betoonitööstusi 2. Peale selle on linna ettevõtetest tegevuses: elektri alajaam, veevärk ja tapamaja. Eratööstused ja ettevõtted asuvad enamasti linna servadel, mille tõttu ka nende poolt linna õhurikkumist märgata pole. Kortereid töölistel tööstusettevõtete juures ei ole, töölisel elavad linnas erakorterites. Tööstusettevõtetes töölistele ja nende perekonna-liikmeile arstiabi andmine on korraldatud Viljandi haigekassa kaudu, kes tasub ravimise, rohtude ja haigemaja kulud ning maksab abirahad.

Peale selle on Viljandis juukse- ja habemeajamis-ärisid 12, pagaritööstusi 18, limonaaditööstusi 2, õlleladusid 2, saunu 4.

Kauplusi on Viljandis kokku 180, nendest toiduainete-kauplusi 92, viimastest on piimamüügi-õigusega 54; lihakauplusi ühes vorstitööstustega 13.

Turgu korraldatakse linnas 3 korda nädalas (teisi-, nelja- ja laupäeviti) kella 7—13 linna uuel turuplatsil, kuhu nii heina- ja puuturg kui ka toiduainete turg 16. maist 1933 lõpulikult üle on viidud. Senine turuplats jäaks linnaplatsiks ja puiestikuks. Laatasid peetakse 10 korda aastas, neist 9 korda à 2 päeva ja 1 kord 8 päeva (aastalaat); loomalaat on korraldatud Uuelturul.

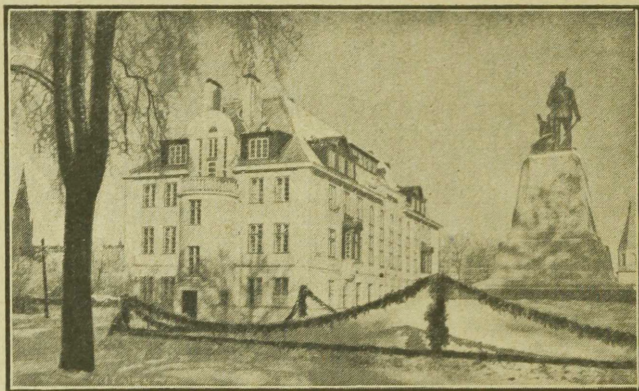
Restorane on Viljandis 11, nendest 4 nn. kinnist, 6 ühenduses võõrastemajaga, peale selle raudteejaama einelaud. Võõrastemaju on 7, söögimaju ilma alkoholita 3. Tervishoiu ja puhtuse järelevalve tööstusettevõtetes, toiduainete-kauplustes, turul, võõrastemajades ja restoranides allub linnaarstile ja linna puhtusekomisjonile, samuti on tervishoidliku kontrolli all linnaarsti kaudu kõik võõrastemajade ja hotellide teenijad.

Viljandi linnas olid 1932. a. järgmised tervishoiulised asutised: a) linna poolt ülalpeetavad: linnahaigla, emade- ja laste-nõuandla, linna-apteek ühes seal juures asuva keemia- (1931. a. on tehtud 245,

peamiselt toiduainete, uurimist) laboratooriumiga; 2 eraapteeki; b) maavalitsuse poolt ülalpeetav bakterioloogialaboratoorium ning c) tiisikusehaigete nõuandekoht, mis vastava seltsi poolt ülal peetakse, lastekodu ja 2 vanadekodu.

Linnahaiglal on 3 osakonda: haava-, sünnitus- ja naistehaiguste ning sisehaiguste-osakond. Haavaosakond asub linna vana haigemaja ruumides, Väike tän. 6, kahekordse kivimaja teisel korral. Sel osakonnal on kokku 16 ruumi: nendest haigete all 9, kokku 32 voodiga. Osakonna põrandapinna üldsuurus on 373 m², sellest haigetubade põrandapinda 159 m² ning õhuruumi 440 m³. Personaali on haavaosakonnas: arste — 1, õdesid — 2, põetajaid — 4.

Sünnitus- ja naistehaiguste osakond, 20 voodiga, asub sama maja alumisel korral. Temal on kasustada 9 tuba, neist 6 haigete all. Peale

Eesti Panga Viljandi osak. hoone. — Succursale de la Banque Estonienne à Viljandi (Fellin). — Abteilung der Eesti Pank (Estnischen Bank) in Fellin.

selle on osakonnal sünnitustuba ja ambulantsiruum. Samal korral asuvad ka haigemaja üldruumid: köök, röntgenikabinett, personaali söögituba ja kantselei. Põrandapinda on sel osakonnal üldse 315 m², sellest haigetubade põrandapinda 142 m² ning õhuruumi 397 m³. Personaali on osakonnal: arste — 1, ämmaemand-õdesid — 2, põetajaid — 3. 1931. a. oli osakonnas ravimisel 404 haiget (enamik sünnitajad), nendest suri haiglas 4; osakonnas võeti ambulatoorselt vastu 69 haiget.

Sisehaiguste-osakond asub eraldi uues kahekordses majas, Mäe tän. 4, ja mahutab endasse peale sisehaiguste-osakonna veel nakkus- ja suguhaiguste-osakonna ning alumisel korral emade- ja laste nõuandla. Osakonnal on kasustada 38 ruumi; neist on statsionaarsete luest ja tripperit põdevail meeshaigeil kasustada 2 tuba, nakkushai-

gete eraldamiseks 4 tuba ja tiisikusehaigetel 2 tuba (9 voodiga); nii sugu-, nakkus- kui ka tiisikusehaigete-osakonnal on omaette vannitoad ja klosetid. Põrandapinna üldsuurus sisehaiguste-osakonnal on 535 m², sellest haigetubade all 200 m², ning õhuruumi viimastel 640 m³. Personaali on: arste — 1, õdesid — 1—2, põetajaid — 4. 1931. a. oli sisehaiguste-osakonnas ravimisel 394 haiget, missugustest suri haiglas 45, (11,4%); ambulatoorselt võeti vastu 1 015 haiget, nendest enamik suguhaiged — lues ja meestetripper, kuna tripperinaishaiged kuuluvad ambulatoorselt naistehaiguste-osakonna alla. Alates 1933. a. on linnahaiglal üldjuhataja-arst, kes juhib haigla tegevust ja on selle eest vastutajaks.

Kokku oli 1931. a. Viljandi linna haigla I—II klassi haigete päevi 2 429; III kl. haigete päevi linnast 4 733, maalt ja väljastpoolt 11 158; suguhaigete päevi 1 465; tiisikushaigete päevi 2 640; seega ühtekokku 22 425 haigete päeva.

Sisehaiguste-osakonna hoone alumisel korral asuv Viljandi linna emade- ja laste arstlik nõuandla töötab ühtlasel alusel teiste sarnaste asutistega riigis. Arstlikku nõu ja ambulatoorset abi saavad kõik lapsed kuni koolieani. Abiandmine on tasuta, vaesed lapsed linnast saavad tasuta ravimid. Personaali hulka kuuluvad 1 arst ja 1 õde. Hoolealuseid oli 1. aprillil 1932. a. 632. Vanuse järgi jagunesid hoolealused: 0—1 a. 97, 1—2 a. 154, 2—7 a. 483, üle 7 a. 19; poeglapsi oli 362, tütarlapsi 391. Abielus sündinuid 655, väljaspool abielu 98. Peale selle anti nõuandlas arstlikku nõu rasedatele. Üldse käis ambulantsis 2 729 isikut; kodus käis arst haigete hoolealuste juures 129 korda. Õe visiitide arv aasta jooksul oli 1 760, sellest haigete laste juurde 650, tervete juurde 1 110. Rõugepanemine linnas sünnib samuti nõuandlas: 1931./32. a. pandi rõugeid 167 lapsele.

Linna haigla juures asub ka 1930. a. sisseseatud formaliini-auru desinfektsioonikamber.

Viljandis 1932. a. tegelevatest 22-st arstist olid 19 erialalised. Muust registreeritud tervishoiupersonaalist oli 1932. a. loomaarste 2, hambaarste 4, ämmaemandaid 6, velskereid 2 ja masseerijaid 1.

Osa Viljandi linna maa-alast on tervishoiu kaitse alla võetud (Lossimäe ümbrus, osa järvest ja järve kaldaist) alates 30. III. 1925. aastast (vt. Riigi Teataja nr. 57/58, 7. apr. 1925. a.).

1932./33. õppeaastal oli Viljandis koole kokku 6, nendest 3 linna algkooli, 2 keskkooli (Haridusseltsi gümnaasium — tütarlastele ning Maavalitsuse gümnaasium — poistele), linna naiskutsekool, kuna linnagümnaasium 1932. a. likvideeriti.

Viljandi linnakoolivalitsusele alluvais viies koolis õppis 1931. õppeaasta esimesel poolel 934 õpilast ja õppeaasta teisel poolel 925

õpilast. Kooliaasta jooksul toimetati kooliarsti poolt kõikide õpilaste järelevaatust kahel korral.

Kooliarsti poolt järelevaadatud õpilastest olid hea toitumusega 607 õpilast, kusjuures kõige kõrgem protsent hea toitumusega õpilasi oli linnagümnaasiumis. Algkoolides kõikus hea toitumusega õpilaste protsent 40 ja 50 vahel. Õpilasi, kelle toitumus tunnistati kooliarsti poolt nõrgaks, oli koolides kokku 311. Hea kehaehitusega õpilasi oli koolides üldse 380, neist algkoolides 27—32 protsenti, kutsekoolis 54 prots. ja linnagümnaasiumis 68 protsenti. Kehaehituse poolest rahuldavateks tunnistati 532 õpilast, nõrkadeks aga 6 õpilast. Nõrga kehaehitusega õpilaste hulka kuulusid need, kellel olid pikaldased haigused, nagu luutiisikus jne. Neid õpilasi oli algkoolides 0,5 protsenti ja linnagümnaasiumis 1 protsent.

Haigete ja vigaste hammastega õpilasi oli möödunud kooliaastal eriti palju. Õpilasi, kellel oli 1—3 vigast hammast, oli kokku 317, 3—6 hammast — 322 ja neid, kellel vigaseid hambaid enam kui 6 — 113 õpilast.

Nakkushaigustest tuli ette ja registreeriti kooliarsti poolt: influentsat 56 juhtu, tuulerõugeid 28, läkakõha 4, kopsutiisikust 3, sarlakit 3 ja kõhutõbe 1 juhtum. Tõsisemaid õnnetusi luumurrete näol oli 3.

Kooliarstil on tulnud haigetele õpilastele kodus arstiabi andmas käia 74 korral, kuna õpilased ise on käinud arsti juures abi saamas 675 korda. Peale selle on kooliarst käinud iga nädal kord koolides õpilaste seisukorraga tutvumas ja vajaduse korral abi andmas. Õpilastele on kooliaasta jooksul kaitserõugeid pandud üks kord, nimelt sügisel, õppeaasta alul. Rõugeid on pandud kokku 217 õpilasele, kusjuures rõugepanemine andis positiivseid tagajärgi 111 (51%) õpilase juures.

Mis puutub Viljandi linna hoolekande-tervishoiu tegevusesse, siis on sel alal palju korda saadetud. Peale 1926. a. Viljandi linnavalitsuse poolt asutatud emade ja rinnalaste nõuandla töötab Viljandis lastekodu, kuhu võetakse hoolealuseid alates kolme aasta vanusest. Hoolealused saavad täieliku ülalpidamise kuni 18. aastani. Lastekodul on tarvitada osa ruume „Stifti“ vanadekodu ruumest Jakobsoni tänaval. Peale selle töötab suviti Viljandis lasteaed.

Ka laste suvekoloniid on Viljandi Lastekaitse Ühingu poolt korraldatud. Suvekoloniid asuvad Pärsti mõisas. Sinna võetakse nõrga tervisega ja kiduraid lapsi vastu.

Linna vaeste hooldamine toimub linna Hoolekande-osakonna kaudu. Hoolealused saavad toetust kas kodus või on paigutatud hoolekande-asutistesse. Viimaseid on kaks: linna vaestemaja ja „Stifti“ nimeline asutis saksa soost hoolealustele. Viimased saavad ülalpidamise linnalt. Hoolealuseid oli 1931./32. aasta lõpul vanade-

kodus — 65, „Stiftis“ — 11 ja koduseid hoolealuseid: vanu 284 ja lastega perekondi 77. Arstlik abi hoolealustele on linna poolt tasuta, samuti ravi haiglas. Haiglas raviti 1931./32. a. 147 isikut makсутa. 1933. aasta sügisel valmib Viiratsi mõisas uus moodne vanadekodu.

Laste toitluspunkt, mis teotseb talvekuudel, andis 1931./32. a. 165 lapsele riigi toetusega ja Lastekaitse Ühingu kaudu 126 lapsele sooja lõunasöögi.

Viljandi uus raekoda. — Hôtel de ville. — Fellinsches Ratshaus.

Vaimuhaigeid on rahvalugemise andmeil Viljandi linnas ja maakonnas kokku 324. Iga 10 000 elaniku kohta tuleb 42,1 haiget. Nõnda seisab Viljandi maakond ühes linnaga vaimuhaigete arvu poolest esimesel kohal. Nähtavasti aitab selle arvu tõstmiseks kaasa Jämejala vaimuhaigetemaja, kuhu paigutatakse haigeid ka teistest maakondadest ja linnadest. Vaimuhaigete eest hoolekanne toimub Tervishoiuosakonna kaudu. Rahulikud vaimuhaiged, kes iseendale ega seltskonnale kardetavad pole, on kodus oma vanemate ja sugulaste juures. Toetust saavad nad üldisel alusel teiste hoolealustega. Rahu-

tumad vaimuhaiged ja vaimuhaiged, kes ravimist vajavad, on paigutatud Jämejala või Seevaldi vaimuhaigetemajja või Tartu vaimuhaigete-kliinikusse. Hoolealuseid-vaimuhaiged, kes perekondlikul hooldamisel, oli 1931./32. majandusaastal — 7.

Invaliidide eest hooldamist linna poolt ei ole. Seda korraldab „Vigastatud Sõjameeste Ühing.“

Spordivälju on Viljandis kaks: üks neist kuulub kaitseliidule, teine on linna oma, ühine kaitsevæle ja kaitseliidule. Tennisevälju

Vabadussõjas langenute mälestussammas. — Monument à la memoire des soldats morts pendant la guerre d'indépendance. — Das Denkmal für die im Freiheitskriege Gefallenen.

on samuti kaks: üks kuulub veespordi-klubile — järve ääres, teine era-tenniseplats — maagümnaasiumi hoovis. Viljandi Tennise- ja Viljandi Veespordi-klubile kuulub ka rida paate, mis on väljaüürimiseks paadisilla juures; samas asub ka klubi paviljon ühes kohvikuga. Linna supelraioon asub järve ääres Trepimäe kohal paadisilla juures. Seal on eraldi supelmaja meestele ja naistele. 1932. a. suvel hakkas linnavalitsus supelraiooni kallast kruusaga täitma, et sellest moodustada liivaranda. Liivaranna valmimisel ehitatakse ka uued, eskujulikud supelmajad, muretsetakse lamamistoolid, rannakorvid jne. Seni tarvitab supelmaju vähene osa suplejaid, suurem osa eelis-

tab suplemise puhul viibida järvekallastel vabas looduses; suplemiseks eriti lugupeetav on kõrge kallas üle järve. Kaitseväl on olemas oma kinnine ujumisbassein, mis asub veidi allpool Valuoja sissejooksu järve.

Viljandi omab teatrit, mida ülal peab teatriselts „Ugala“. Teatril on alaline palgaline näitetrupp; ette kantakse operette ning sõnalavastusi. Peale selle on Viljandis kolm kinot.

Viljandi linnal on looduslikult väga ilus asetus: kõrgel järvekaldal, ümbritsetud ühelt poolt nn. „Lossimägedega“, mis moodustavad ühes Viljandi linna lossivaremete, rippuva silla ja suurepärase pargiga linlastele parima jalutuskoha. Lossimägede park hoitakse linnavalitsuse poolt korras: on ehitatud terve rida jalgteid, asetatud pinke, suviti korraldatakse kontserte jne. Peale selle on linlaste armsaks jalutuskohaks saanud Uuslinna serval asuv nn. Uueveski org, mis moodustab ühe osa Viljandi ürgorust. Siia koguneb suvepäevadel rahvast murruna, eriti ka lapsi, võtma päikesevanne ning karastama end Uueveski ojas. Ka siin on näha linnavalitsuse hoolitsevat kätt: on korraldatud teid, supelbassein lastele jne. Linna lähedal on ilusamateks kohtadeks Siniälliku ja Loodi, kuhu suvel rohkesti väljasõite korraldatakse.

Põltsamaa linn.

Ville de Põltsamaa. — Stadt Oberpahlen.

Põltsamaa linn asetseb lauskja Põhja-Viljandimaa keskkohas. Ta on loomulikuks keskkohaks ümbruses asetsevatele valdadele, mis asetsevad suuremaist keskkohist (Viljandi, Tartu) liiga kaugel. Nii on siia koondunud hariduslikud asutised ning ühingud, kaubanduslikud ja tööstuslikud ettevõtted.

Maapind linna kohal on lame, väikese kallakusega itta; linna, muidu üksluisesse ja vähepakkuvasse väljanägemusse toovad vaheldust linna keskelt läbivoolav kiirevooluline Paala jõgi ühes sildade ja paisudega, samuti rohked puistikud ja aiad. Suvel upub Põltsamaa rohelisse ja eemalt paistab silma Põltsamaa kiriku torn ja üksikute hoonete katuseid. Ümbrus on ühetooniline — enam-vähem lamedad põllud ja heinamaad.

Linna ehituseline iseloom on mõjustatud Paala jõest ja kolmest teest; jõgi jaotab linna peaaegu pooleks, kuna teed omakorda 3-e teljena linna kolmeharulisust tingivad. Kaks haru annab Lossi tänav, kolmanda — Jõgeva tänav; nende tänavate ühtimiskohal asetseb turuplats. Põltsamaa majad, peale mõne üksiku, on enamasti ühekordsed puumajad. Nägusamad ja suuremad ehitised on koondunud suure silla ümbrusse.

Linna õigused sai Põltsamaa 1926. a.

1. I. 1926. a. oli Põltsamaal 2 654 elanikku, 1. I. 1929. a, 2 965 elanikku, 1. I. 1932. a. 3 408, neist 1 582 meeste- ja 1 826 naisterahvast.

1931. a. alul oli Põltsamaal 300 elumaja.

Liiklemisteedeks on Põltsamaal ainult maanteed; tähtsamad neist on Põltsamaa-Jõgeva maantee (31 km), mille kaudu toimub elav kaupade ja reisijate vedu omnibustel ja muudel veoriistadel; vähem kasustatakse lühemat Põltsamaa-Võhma (26 km) maanteed, mis ühendab Põltsamaad Pärnu-Mõisaküla-Tallinna kitsarööpalise liiniga. Vähemtähtsatest teedest oleksid nimetada: Põltsamaa-Kursi-Tartu, Põltsamaa-Paide, Põltsamaa-Viljandi maantee. Suvel on omnibuse otseühendus Tartu (61 km) ja Viljandiga (49 km).

Linna maa-ala koosneb kahest osast — Paala jõe paremal kaldal asub nn. Vana-Põltsamaa, kus on asulastik vanem; siin asub ka loss ühes lossipargiga; pahemal kaldal on Uue-Põltsamaa osa noorema asulastikuga. Linn võtab oma alla 539,75 ha suuruse maa-ala, sellest maast on linna päralt 501,54 ha, riigimaad 15,0 ha ja eramaad 23,21 ha.

Sellest maast on ehitiste all 113,58 ha (ehituskruntide all 157,65 ha), tänavate ja platside all 27,5 ha, parkide, aedade ja puisteede all 19,7 ha, surnuaedade all 5,8 ha, põllu-, karja- ja heinamaad on 316,9 ha ja tühja maad 40,07 ha.

Põltsamaa linna tänavate üldpikkus on 21,16 km, pindala 275 000 m² (platsidega koos); kõnniteed on puudulikud ja ei ole eraldi arvestatud. Sõiduteedest on munakividega sillutatud 1,85 km, prügitatud 2,70 km ja prügitamata 16,61 km. Tänavaid valgustatakse elektriga; valgustatud tänavaid on 4 km pikkuses. Valgustamisaeg pimedail aegadel kestab õhtul kella 4,5 p. l. kuni kella 12 öösi ja hommikul kella 6—8. Valgustuspunkte on 38.

Tööstusettevõttest oleks nimetada eeskätt Eesti Tarvitajate Keskühisuse (ETK) tehaseid, mis koosnevad veinivabrikust ühes juurdekuuluva suure viljapuu-aiaga, piiritusevabrikust ja kohvipõletamis-vabrikust; peale ETK tehaste on veel 3 veskit, 2 värvimistööstust, 1 rauatööstus, 2 mehaanilist puutööstust ja terve rida teisi, vähemaid tööstusi mitmesugustelt aladelt. Linna ettevõtetest oleksid mainida elektrijaam, viinapood ja tapamaja; viimane on aga veel õige primitiivne. Ühisettevõtetest oleks nimetada Põltsamaa ühispiimatalitus; mis kuulub suuremate ning paremate hulka Eestis. Piimatalituse reovesi lastakse 3 km pikkuse kanali kaudu Paala jõkke; enne jõkkesattumist läheb reovesi mitmest sadestuskaevust läbi.

Suurem jagu kauplusi on koondunud Lossi ja Jõgeva tänavale; toiduainete-kauplused kuuluvad linna tervishoiu-komisjoni järelevalve alla. Turule toodav liha peab loomaarsti kontrolli alt läbi käima, kuna teiste turuletoodavate toiduainete kõlvulisuse üle valvab politsei ja turuülevaataja ühes linnaarstiga.

Arstiabi saamiseks on 20-voodiline haigemaja, mida üleval peab Põltsamaa linnavalitsus koos Viljandi maavalitsusega. Haigemaja asetseb varemni üüriruumides, 1929. a. peale aga omas majas. Haigemajas on 3 osakonda: haava-, sise- ja naistehaiguste jaoks; 10, 5 ja 5 voodiga. Haigemaja personaali moodustavad linnaarst, 1 õde ja sanitar. Peale haigeruumide on olemas ruumid laboratooriumi ja röntgenikabineti tarvis. Haigemaja juures on olemas ka desinfectsiooniabinõud. Avalikke ambulantsse on 1, nimelt haigemaja ambulants, 1 emade ja laste nõuandepunkt.

Arste on Põltsamaal 5, neist üks linnaarst ja teine Põltsamaa jaoskonna-arst, peale selle on 1 loomaarst, 2 hambaarsti ja 3 ämmaemandat. Apteeke on 1, rohukauplusi 2.

Kalmistuid on üldse 3, mis kõik asetsevad linna piirides. Kõige suurem ja vanem neist on „Maakabel“, asetseb kõrgemal kohal; ka ap.-õigeusuliste kalmistu asetseb kõrgemal kohal, nn. „Saksa kabel“ aga kaunis madalas kohas.

Põltsamaa elanikud saavad oma joogivee 2-st avalikust ja üle 80-st erakaevust. Enamasti on kaevud puurkaevud; pump- ja rake- tega kaevud kokku moodustavad kaevude üldarvust umbes ühe kolmandiku. Joogiveena tarvitatakse osalt ka Paala jõe vett, mis on keedetult enam-vähem kõlvuline, kuna roojastamist suuremal mää- ral ette ei tule. Tuletõrje saab vett peamiselt jõest, erilisi veereser- vuaare tuletõrje jaoks ei ole.

Põltsamaa joogiveevõtmiskohtadest on uuritud 14 veeproovi, neist kaks Põltsamaa jõest. 12-st kaevust olid raketega kaevud 1, pumpkaevud 8 ja puurkaevud 3. Kaevudest andsid head vett 6, kaht- last 1 ja kõlbmatut 5; Põltsamaa jõest võetud 2 proovi olid omadu- silt kahtlased. Kaevud olid võrdlemisi sügavad, sügavus kõikus 9,75 ja 36,27 m vahel, keskmiselt 17,6 m.

Kloorisisaldus oli alla 10 mg ühes liitris 5-s, 10—20 mg 1-s, 20—50 mg 2-s, 50—100 mg 2-s, üle 100 mg 4-s proovis. Ammoniaaki ei leidunud 7-s proovis, ülejäänud veeproovides leidis ammoniaaki 0,1—6,25 mg 1 liitris; salpeetrishappevabasid veesid oli 7, teistes kõikus salpeetrishappe hulk nõrkadest jälgedest kuni 0,36 mg 1 liit- ris. Rauda leidis ainult 3-s proovis. Kareduse poolest oli alla 10 Saksa kraadi 4 proovi, 10—20 kraadi 10 proovi; hapendumus tõusis ainult kahes veeproovis üle 5 mg O₂ 1 liitri kohta. Vesinikioonide kontsentratsioon (p^H) kõikus 7,2—7,4 piires (vt. tab. 27).

Kanalisatsioon on esialgu väga puudulik: ainult Lossi ja Jõ- geva tänaval on kokku 0,3 km torustikku. Vihmavesi juhitakse tä- navailt otse jõkke. Piimatalitusel ja tapamajal on mustavee-kaevud; piimatalituse rooveed juhitakse 3 km linnast eemale Paala jõkke.

Põltsamaal on üks avalik saun; vee võtab jõest ja laseb pesuvee tagasi jõkke. Peale selle on paljudes paremates eramajades vannit- toad.

Väljakäigukohti on kolmesuguseid: veeklosette on õige vähe, suurem osa väljakäigukohtadest on elumajast eraldi hoovis, osa aga elumajas sees. Väljakäigukohtadest veetakse mustus talvel linnast väljas asetsevale linnakarjamaale, osalt tarvitatakse mustust aedade ja aiamaa väetamiseks.

Meelelahutuse võimalustest oleks nimetada põllumeesteseltsi maja, mille saalis Põltsamaa asjaarmastajate näitetrupp kui ka sisse- sõitnud suuremate teatrite rändtrupid etendusi annavad; peale selle on terve rida muusika-, laulu- ja muid seltse. Samas majas töötab ka kino. Põltsamaa lossis on vastava seltsi poolt muuseum korral- datud.

Restorane on 3, peale selle põllumeesteseltsi einelaud. Kohvikuid on terve rida.

Avalikke parke on mitu, ilusaim neist on Suur park (end. lossipark) „Armastuse“ tee, „Musu“ ja „Mure“ mäega. Jõe kaldal asetseb nn. „Lillemets“, kena kasehiis ilusa muruga, ühtlasi asetsevad siin linna supelmajad; ka end. Uue-Põltsamaa parki, mis on ühiskümnaasiumi valdusel, võib rahvas kasustada; neile lisaks 2 kultiveerimata parki, nn. I ja II „plänk“. I-sesse on ehitatud spordiväljak.

Kirjandus.

Bibliographie. — Literatur.

1. *Bekker, H.*, Lühike ülevaade Eesti geoloogiast. — Koguteos „Eesti“ ja äratrükk sellest „Eesti loodus“ 1925. a. 97—149.
 2. *Granö, I. G.*, prof., Orienteeriv ülevaade: nr. 5 allikas, 1—17.
 3. *Grewingk, C.*, Geologie von Liv- u. Kurland 1861.
 4. *Köstner, N.*, Eesti sõdurite pikkus 1924. a. — Eesti Statistika, 1927., nr. 65.
 5. *Lasberg, E.*, Leepra. Eesti Demograafia, v. 4; 111—113, 1930. a.
 6. *Lepp, A.*, Öppeasutised 1922—1927. — E. Statistika, 1928, nr. 76, 200—210.
 7. *Lepp, A.*, Alg- ja keskkoolid 1926./27., 1927./28., 1928./29., 1929./30., 1930./31. õ. a. — E. Statistika, 1928, nr. 79, 341—361, 1929, nr. 88; 142—162, 1931, nr. 111, 73—96, 1932, nr. 126, 286—303.
 8. *Lüüs, A.*, prof., Sugemeid vigaste laste kohta Eestis, 1923.
 9. *Nõmmik, A.*, prof., Kodumaa mullastik. — Koguteos „Eesti“ ja äratrükk sellest „Eesti loodus“ 1925. a. 97—149.
 10. *Ohu, A.*, Tuuled Eestis.
 11. *Paldrock, A.*, prof., Uuemaid andmeid pidalitõbisist Eestis. — Eesti Arst, 1928, nr. 393—395.
 12. *Rammul, A.*, prof., Algkooli ruumid ja tervishoidlised tingimused, lk. 77—105; keskkooli ruumid ja tervishoidlised tingimused, lk. 175—182; koguteos „Haridus Eestis“, 1924.
 13. *Reiman, H.*, Haridus Eestis, 1924. Riigi Stat. Keskbüroo väljaanne.
 14. *Sresnevsky, B.*, prof., 25-jährl. Mittelwerte der Niederschläge 1886—1910. Dorpat, 1913.
 15. *Sütt, J.*, cand., Temperatuuri olud Eestis (käsi kirjas).
 16. *Tomberg, G.*, Linnade ja alevite rahvastik 1931. a. E. Statistika 1932, nr. 124, 173—177.
 17. Viljandi maakond. 1922. a. üldrahvalugemise andmed, vihik IX, 1924.
 18. *Volmer, L.*, dr., Sünnitusabi andmine Eestis. Käsi kiri.
- Peale loetletute on tarvitatud veel paljuid muid Eesti Statistika Keskbüroo väljaandeid.

Résumé français.

L'arrondissement de Viljandi (Fellin) est situé au centre de l'Estonie et confine au nord à l'arr. de Järva (Jerven), au est à l'arr. de Tartu (Dorpat), au sud à l'arr. de Valga (Walk) et au ouest à l'arr. de Pärnu (Pernau). L'étendue territoriale de l'arr. de Viljandi est de 4 057 km² et le nombre des habitants était d'après les résultats du recensement en 1922 de 77 013, dont 35 621 hommes et 41 392 femmes. Le nombre des habitants par 1 km² était 19. Le sous-sol de la partie au sud de l'arrond. de Viljandi est formé de grès rouge dévonique et de la partie au nord de calcaires siluriques et de dolomites.

Le climat de l'arr. Viljandi est tempéré continental. L'arrond. de Viljandi n'ayant que 10 stations de pluie, dont 8 sont en fonction depuis 20—26 ans et 2 depuis 11 et 14 ans, qui n'enregistrent la température de l'air qu'à 8 heures du matin et ces températures donnent une moyenne annuelle inférieure à la moyenne des températures enregistrées 3 fois par jour. La température moyenne annuelle corrigée est de 4,8° C. Le climat de la partie au sud de l'arr. Viljandi est plus sec et tempéré, que le climat de la partie au nord, où il y a plus de marais. La quantité de l'eau tombée par mois oscillait de 24 (fevr.) — 89 mm (août) et est en moy. de 546 mm par an (tabl. 3—5). Le nombre des jours avec l'eau tombée oscillait par mois de 11 (avril, mai, juin) — 16 (août) et est en moy. de 161 par an.

Le matériel des maisons d'habitation en l'arr. de Viljandi était bois en 88,0% (10 713), maçonnerie en 4% (782), matériel mixte en 4,3% (527), et argile en 1,2% (142). Le matériel des planches des 2 077 maisons d'habitation inspectées était de planches en 89,8%, de pierre en 1,4% et de gravier ou d'argile dans les autres. La surface de logement par mètre carré de fenêtres était de 10:1 en 9,7%, de 10—12 en 7,8%, de 12—20:1 en 32,1%, de 20—40:1 en 34,1%, 40 et plus:1 en 16,3%.

La hauteur de logement était de 1,5—2,0 m en 5,4%, de 2,0—2,5 m en 55,2% et de 2,5—3 m en 39,4%. Le cube d'air de logement par homme était moins 10 m³ en 6,4%, de 10—20 m³ en 23,8%, de 20—30 m³ en 22,2%, de 30—50 m³ en 27,7%, 50 m³ et plus en 19,9%. 62,2% des maisons d'habitation ont une maison de bain.

La provenance et la qualité des eaux potables sont données dans les tableaux 8 et 27. Le chiffre des puits inspectés dans les communes rurales est 190, dont 41% avaient l'eau bonne, 31,6% l'eau suspecte et 27,4% l'eau mauvaise.

Le nombre des écoles primaires dans l'arr. de Viljandi était en 1930/31. a. 83 avec 420 classes et 6 118 écoliers, le nombre des écoles secondaires était 5 avec 40 classes et 1 078 écoliers.

En 1926 il y avait dans l'arr. Viljandi y compris les villes 580 organisations (sociétés, unions) ou 76 par 10 000 habitants. Le nombre des laiteries coopératives était en 1931 41 et le nombre des laiteries particulières de 6.

D'après les résultats du recensement en 1922 la population de l'arr. de Viljandi était de 77 013 habitants (33 621 hommes et 41 392 femmes) dont étaient 97,6% (75 142) Estoniens, 0,88% (680) Russes, 0,83% (642) Allemands, 0,18% (134) Juifs, 0,04% (33) Suedois et 0,47% (358) autres. 83,4% de la population des communes rurales s'occupe de l'agriculture et 6,8% de l'industrie.

Le nombre des aveugles, des sourds et sourds-muets registrés était 502 ou 65,2 par 10 000 habitants; le nombre des aveugles était 229 ou 29,7 par 10 000 habitants. Pour toute l'Estonie le nombre des aveugles, sourds et sourds-muets était 46,3 et le nombre des aveugles 19,6 par 10 000 habitants. Le nombre des aliénés était en l'arr. de Viljandi 324 ou 42,0 par 10 000 habitants, pour toute l'Estonie 31,2. Le nombre des enfants infirmes dans l'arr. de Viljandi était 104 ou 13,5 par 10 000 habitants.

Les quantités d'alcool absolu, vendu sous forme d'eau de vie (40°) et d'alcool à 95°, étaient suivantes dans les années 1920—30: 1,163, 2,824, 1,944, 3,108, 2,087, 2,380, 2,408, 2,79, 2,49 et 2,002 litres par an par habitant.

La naissance dans l'arr. de Viljandi était en 1923—31 de 15,6—17,7 et en moy. de 16,4%; la mortalité était de 14,2—19,0 et en moy. de 16,5%; la mortalité des enfants moins d'un an était de 74—108 et en moy. de 85 par 1 000 des nés-vivants.

Le nombre des mariages était de 6,3—7,7 et en moy. 7,2%. Les données sur le mouvement, la mortalité par causes de décès, sur les maladies infectieuses sont dans les tableaux 11—22.

L'arr. de Viljandi est divisé en 11 districts médicaux, dans chacun desquels il y a un médecin de district et une sage-femme, salariés par l'administration de l'arrondissement. Le médecin de district est tenu pour ces honoraires fixes d'exercer des fonctions de médecin sanitaire, scolaire et de médecin pour les pauvres. En outre le médecin de district a le droit d'avoir une clientèle privée. L'arr. de Viljandi est divisé en 8 districts médicaux vétérinaires, dans lesquels il y a 5 médecins vétérinaires des districts. Les tabl. 24 et 25

donnent l'aperçu sur le fonctionnement des médecins vétérinaires et sur les maladies du bétail.

Le chef-lieu de l'arr. de Viljandi, la ville de Viljandi (Fellin) est située au bord du lac de Viljandi. L'étendue territoriale de la ville est de 1 005,53 ha, dont 250 ha sont occupés de maisons, cours et jardins privés, 38 ha de parcs, jardins publics et allées, 107 ha des eaux. En 1922 le nombre des maisons d'habitation était de 936 avec de 2 912 logements; 31. XII. 1930 le nombre des maisons était 1 087, et en 1932 1 146. La population de la ville de Viljandi était en 1922 10 684 (4 655 hommes et 6 029 femmes), dont 92,3% étaient Estoniens, 3,5% Allemands, 1,4% Juifs, 1,3% Russes et 1,5% autres.

Les parties centrales de la ville de Viljandi ont un réseau d'une bonne eau potable et un réseau d'égouts. L'eau potable du réseau provient de 2 puits tubulaires de profondeur 89,9 et 154,4 m. Les autres parties de la villes ont des puits privés (600 environ), dont 72 sont examinés: l'eau était bonne des 11 puits, suspecte de 34 et mauvaise de 27 puits.

Il y a dans la ville de Viljandi un hôpital municipal avec 32 lits, 1 pharmacie municipale et 2 privées, un laboratoire de bactériologie communale, un dispensaire pour les tuberculeux, une salle d'asile pour la première enfance et deux asiles de vieillards. En 1932 il y avait dans la ville de Viljandi 22 médecins, 2 médecins vétérinaires, 4 dentistes et 6 sages-femmes.

La ville de Põltsamaa (Oberpahlen) est située à la rivière de Paala et a une étendue territoriale de 539,75 ha, dont 501,54 ha appartiennent à la ville, 15,0 ha à l'Etat et 23,21 ha aux hommes particuliers. Le nombre des habitants était 1. I. 1926 2 654 et 1. I. 1932 3 408 (1 582 hommes et 1 826 femmes). En 1931 le nombre des maisons d'habitation était de 300. Il y a dans la ville un hôpital communale avec 20 lits et un dispensaire d'hygiène maternelle et infantile, 5 médecins, 1 médecin vétérinaire, 2 dentistes et 3 sages-femmes.

Zusammenfassung.

Der Fellinsche Kreis liegt im zentralen Teile von Süd-Estland und grenzt im Norden an den Jerwenschen, im Osten an den Dorpater, im Süden an den Walkschen und im Westen an den Pernauschen Kreis. Die Gesamtfläche des Fellinschen Kreises beträgt 4 057 km², die Einwohnerzahl war im Jahre 1922 nach den Angaben der Volkszählung 77 013 (35 621 männl. und 41 392 weibl.) oder 10 pro km²; gegen 23,3 im ganzen Reiche.

Den Untergrund des südlichen Teiles des Fellinschen Kreises bildet der devonische rote Sandstein, während der nördliche Teil unterlagert ist von dem silurischen Dolomite und Kalkstein.

Das Klima des Fellinschen Kreises ist gemässigt-kontinental. Die meteorologischen Daten stammen von 10 Regenstationen, von denen 8 Stationen 20—26 Jahre und 2 Stationen 11 u. 14 Jahre arbeiten — welche die Lufttemperatur blos um 8 Uhr morgens messen und daher ein etwas geringeres Jahresmittel ergeben, als das normale Jahresmittel ist, das aus den 3 mal täglich gemessenen Temperaturen berechnet wird. Die normale mittlere Jahrestemperatur beträgt 4,8° C. und steht also zwischen den entsprechenden Temperaturen des Pernauschen (5,1°) und des Dörptschen Kreises (4,5°). Das Klima des südlichen Teiles des Kreises, wo sich sehr wenige Moräste befinden, ist trockener und gemässiger als das des nördlichen Teiles, wo mehr Moräste sind. Die mittlere Niederschlagsmenge im Monat schwankte zwischen 24 (Februar) und 89 mm (August) und betrug für's Jahr 546 mm und ist somit grösser als das Mittel für den Dorpater Kreis (542) und kleiner als das Mittel für den Pernauschen (558) und den Jervenschen Kreis (580), welcher der regenreichste in Estland ist.

Die mittlere Tageszahl mit Niederschlägen schwankte nach Monaten zwischen 11 (April, Mai, Juni) und 16 (August) und betrug für's Jahr 161 (Tab. 3—5).

Von den Wohnhäusern im Fellinschen Kreise waren im Jahre 1922 aus Holz 10 713 (88,0%), 782 (6,4%) aus Stein, 527 (4,3%) aus gemischtem Material, 142 (1,2%) aus Lehm und 7 aus nicht angegebenem Material.

Von den in den letzten Jahren untersuchten 2 077 Wohnhäusern war der Fussboden aus Holz in 89,8%, Stein in 1,4%, in den übrigen Lehm oder Grand.

Das Verhältnis der Fensterfläche zur Fussbodenfläche war 1:10 bis in 9,7%, 1:10—1:12 in 7,8%, 1:12—1:20 in 32,1%, 1:20—1:40 in 34,1% und über 1:40 in 16,3%.

Die Höhe der Wohnstuben schwankte in 5,4% zwischen 1,5—2,0 m, in 55,2% zwischen 2,0—2,5 m und in 39,4% zwischen 2,5—3,0 m. Der Luftkubus pro Mensch war unter 10 m³ in 6,4%, 10—20 m³ in 23,8%, 20—30 m³ in 22,2%, 30—50 m³ in 27,7%, 50 und mehr in 19,9%, woraus zu ersehen ist, dass die Wohnstuben in der grossen Mehrzahl recht viel Luftraum pro Einwohner hatten (Tab. 6). Eigene Badestuben hatten 62,2% von den Wohnhäusern (Tab. 7).

Im Fellinschen Kreise in den Gemeinden wurden 190 Trinkwasserproben, meist aus Schachtbrunnen, untersucht, von denen 41% gut, 31,6% mittelgut und 27,4% schlecht befunden wurden (Tab. 8). In den Städten Fellin u. Oberpahlen u. in den Flecken wurden 155 Brunnen untersucht. Die genauen Daten über die Brunnen befinden sich in der Tabelle am Schluss des Buches.

Elementarschulen gab es im Fellinschen Kreise im Jahre 1930/31 83 mit 420 Klassen und 6 118 Schülern, Mittelschulen 5 mit 40 Klassen und 1 078 Schülern.

Vereine und Organisationen gab es im J. 1926 im Fell. Kreise 580 oder 76 auf je 10 000 Einwohner und somit war der F. Kreis an erster Stelle unter den 11 Kreisen Estlands hinsichtlich der relativen Zahl der Organisationen.

Kooperativ Meiereien gab es im Fell. Kreise im J. 1931 41 von 298 in ganz Estland, mit 6 567 Milchlieferanten. Diese Meiereien verarbeiteten im Jahre über 51 Mill. kg. Milch oder ja 1 368 200 kg pro Meierei. Privatmeiereien gab es in Estland 31, davon 6 im Fell. Kreise, welche über 5,5 Mill. kg Milch verarbeiteten.

Nach Angaben der Volkszählung von 1922 hatte der Fell. Kreis 77 013 Einwohner (35 621 männl. und 41 392 weibl.), von denen waren 37,1% verheiratet, 9,2% verwitwet, geschieden 0,1% und 53,6% ledig. Der Nationalität nach waren Esten 75 142 (97,6%), Russen 680 (0,88%), Deutsche 642 (0,83%), Juden 134 (0,18%), Schweden 33 (0,04%) u. andere 358 (0,47%). Nach der Konfession waren: evang. lutherische 86,6%, griech. orthodox 12,6%, römisch katholisch 9,1%, jüdisch 0,2%, Baptisten 0,1%.

83,4% der Einwohner des flachen Landes sind in der Landwirtschaft im weiteren Sinne beschäftigt, 6,8% in der Industrie.

Blinde, Taube, Stumme und Taubstumme waren registriert 502 oder 65,2 pro 10 000 Einwohner; Blinde waren darunter 229 oder 29,7 pro 10 000 Einwohner. In ganz Estland waren die entsprechen-

den Zahlen 46,3 und 19,6 Blinde pro 10 000 Einwohner. Körperlich Defekte oder Krüppel waren registriert 104 od. 13,5 pro 10 000 Einwohner. Geistig Anormale waren im Fell. Kreise registriert 324 oder 42,0 pro 10 000 Einwohner; in ganz Estland 31,2 pro 10 000 Einwohner. Von den am 1. I. 1929 in Estland registrierten 254 Leprösen waren aus dem Fell. Kreise 27; 1 von ihnen aus der Stadt Fellin u. 26 vom flachen Lande.

Spiritus und Branntwein (40°) auf absoluten Alkohol berechnet wurde im Fellinschen Kreise in den Jahren 1920—1930 verkauft 1,163, 2,824, 1,944, 3,108, 2,087, 2,380, 2,408, 2,79, 2,49, 2,002 Liter auf je 1 Einwohner.

Die Geburtsziffer in den Jahren 1923—31 schwankte für den ganzen Fell. Kreis von 15,6—17,7 u. war im Mittel $16,4\frac{0}{100}$; die Sterbeziffer schwankte zwischen 14,2 u. 19,0 u. war im Mittel 16,5; die Heiratsziffer schwankte von 6,3—7,7 u. war im Mittel $7,2\frac{0}{100}$. Die Sterblichkeit der Kinder von 0—1 Jahr schwankte von 74—108 u. betrug im Mittel 85 auf je 1000 Lebendgeborene. Die genauen Daten das öffentliche Gesundheitswesen betreffend, finden sich in den Tab. 11—21. Der Fellinsche Kreis ist in 11 Medizinal-Distrikte geteilt, in denen jeden 1 Arzt und 1 Hebamme, die von der Kreisverwaltung ein festes Grundgehalt beziehen. Der Arzt hat dafür bestimmte Pflichten zu erfüllen als Sanitäts-, Schul- u. Armenarzt (Tab. 22), er hat aber auch das Recht Privatpraxis zu treiben.

Veterinärärztliche Distrikte sind 8 aber Veterinär-Ärzte zur Zeit vorläufig bloß 5, so dass 3 Ärzte in je 2 Distrikten zu arbeiten haben. Von den in den Jahren 1928—31 registrierten Tierkrankheiten (Tab. 24) waren zu nennen Schweinerotlauf 89—356 u. Rindertuberkulose. Über die veterinärärztliche ambulatorische u. stationäre Hülfeleistung in den 3 Tierkliniken gibt Tab. 25 Auskunft.

Die Kreisstadt Fellin (Viljandi) ist auf dem hohen Nord-West Ufer des gleichnamigen Sees gelegen. Auf dem mittleren Teile der zwischen der Stadt und dem See gelegenen 100—400 m breiten Niederung befinden sich der Volkspark und Sportplatz.

Die Gesamtfläche der Stadt innerhalb ihrer Administrativ-Grenzen beträgt 1005,33 ha. Davon sind besiedelt 250 ha, freie Fläche 555,74 ha und Wasserfläche 107 ha (104 ha See, 3 ha Fluss) die Strassen und freien Plätze betragen 54 ha; die Parks, Garten u. Alleen 38 ha.

Von der 37,682 km betragenden Strassenlänge haben 33,832 km elektrische Beleuchtung. Im Jahre 1922 waren in der Stadt Fellin 936 Wohnhäuser mit 2 912 Wohnungen; 31. XII. 1930 waren 1 087 Wohnhäuser und im J. 1932 1 146. Die Einwohnerzahl betrug 1922 10 684 (4 655 männl., 6 029 weibl.) von denen waren Esten 92,3%, Deutsche 3,5%, Juden, 1,4%, Russen 1,3% und andere Natio-

nalitäten 1,5%. Am 1. I. 1932 war die Einwohnerzahl auf 12 841 (5 929 männl., 6 912 weibl.) gestiegen.

228 Grundstücke der zentralen Stadtteile werden aus 2 tiefen (89,9 m und 154,4 m) Bohrbrunnen vom städtischen Wasserwerke mit gutem Trinkwasser versorgt, während die übrigen Teile mit etwa der Hälfte der Einwohnerzahl sich mit Pumpenbrunnen und Kesselbrunnen — etwa 600 — begnügen muss.

Von den 72 untersuchten Privatbrunnen hatten 11 gutes Wasser, 34 verdächtiges oder mittelmässiges und 27 schlechtes Wasser. Gutes Wasser hat der wiederholt untersuchte Brunnen der Leinfabrik dessen Wasser auch zur Wasserversorgung der Stadt dient. Sehr gutes Wasser hat auch der Bohrbrunnen des Schlachthauses.

Die zentralen und einige peripheren Stadtteile, im Ganzen 306 Grundstücke, sind an das 14,3 km lange städtische Kanalisationsnetz angeschlossen, dessen Abwasser teils in Sickergräben gelangt, welche auf der am See gelegenen Wiese angelegt sind, teils auch in den See.

In der Stadt Fellin befinden sich 1 städtisches Krankenhaus mit 32 Betten, 1 Stadt-Apotheke mit einem chemischen Laboratorium hauptsächlich für Nahrungsmittel, 2 Privat-Apotheken, 1 bakteriologisches Laboratorium der Kreisverwaltung, 1 Beratungsstelle für Schwindsüchtige der Tuberkulose-Gesellschaft, 1 Kinderheim und 2 Altersheime.

Im Jahre 1932 waren in der Stadt 22 Ärzte, 2 Veterinärärzte, 4 Zahnärzte, 6 Hebammen, 2 Feldscher und 1 Masseur.

Eine schöne vielbesuchte Parkanlage befindet sich, durch eine Hängebrücke mit der Stadt verbunden, auf dem „Schlossberge“ mit den alten Schloss-Ruinen.

Oberpahlen (Põltsamaa) ist seit dem Jahre 1926 Stadt; liegt am Paala Flusse, hat innerhalb der Administrativ-Grenzen eine Fläche von 539,75 ha, von denen gehören der Stadt 501,54 ha, dem Reiche 15,0 ha und Privatpersonen 23,21 ha. Am 1. I. 1926 war die Einwohnerzahl 2 654, am 1. I. 1929 war dieselbe 2 965 und am 1. I. 1932 3 408 (1 582 männl. u. 1 826 weibl.). Am Anfange des Jahres 1931 betrug die Zahl der Wohnhäuser 300. Das städtische Krankenhaus mit 3 Abteilungen (chirurg., innere u. gynäkol.) u. 20 Betten, unterhält die Stadt zusammen mit der Fellinschen Kreisverwaltung. Das Krankenhaus hat auch ein Laboratorium u. ein Röntgenkabinett. In Oberpahlen befindet sich auch ein Ambulatorium beim Krankenhause, u. eine Beratungsstelle für Mütter u. Kinder. Von den untersuchten 12 Brunnen hatten 6 gutes, 1 verdächtiges und 5 schlechtes Wasser (Tab. 27). In Oberpahlen sind 5 Ärzte, 1 Veterinärarzt, 2 Zahnärzte und 3 Hebammen.

Viljandimaa joogivee uurimuse tulemused.

Résultats de l'analyse des eaux potables de l'arr. de Viljandi.

Resultate der Trinkwasseruntersuchungen im Fellinschen Kreise.

a	allikas,	<i>source, Quelle,</i>	+	vesi on kõlvuline	<i>l'eau est bonne,</i>
i	jäljed,	<i>traces, Spuren,</i>		ehk hea,	<i>das Wasser ist</i>
jõ	jõgi,	<i>rivière, Fluss,</i>			<i>gut,</i>
p	pumpkaev,	<i>fontaine à</i>	—	vesi on mittekõlvuline	<i>l'eau est mau-</i>
		<i>pompe, Pumpe,</i>		ehk halb,	<i>vaise, das</i>
pk	puurkaev,	<i>puits tubulaire,</i>			<i>Wasser ist</i>
		<i>Rohrbrunnen,</i>			<i>schlecht,</i>
r	raket. salvkaev,	<i>puits à margelle,</i>	?	vesi on kahtlane,	<i>l'eau est suspecte</i>
		<i>Kesselbrunnen,</i>			<i>ou médiocre,</i>
t	talu,	<i>la ferme,</i>			<i>das Wasser ist</i>
		<i>Bauerngehöft,</i>			<i>verdächtig</i>
tn	tänav,	<i>rue, Strasse,</i>			<i>oder mittel-</i>
vald	vald	<i>commune rurale,</i>			<i>mässig.</i>
		<i>Gemeinde,</i>			
üpt	ühispiimatalitus,	<i>laiterie cooper.,</i>			
		<i>Meierei kooper.,</i>			

Lahtreis 5—7 tähendavad arvud milligramme 1 liitr. vees. Vee kaarduse 1 saksa kraad = 1,79 prantsuse = 1,25 inglise kraadiga.

Les nombres en les colonnes 5—7 expriment des milligrammes par litre d'eau. Degré hydrométrique 1° allemand = 1,79^o français = 1,25^o anglais.

In den Rubriken 5—7 bedeuten die Zahlen Milligramme in 1 Liter Wasser. Die Härte des Wassers (Rubrik 8) ist in deutschem Härtegraden angegeben; 1 deutscher Härtegrad = 1,79 französ. = 1,25 englischen Härtegrade.

Järjekorra nr.	Valla ja asula nimetus; veeuurimise aeg <i>Communes rurales et fermes; le temps de l'analyse</i> <i>Gemeinde, Ort u. Zeit der Wasseruntersuchung</i>	Veevõtmise koht — <i>Provenance de l'eau</i> — <i>Herkunft des Wassers</i>				Kloor (Cl) — <i>Chlore</i> — <i>Chlor</i>			Karedus saksa kraadides — <i>Degré hy- drométr. allem. Härte in deutsch. Grad.</i>	Vee kõvalisus — <i>Qualité de l'eau</i> — <i>Be- schaffenheit des Wassers</i>
		Kaevu sügavus — <i>Profondeur de puits</i> — <i>Brunnentiefe</i>		Vee kaugus maapinnalt — <i>Dist. de l'eau de la surface de la terre</i> — <i>Entfernung des Wassers von d. Erdoberfläche</i>		Ammoniaak (NH ₃) — <i>Ammoniaque</i> — <i>Ammon.</i>				
		Vee kihi paksus — <i>Hauteur de l'eau</i> — <i>Tiefe der Wasserschicht</i>		metr.		Salpeetrishape (N ₂ O ₃) — <i>Nitrites</i> — <i>Salpetrige Säure</i>				
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Adavere vald. (juuni 1924. a.)									
1.	Eduardi algkool	p		2		18	0	0		+
2.	Puiatu algkool	p				20	0	j		+
3.	Tikkari maja	r				100	0	j		+
4.	Vallamaja	r				20	0	j		+
5.	Varivere k. Vainu t.	p				10	0	0		+
	Aidu vald (juuni 1931. a.)									
6.	Aidu vallamaja	p	7	4,5	2,5	6	0,04	0,01	13,3	?
7.	Koigu t. nr. 54	r	1,5	0,5	1	6	0,03	0	17,4	?
8.	Koigu t.	p	4	2,5	1,5	74	1,68	0,01	27,4	—
9.	Kuntsu t.	p	16	15	1	122	0,13	0,01	22,1	—
10.	Piiritee t.	p	6	4,5	1,5	7	0	0	12,5	+
11.	Pottsepa t.	p	17	12	5	31	0,03	0,01	22,7	?
12.	Saarde t.	r	3	2,5	0,5	21	j	0	21,7	+
13.	Soesaare t.	r	6	5,5	0,5	83	j	j	26,7	?
14.	Soome t.	p	3	1,5	1,5	31	j	0	20,9	+
15.	Tõlli algkool	p	7,5	6,5	1	84	0,08	0,01	21,1	?
	Heimtali vald (juuli 1926. a.)									
16.	Algkool	p	12	6	6	24	0	0	16,8	+
17.	Vallamaja	r	6	4	2	10	j	j	13,8	?

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
18.	Rõõsa t.	a				8	0	0	15,5	+
19.	Vardi k. algkool	p	6	2	4	30	j	0	17,9	+
	(aug. 1923. a.)									
20.	Heimtali algkool	p				20	0,1	0,2	14,2	—
	Holstre vald									
	(juuli 1923. a.)									
21.	Pulleritsu algkool	p	5,8	3	2,8	34	0	2,8	15,2	—
	(1925. a. — 1927. a.)									
22.	Holstre üpt.	pk	14	4	10	18	0,05	0	13,6	+
	(juuni 1931. a.)									
23.	Kuke t.	a	4	1	3	18	0,14	0,02	16,7	—
24.	Kuusiku t.	amk	1,5	0,5	1	32	0,05	0,06	20,2	—
25.	Kõdara t.	r	7	3,5	3,5	12	0,26	0,29	18,9	—
26.	Lombi t.	r	3	1	2	10	0,07	0	15,3	?
27.	Männiku f.	r	14	8	6	8	0,07	j	19,3	?
28.	Männiku t.	r	2	1	1	37	0,15	0,03	15,4	—
29.	Rääbuse t.	r	3	1	2	16	j	0	17,9	+
30.	Tõmbi t.	r	4	0,5	3,5	6	0,16	0	18,5	?
31.	Tüütsi t.	a	1	0	1	11	0,03	0,01	14,8	?
32.	Uisasoo t.	r	6,5	3,5	3	5	0,18	0	4,9	?
	Imavere vald									
	(juuni 1924. a.)									
33.	Assi t.	r				20	0	0		+
34.	Eistvere as.	a				20	j	0		+
35.	Eistvere herrast.	r				100	j	j		?
36.	Eistvere algkool	p				48	j	j		?
37.	Kikevere algkool	r	6	4	2	28	0	0		+
38.	Laimetsa algkool	r				20	0	0		+
39.	Linna t.	r	4	3	1	28	0	j		?
40.	Raabusaare t.	p	7	2	5	6	0	0		+

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	(1925.—1927. a.).									
41.	Imavere üpt.	pk	14			10	j	0		+
	(1925.—1927. a.).									
	Kaarli vald (1925.—1927. a.).									
42.	Kaarli üpt.	r				88	j		16,1	?
	Kabala vald. (juuli 1924. a.).									
43.	Kabala algkool	r	18,5	3,5	15	38	j	j	25,5	?
44.	Kurla algkool	r	3,6	3	0,6	62	0,1	0,3	24,9	—
45.	Vaestemaja	r	2,5	1,5	1	50	0	0	25,5	+
46.	Vallamaja	r	6,2	3,5	2,7	56	0,15	0,1	23,5	—
47.	Vilivere algkool	r				16	0,2	j	17,1	—
	(1925.—1927. a.).									
48.	Kabala-Kurla üpt.	pk	11,5			90			9	?
49.	Villivere üpt.	pk	9,4	5,1	4,3	20	0,1	0	12,2	?
	Kurista vald (juuli 1924. a.).									
50.	Aidu algkool	r	3,5	1,5	2	100	0	0		+
51.	Aidu piimat.	p	14			18	0	j		?
52.	Kraani t.	r	8	6	2	70	0	0		+
53.	Kõpu algkool	r	5	2	3	50	0	0		+
54.	Sulustvere algkool	r	10	9	1	100	0	0		+
55.	Vallamaja	r				20	0	j		?
	(1925.—1927. a.).									
56.	Nurmekunda-Aidu üpt.	pk	43,3			20	j	0,1	9,1	?
	Kärstna vald (1925.—1927. a.).									
57.	Kärstna üpt.	a				8	0,05		10,2	?

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	(mai 1931. a.)									
58.	Kärstna algkool	p	14	11,5	2,5	11	0,35	j	14,3	—
59.	Kärstna as., end. moonam.	a				10	0,05	0	16,8	?
60.	Kärstna asund., pood	r	12	11	1	40	0,35	j	16,1	—
61.	Moksi t.	r	9			5	0,07	j	10,9	—
62.	Murikatsi seltsimaja	p	5	2	3	34	0,07	0,01	16,1	?
63.	Mäeotsa t.	a	2	1	1	14	1,25	0	16,3	—
64.	Tedre t.	r	14	13	1	14	0,04	j	15,4	?
65.	Vallamaja	p	6	4,5	1,5	59	0,1	0	22,5	?
66.	Vanadekodu	r	9,5	8	1,5	37	0,08	0	16,8	?
67.	Vägistu t.	r	10	8,5	1,5	9	0	0,2	10,9	?
	(1925.—1927. a.)									
	Kõo vald									
68.	Kõo Arusaare üpt.	pk	16,6			18	j		15,4	+
69.	Pilistvere üpt.	pk	59,8			20	0,05	0	12,2	+
70.	Vares, A., ept.	pk	13,7					0	11,8	?
71.	Võhma üpt.	pk	28			14	0	0	13,6	+
	Loodi vald									
	(1925.—1927. a.)									
72.	Loodi üpt.	a				24	0	0	16,6	+
	(juuni 1931. a.)									
73.	Allika t.	r	6	3,5	2,5	62	0	0,01	24,8	+
74.	Kulla t.	r	4	2	2	16	0,07	0,04	18,0	?
75.	Kääriku t.	r	16	6	10	42	0,12	0	25,9	?
76.	Lutsu t.	r	12	2	10	21	0,21	0,03	16,9	—
77.	Lutsu t.	r	8	2	6	26	0,12	0,04	21,1	—
78.	Metsa t.	p	16	13,5	2,5	46	j	0	18,4	+
79.	Otsa t.	p	6,5	1,5	4	223	0	0,01	30,9	?
80.	Risti t.	r	20	19,5	0,5	53	0,25	0,01	15,3	—
81.	Vallamaja	r	6	1,5	4,5	23	0,17	0,05	12,6	—
	Lustivere vald									
	(juuli 1924. a.)									
82.	Lipardi t.	a				18	0	0		+
83.	Lipardi t.	r	5	3	2	140	0	0		+

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
84.	Lustivere algkool	r	8	4	4	14	0	0		+
85.	Mõisa ja algkool	r	5	2	3	26	0	0		+
86.	Piibari t.	r	5	2	3	70	0,1	0		?
87.	Sepa t.	r	11	9	2	18	0	0		+
	(1925.—1927. a.)									
88.	Kablaküla üpt.	pk	11,9			30				?
89.	Lustivere üpt.	pk	24,4			20	0	0	12	+
	Olustvere vald (juuli 1924. a.)									
90.	Tillu Reinu algkool	r				50	j	0,1	18,38	—
91.	Jaam	r	8	2	6	32	j	j	24,43	?
	Pajusi vald (juuni 1924. a.)									
92.	Kalana meierei	pk	12			8	0	0		+
93.	Kannu pood	r	6	2	4	10	0	0		+
94.	Kople t.	p	3,5	2	1,5	20	0	0		+
95.	Lahavere algkool	r				38	0	j		?
96.	Pisisaare algkool	pk	11			10	0	0		+
97.	Tapiku algkool	r				10	0	0		+
98.	Tapiku mõisa	r				120	j	j		?
	(1925.—1927. a.)									
99.	Lahavere üpt.	pk	14,4	8,1		12	0,05	0		+
100.	Luige üpt.	pk	11,6			10	0,05	0		+
101.	Pajusi Kalana üpt.	pk	14,4			16	j	0		+
102.	Pajusi Paala üpt.	pk	5,5			12	0,1	0		?
	Puiatu vald.									
103.	Algkool (juuli 1923. a.) (juuli 1926. a.)	p	6	4	2	66	j	0,5	15,8	—
104.	Algkool	p	7	3	4	40	0,3	0,3	19,8	—
105.	Vaestemaja	r	9	7	2	36	0	0	20,1	+
106.	Aleviku	r	10	7	3	50	0	0,1	20,6	—

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	(1925.—1927. a.).									
107.	Puiatu üpt.	pk	68			32	0	0	9,9	+
	Põltsamaa-Vana v. (1925.—1927. a.).									
108.	Kamari üpt.	pk				15	0,15		11,8	—
109.	Umbusi üpt.	pk	17,7			14	0	0	18,6	+
	Riidaja vald (juuni 1925. a.).									
110.	Araku t.	r	7	6	1	110	0,1	0,9	21	—
111.	End. juustuvabr.	r	9	6	3	260	0,3	0,5	24,3	—
112.	Kure t.	r	6	2	4	16	j	j	23,7	?
113.	Lahtre t.	r	4	3	1	28	0,5	0	13,6	—
114.	Maidre t.	p	6	5	1	30	0	0,1	15,12	—
115.	Väike k. meierei	p	4	2	2	22	j	0	21	+
116.	Põra papi k.	r	4	1	3	18	0	0	15,16	+
117.	Reti t.	p	4	3	1	24	0	j	12,36	+
118.	End. mõisa algkool	r				40	j	0	24,75	+
119.	Tõnise t.	r	2	0,5	1,5	18	j	0	30,5	+
120.	Vaestemaja	r	6	4	2	60	0	j	15,12	+
121.	Suur k. tuuleveski	p				20	0	0	14,12	+
	(1925.—1927. a.).									
122.	Riidaja üpt.	r	4			16	j	j	9,5	?
	Rutikvere vald. (juuni 1924. a.).									
123.	Kalamäe t.	pk				40	0	j		+
124.	Koolimaja	r				90	j	0,5		—
125.	Vallamaja	p				100	0	0		+
	Soosaare vald (1925.—1927. a.).									
126.	Kolga-Jaani üpt.	pk	19,1	3,6	15,5	24			8,4	?

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Suislepa-Uue vald (1925.—1927. a.).									
127.	Uue-Suislepa üpt. (mai 1931. a.).	pk	56			28	0,05	0,5	15,6	—
128.	Härma t.	r	5	2	3	53	0	0,07	19,3	?
129.	Jõeletme t.	r	4	2	2	29	0,5	0	23,6	—
130.	Kaubi t.	r	7	2	5	9	1,0	0	8,6	—
131.	Kiisa t.	r	10	4	6	139	0,7	0	34,4	—
132.	Kooli t.	p	12	4	8	202	0,4	0,04	37,5	—
133.	Kulli t.	r	8	7	1	10	j	0,08	16,4	?
134.	Kõrge t.	r	12	9	3	24	0,3	0,09	15,9	—
135.	Ligimetsa t.	r	6	2	4	39	j	0,01	23,9	?
136.	Saare t.	r	5	2	3	14	j	0	17,5	+
	Suure-Kõpu vald (1925.—1927. a.).									
137.	Suure-Kõpu üpt. Sürgavere vald (juuli 1924. a.).	p	20	13	7	200	0,3	0,5	14,9	—
138.	Karuse t.	r				84	j	j	21,5	?
139.	Raguni t.	r	5	3	2	6	0	0	16,82	+
140.	Rebase t.	r	4,5	3	1,5	154	0,15	j	26,5	—
141.	Sürgavere asund. (kõrts)	r				6	j	j	18	?
142.	Sürgavere algkool	r	10	6	4	9	0	0	13,47	+
143.	Tindi t.	r	7	5	2	66	j	0	22	+
144.	Tõnu-Hansu t.	pk	14	0,5	13,5	8	0	0	13,22	+
145.	Vallamaja (1925.—1927. a.).	r	7,5	2,5	5	250	0,2	0,1	23	—
146.	Sürgavere üpt. Taevere vald (juuli 1924. a.).	a	1,8	0,9	0,9	12	0	0	12	+
147.	Kaansu kõrts	r				48	0,6	j	23,1	—
148.	Jäneseotsa t.	r				18	j	0	20	+

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
149.	Söduri t.	r	10,5	0,5	10	16	0,55	0	32,2	—
150.	Tammistne küla	r	7	4	3	200	0	0	45,36	+
151.	Tüüdu t.	jõ				10	0	0	16,8	?
152.	Vanaone t.	r				240	0	0,6	39,2	—
	(1925.—1927. a.).									
153.	Võlli üpt.	a	3	1,5	1,5	22	0	0		+
	Tarvastu vald									
154.	Tarvastu üpt.	r	2,5	1	1,5	44	j	j	6,7	?
155.	Tarvastu Mõnnaste üpt.	pk	12	6	6	36	j	0,1	12,2	?
	Tuhalaane vald (juuni 1931. a.).									
156.	Kase t.	a	1	0	1	7	0,09	j	11,8	?
157.	Kulli t.	p	12	10,5	1,5	91	0,02	0,02	25,2	?
158.	Pahuvere asund., nr. 36	p	13	12	1	25	0,07	0,02	16,3	?
159.	Pahuvere end. koolimaja	p	12	7,5	4,5	7	0,09	0,02	14,4	?
160.	Pahuvere sepa k.	a	1,25	0,25	1	8	0,06	0,01	10,5	?
161.	Pargi t.	a	1	0,5	0,5	8	0,04	0	15,5	+
162.	Pärna t.	p	8,5	5	3,5	102	0,17	0,02	23,5	—
163.	Saare Mari k.	a	1	0	1	21	0,14	0	7,2	—
164.	Sonine t.	p	14	11,5	2,5	22	0,08	0	16,7	?
	Uusna vald (1925.—1927. a.).									
165.	Uusna-Tänasilma üpt.	r	7	4	3	38	0	0	15,0	+
166.	Uusna-Tänasilma üpt.	r	4	3	1	22	0	0	12,5	+
	Vana-Tänasilma v. (1925.—1927. a.).									
167.	Kalmetu üpt.	p	2	1	1	10			11,5	?
	Vastemõisa vald (juuli 1924. a.).									
168.	Aduni t.	r	7,2	4	3,2	180	0	0,5	50,4	—
169.	Kaevandi t.	r	4	2	2	16	0	0	17,5	+
170.	Kildu algkool	p	5,8	2,64	3,16	146	j	0	38,64	+

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
171.	Märdi Mälo t.	r	7	3	4	50	0,4	j	23,24	—
172.	Posti jaam	p	6,5	4	2,5	54	0,25	0,1	49,0	—
173.	S.-Jaani j. arsti m.	r				566	0,15	0,05	96,88	—
174.	Veidneri kaev	r	3,16	1,58	1,58	8	0,3	j	18,48	—
175.	Vallamaja	r	25			62	0,6	0,05	22,4	—
176.	Väljaotsa t.	r	6,1	4	2,1	162	j	0,05	44,8	—
177.	Vares t.	a				10	0	0	19,6	+
178.	Vasti küla	a				20	0,05	0	14	?
	(1925.—1927. a.).									
179.	Kildu üpt.	pk	22,8	1	21,8	10			9,5	?
180.	Vastemõisa üpt.	pk	16,4	3	13,4	13	0	0	13,8	+
	Võidu-Vana vald (1925.—1927. a.).									
181.	Vana-Võidu üpt.	r	3,5	2	1,5	16	0,1	0	12,2	?
	Võisiku vald (1925.—1927. a.).									
182.	Kaavere ept.	p	6	3	3	60			14	?
	Õisu vald (juuli 1926. a.).									
183.	Morna algkool	r	6	2,5	3,5	42	j	0	19	+
184.	Piimaasjanduse kool	a				40	0	0	19	+
185.	Piimaasjanduse kool	p				36	0	0	20,1	+
186.	Valla algkool	p	10	6	4	40	0	0	15,75	+
187.	Vallamaja	p	7	3	4	60	0	0	17,8	+
188.	Õisu järv	jä				4	0,2	0	9,1	—
189.	Õisu jõgi	jõ				8	j	0	11,5	?
	(1925.—1927. a.).									
190.	Õisu üpt.	a				68	0,1	0	15,7	?
	Suure-Jaani alev. (1925.—1927. a.).									
191.	Suure-Jaani üpt.	a	1,5	0	1,5	24	0	0	13,0	+

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	(juuni 1932. a.).									
192.	Jaama tn. 2	p				112	0	0	20,7	+
193.	Jaama tn. 3	p	5,8	4,0	1,8	42	0	0		+
194.	Jaama tn. 7	r	9,0	5,5	3,5	66	0	0	19,62	+
195.	Jaama tn. 12	r	7,2	4,8	2,4	92	0	0	20,26	+
196.	Pärnu tn. 1	p	6,5			174	0	0	28,1	+
197.	Pärnu tn. 3	r	6	5,6	0,4	66	0	0	23,9	+
198.	Pärnu tn., Tuletõrje seltsim.	p				394	0	0	27,3	+
199.	Pärnu tn. 6	p	3,3	2,4	0,9	250	0,9	1,1	28,5	—
200.	Pärnu tn. 8	r	5,7	4,8	0,9	134	0	0	21,9	+
201.	Tallinna tn. 11	r	8	5	3	136	0	0		+
202.	Tallinna tn. 14	r	7,2	5,7	1,5	54	0	0		+
203.	Tallinna tn. 18	r	8,2	7,1	1,1	142	0	0		+
204.	Turuvälja ääres võõrastem.	p				86	0	0	20,9	+
205.	Viljandi tn. 7	r	1,6	0,6	1	12	j	0	9,3	?
206.	Viljandi tn. 11	r	2,5	0,8	1,7	32	0	0	16,5	+
207.	Viljandi tn. 14	p	9	3,5	5,5	14	0	0	19,2	+
	Võhma alevik (juuni 1932. a.).									
208.	Jaama tn. 1, Tohver m.	r	4,5	3	1,5	202	0,2	0,15	26,7	—
209.	Jaama tn. 1, Tulsti m.	p	3,6	3	0,6	144	0,05	j	23,1	—
210.	Jaama tn. 2	pk				322	0,1	0,05	28,8	?
211.	Jaama tn., Ehrbergi m.	pk	4,8			194	0	0	24,8	+
212.	Jaama tn., Ehrbergi m.	pk	4,8			146	0	0	22,3	+
213.	Tallinna tn. 3	pk				160	0	0	26,8	+
214.	Tallinna tn. 4	pk				48	0	0	18,9	+
215.	Tallinna tn. 6	pk	12			74	0	0	19,7	+
216.	Tallinna tn. 7	pk				84	0,25	0,5	21,9	—
217.	Tallinna tn. 9	p	5			234	1,2	2,5	27,1	—
218.	Tallinna tn. 11	pk	9			146	0,7	1,0	18,5	—
219.	Tallinna tn. 15	pk				64	0	0	21,5	+
220.	Tallinna tn. 17	pk				74	0	0	20,6	+
221.	Tallinna tn. 18	p				88	0	0	20,6	+
222.	Tallinna tn., apteek	pk	4,5			82	0,5	0,9	20,9	—
223.	Võhma Eksporttapamaja	pk	40,2			12	0	0	14,0	+
224.	Võhma Majanduse Ühisus	pk	18,9			96	0,1	0,3	20,2	—
225.	Võhma võõrastemaja	pk				116	0,5	0,7	19,5	—

Järjekorra nr.	Linna ja alevi nimetus; veeurimise aeg Ville et bourg; le temps de l'analyse Stadt und Flecken; Zeit der Wasseruntersuchung	Veevõtmise koht — Provenance de l'eau — Herkunft des Wassers	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	
		Kaevu sügavus — Profondeur de puits — Brunnentiefe	meetrites				Kloor (Cl) — Chlore — Chlor	Ammoniaak (NH ₃) — Ammoniaque — Ammoniak	Salpeetrishape (N ₂ O ₃) — Nitrites — Salpetrige Säure	Salpeeterhape (N ₂ O ₅) — Nitrates — Salpeter- säure	Raudhapend (Fe ₂ O ₃) — Fer — Eisenverbindungen	Karedus saksa kraadides — Degré hydrométr. al- tem. — Härte in deutsch. Grad	Hapendumus (O ₂) — Mat. organ. — Sauerstoff- verbrauch	Vesinikjoonide kontsentratsioon (pH) — Réaction — Wasser- stoffionikonz.	Vee kõlvulisus — Qual. de l'eau — Besch. d. Wass.	
	Mustla alev (20. aug. 1932. a.).														+	
226.	Aia tn., A. Mar- tinson	pk	15				2,7	0	0	0	0		3,52		+	
227.	Karja tn., M. Kal- bus	r	3	2	1		40,8	0,17	1,25	0,8	0	25,2	12,64	7,2	—	
	Kuresaare tn.															
228.	J. Rump	r	4	2,5	1,5		72,0	0	0,12	55,5	0		3,68	7,2	—	
229.	A. Tomson	r	4	2	2		28,3	nj	0,006	18,2	0	21,4	5,92	7,2	?	
	Lembitu tn.															
230.	A. Kiin	r	6	4,5	1,5		98,4	0	0,04	200,0	0	23,7	4,48	7,2	?	
231.	J. Lõhmus	r	15	11	4		60,3	0	0,021	62,5	0	31,8	4,96	7,2	?	
232.	L. Park	r	6	3	3		2,7	nj	0	1,5	0,14	27,4	3,68	7,2	+	
233.	J. Stepanov	r	4	2	2		61,3	0	0,085	41,6	0	24,9	5,28	7,2	—	
	Posti tn.															
234.	Hoolealuste ühiskorter	r	8	6,5	1,5		176,5	0,4	0,25	90,9	0	27,6	7,36	7,4	—	
235.	T. Koff	pk	10				31,1	0	0,006		0	22,0	2,4	7,2	+	
236.	K. Lamson	r					98,4	0	0	2,7	0	23,8	5,12	7,2	+	
237.	J. Lilleorg	p	7	5,5	1,5		196,1	0	0,29	31,3	0	26,3	7,52	7,2	—	
238.	A. Link	pk	8				55,4	0	0,12	62,5	0	18,8	3,2	7,2	?	

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13
239.	J. Mäeots	p	5	3	2	117	nj	0,09	125,0	0	26,1	5,92	7,4	—
240.	A. Müllerson	pk	12			71,9	0	1,43	27,8	0,02	22,9	20,74	7,3	—
241.	H. Orro	r	6,25	4,25	2	239	0,3	0,62	1,5	1,64	34,4	27,52	7,5	—
242.	J. Pars	p	10	7	3	53,5	0	0	50,0	0	21,3	3,68	7,5	+
243.	A. Parts	p	5	4	1	28,1	0	0,024	31,3	0	23,8	3,68	7,3	?
244.	M. Rotberg	r	13	9	4	41,9	0,13	0,052	83,3	0	21,9	5,44	7,3	—
245.	A. Sakkeus	p	5	3	2	8,5	0,48	0	0	0	11,9	4,0	7,1	?
246.	A. Taperson	r	5	3	2	190	0,23	0,04	250,0	0	16,7	18,72	7,3	—
247.	Põik tn., A. Kobin	r	4	1,5	2,5	129,6	0	0,22	15,1	0		3,2	7,2	?
248.	Surnuaia tn. A. Varik	r	5	3	2	4,6	0	0	0	0	18,3	3,68		+
249.	Turuväli, E. Feldmann	r	3	1,5	1,5	121,9	1,3	0,46		0	26,6	24,64	7,3	—
250.	Vabriku tn., Tarvastu üpt.	pk	15			20,3	0	0	21,3	0,06	10,5	2,88	7,1	+
	Viljandilinn.													
251.	Jämejala Liiva tn.	pk				8,0	0,05	0			12,15			?
252.	(sept. 1921. a.)	pk	89	21	68	7,1	0	0			15,2			+
253.	(jaan. 1928. a.)	pk	89	21	68	8	0	0			13,45			+
	Lossi tn., linavabr.													
254.	(4. jaan. 1928. a.)	pk	187			14	0	0			18,6	½		+
255.	(25. aug. 1927. a.)	pk	187			14,2	0	0			19,2			+
256.	(9. märts. 1924. a.)	pk	187			10	0	0			16,5			+
257.	Tiigi tn. 1 (jaan. 1928. a.)	p				162	0,5	0,1			19,5			—
258.	Uus tn., Muuma m.	r	5	2	3	74	0,3	0,1			24,6			—
259.	Uus tn. 31	r	5	2	3	80	0,3	0,5			15,5			—
260.	Vaksal, veduri veevõtmise koht	r				68	0,1	0,1			17,5			—
261.	Vaksali tn., jaama ees	p				168	0,2	0,1			26,7			—
262.	Vaksali tn. 31	pk	145	22	124	8	0	0			16,2			+
263.	(märts. 1927. a.)	pk	145	22	124	7	0	0			16,4			+
264.	Valuoja (juuni 1923. a.)	oja				14	0,2	0,2			16,5			—
265.	Jämejala haigla köögi pump	p	8	6	2	56	j	0,1			19,6			—
266.	Jämejala haigla õu	p	8	4,5	3,5	92	2,0	0,5			17,6			—

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13
267.	Linavabriku kaev (veevärk)	pk	187	19,1	167,9	10	0	0			18,1			+
268.	Linna veevärgi k., Tapamaja juures	pk				8	0	0			14,0			+
269.	Põllu tn. nr. 3	p	1,5	0,5	1	68	0	0			16,2			+
270.	Tartu tn., gümn. (1925.—1927. a.).	p				188	0,1	j			16,2			—
271.	Viiratsi ept.	a	1	0,9	0,1	10	0	0			14,2			+
272.	Viljandi üpt. (22. VIII. — 7. IX. 1932. a.)	pk	154	16	138	12	0	0			10,2			+
273.	Aasa tn. 6	r				39,8	0	0,04	58,8	0	21,9	3,80	7,2	?
274.	Aia tn. 8	r		2		72	0	0,003	90,9	j	22,6	3,05	7,2	?
275.	Belgia tn. 5	r		5		149,2	0	0,015		0	17	1,8	7,2	?
276.	Endla tn. 29	r		3		30	0	0,007	18,2	0	13,9	1,12	7,2	?
277.	Ilmarise tn. 10	r	8,4			90,6	0	0,025	16,4	0	13,7	2,96	7,1	?
278.	Ilmarise tn. 31	r	4			15,3	0	0,008	13,3	0	17,9	0,92	7,2	?
279.	Ilmarise tn. 33	r		3,5		30	j	0,014	37,0	0	16,4	1,20	7,2	?
280.	Inglise tn., L. Schneider	p				19,3	0	0,16		0	13,4	2,29	7,4	—
281.	Jakobsoni tn. 55	p				19,3	0	0,008	16,7	0	15,7	1,81	7,3	?
282.	Jakobsoni tn. 64	r		5		44,7	0	0,006	66,7	0,17	29	1,98	7,2	?
283.	Järve tn., avalik kaev	p				66,2	0	0,025	33,3	0	26,3	2,06	7,3	?
284.	Karja tn., lahtine allik	a		0,3		104,3	j	0,025	55,6	0	24,3	3,22	7,2	?
285.	Kirikumõisa tn. 25	r		3		47,7	0,05	0,008		0	19,4	2,53	7,2	?
286.	Kivi tn. 7	r				18,8	0	0,013	22,7	0	13,5	1,04	7,2	?
287.	Kullamäe tn. 3	r		4		101,3	0	0,013	50,0	0	22,9	1,12	7,2	?
288.	Kuigla tn. 12	r	10,5			12,4	0,125	0,017	1,0	j	5,5	2,44	7,3	—
289.	Kungla tn. 14	r	7,8			167,8	0	0,13	52,6	0	18,7	1,44	7,1	—
290.	Köhleri pst. 6	r	4,2			41,7	0	0	55,5	0	22,0	1,36	7,2	+
291.	Köstri tn. 6	p				250,8	0,085	0		0,6	35,1	2,29	7,2	?
292.	Köstri tn. 17	r	3	2,25	0,75	277,2	12,5	0,48		0	32,3	6,12	7,2	—
293.	Köstri tn. 18	r		2		210,8	0	0,03		0	32,5	2,45	7,3	?
294.	Lina tn. 10	r	5,1			22,2	0	0	11,5	0	16,8	0,64	7,2	+
295.	Linavabriku kaev (veevärk)	pk	187			10,4	0	0	0	0,17	17,7	1,07	7,1	+

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13
296.	Linna k. tapamaja juures (veevärk)	pk				3,6	0	0	0	0	14,7	0,70	7,2	+
297.	Looga tn. 1	r				69,1	0	0	50,0	0	21,3	1,12	7,3	+
298.	Looga tn. 6	r				87,7	nj	0,026	21,3	0	25,2	2,48	7,2	?
299.	Marmori tn. 3	r	3,75	3	0,75	179,5	0,71	3,058		0	26,6	3,35	7,2	—
300.	Marmori tn. 8	p				255,7	2,5	0,285		0,45	28	5,47	7,4	—
301.	Musta tee 3	p		2,1		115,0	0,55	0,38	40,0	0	29,2	2,72	7,3	—
302.	Pärnu tn. 15	r		4,5		323,1	2,78	0,22		0	29,1	4,57	7,0	—
303.	Reinu tn. 11	r		4		38,8	0	0,006		0	18,0	1,55	7,3	+
304.	Riia tn. 18	r		4,5		113,1	0	0,02		0	26,3	2,45	7,4	?
305.	Riia tn. 24	r	4,5	4	0,5	33	0	0,013		0,12	15,3	1,22	7,3	?
306.	Sakala pst. 7	p	6,3			130,6	0	0,023	70,1	0	30,1	2,48	7,2	?
307.	Serbia tn. 1	r		5,5		61,3	0	0,053		0	18,7	2,22	7,1	?
308.	Tallinna tn. 54	r		3,5		224,4	0	0,043	38,5	0	34,3	2,56	7,3	?
309.	Tartu tn. 46 kohal avalik kaev	p				99,4	0	0,032	31,2	0	30,4	1,65	7,2	?
310.	Tartu tn. 46	p	3,5			110,3	0,2	0,02	5,5	j	26,9	3,67	7,3	?
311.	Tartu tn. 48	p				154,1	0	0,068	40,0	0	23,8	1,98	7,2	?
312.	Tartu tn. 51	r				114	0	0,1	100,0	0,2	29,6	2,15	7,3	+
313.	Tartu tn. 68	r		2		45,6	0,025	0,034	43,5	0,06	20,8	1,98	7,2	?
314.	Tartu tn. 70	r		4,5		47,6	0	0,012	50,0	0	22,1	1,16	7,2	?
315.	Tartu tn. 77	p	6			60,3	0	0,008	40,0	0	25,3	1,57	7,2	?
316.	Tartu tn. 88	r		4		253,8	0,285	0,09	125,0	0,33	33,8	3,22	7,2	+
317.	Tartu tn. 89	r		6,3		42,7	0,015	0,013	40,0	0,15	21,1	2,40	7,2	?
318.	Tartu tn. 111	p				160	0,05	0,01	125,0	0	29,4	3,30	7,3	?
319.	Toome tn. 6	r	7	5,7	1,3	51,5	0	0,04		0	19,7	1,55	7,2	?
320.	Uueveski tee 18	r	12			24,2	0,065	0,011	37,0	0	15,7	1,84	7,2	—
321.	Uus tn. 26	p				65,2	0,085	0,078	14,9	0,2	24,5	2,16	7,3	—
322.	Uus tn. 31	r	12			69,1	0,35	0,26	6,3	j	10	2,80	7,2	—
323.	Uus tn. 39	r	11,7			19,3	0	0,005	28,6	0	14,7	1,36	7,2	+
324.	Vaksali tn. 16	p				142,4	0,02	0,07		0	15,8	6,53	7,1	—
325.	Vene tn. 4	p				861,5	8,33	0,04		0,25	23,9	11,35	7,2	—
326.	Vene tn. 8	p				248,9	8,33	0,075		0	26,8	6,94	7,2	—
327.	Vene tn. 10	r	4,75	4	0,75	461,8	0,625	0,1		0	36,1	6,04	7,2	—
328.	Vene tn. 12	r		4		136,5	0	0,087		0	24,9	2,61	7,2	?
229.	Veski pst. 7	r	6			37,8	0	0,012	35,6	0	16	1,76	7,2	?
330.	Vilja tn. 13	r		3,5		52,5	0	0,02		0	20,5	2,04	7,2	?
	Põltsamaa linn (1925.—1927. a.).													
331.	Põltsamaa üpt.	pk	16,8	3	13,8	10	0	0			17			+

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13
	(22. VIII. 1932. a.)													
332.	Jõgeva tn. 1	p	19,2			6,6	0	nj		0	10	1,20	7,2	+
333.	Jõgeva tn. 42	r	16,76			139,5	0,6	0,36		nj	16,9	2,32	7,2	—
334.	Lossi tn. 7	p	16,46			55,4	2,78	0,22		0	10,9	2,16	7,2	—
335.	Lossi tn. 31	p	36,27			4,6	0	0		0	12,2	2,16	7,3	+
336.	Nurme-Kivi tn. 1	p	16,76			39,8	0	0,024		nj	15,1	1,46	7,3	?
337.	Pajusi tn. 1	p	10,36	8,4	1,8	151,2	3,85	0,2		0	19	6,08	7,2	—
338.	Põltsamaa jõgi, linnast allpool	jõ				4,6	0,1	0		0	6,8	4,72	7,3	?
339.	Põltsamaa jõgi, 100 m. allpool gaasimootori reovee sisselask.	jõ				2,7	0,22	0		0	6,8	5,36	7,3	?
340.	Suur-Puiestee 5	pk	9,75			20,2	0	nj		0	9,2	2,32	7,2	+
341.	Suur-Puiestee 11	pk	18,9			8,4	0	0		0	9,2	2,56	7,3	+
342.	Veski tn. 1	p	19,2			104,3	5,55	0		0	13,2	4,32	7,4	—
343.	Veski tn. 1	p	19,2	8,53	10,67	102,3	6,25	0		0,28	14,5	4,64	7,4	—
344.	Veski tn. 7	p	11,28			51,5	0	0,01		0	14,22	2,64	7,3	+

Hind 1 kroon.